

EMPOWERMENT GJENNOM SAMARBEID?

En studie av kvinners deltakelse i lokale samvirker i Tanzania

Marit Wilhelmsen

Hovedfagsoppgave i samfunnsgeografi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

September 2005

EMPOWERMENT GJENNOM SAMARBEID?

En studie av kvinners deltakelse i lokale samvirker i Tanzania

Marit Wilhelmsen

Hovedfagsoppgave i samfunnsgeografi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

September 2005

**Forsideillustrasjon: Buskap ved vannhull nær Moshi, Tanzania, mars 2004.
Fotograf Mailys Chavin.**

Forord

Å skrive hovedoppgave har vært en lang og vanskelig prosess som jeg ikke hadde klart å gjennomføre alene. Det er mange som har betydd mye for at jeg har klart å fullføre dette prosjektet.

En takk må rettes NIBR for studentplass. Odd Eirik Arnesen hjalp meg med å arrangere feltarbeid. Takk også for tilbakemeldinger etter gjennomført feltarbeid. Tusen takk til Berit Aasen for at du tok deg tid til å lese gjennom oppgaven min i en kritisk periode. Takk for gode tilbakemeldinger.

I Tanzania er det enormt mange å takke. På det Cooperative College vil jeg takke Mr. Bee for å ta meg godt i mot, gi meg et sted å sove og ikke minst sette meg i kontakt med personer som kunne hjelpe meg videre med prosjektet. En stor takk rettes også til min kontaktperson Mr. Yufoso. Takk til oversetterne mine og alle informantene som delte sin tid med meg. De seks samvirkene jeg møtte vil jeg takke for at de tok meg så godt imot og var interessert i problemstillingene mine. Tiden i Tanzania hadde ikke blitt den samme om det ikke var for Bart Henrix og Maylis Chauin. Takk for gode diskusjoner på fransk, og større innsikt i andre tanzanianske forhold.

Det som gjør studietiden fin er menneskene man møter der. Jeg vil takke Siri, Kathrine, Tone, Ingrid, Thea, Linda, Una og Tone Fosse for interessante diskusjoner og morsomme stunder.

Jeg vil gi en stor takk til Kristian Stokke for konstruktiv og god veiledning. Takk til Siri Midré, Hilde Solli, Helle Linné Eriksen og Amalie Hilde Tofte for korrekturlesning og gode tilbakemeldinger. Takk til Linda Bjoland og Sigurd Lund for lån av datamaskiner. Takk Helge Furusest for din dataekspertise, og vilje til å lære om kvalitativ metode. Takk til Runar Heed for at du er den du er, og har holdt ut med meg i denne perioden.

Til slutt vil jeg takke Randi og Lars Wilhelmsen. Uten dere hadde jeg ikke klart dette. Takk for tilbakemeldinger, korrekturlesning, ønske og vilje til å sette dere inn i problematikken, takk for utfordrende spørsmål og takk for at dere hele tiden hadde troen på meg.

Marit Wilhelmsen
Oslo, september 2005

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	7
Problemstillinger	7
Formål: Skaper lokale private organisasjoner lokal empowerment?	8
Strukturen på oppgaven	10
2. Teoretisk rammeverk	11
Innledning	11
Utvikling som empowerment	11
Modell av empowerment	14
Kjønn og makt	18
Forståelse av empowerment som legges til grunn for diskusjonen	21
Sosial kapital som ressurs til empowerment	22
Bourdieu: sosial kapital som ressurs for individer	23
Putnam: sosial kapital som samfunnsressurs	25
Kjønn og sosial kapital	31
Forståelse av sosial kapital som legges til grunn for diskusjonen	32
3. Metodisk tilnærming	33
Innledning	33
Kvalitative casestudier som forskningsdesign	33
Kvalitativ metode	33
Kvalitative casestudier	34
Datainnsamling	35
Valg av samvirker	35
Utvelgelse av informanter	36
Frivillighet	37
Intervjuer	38
Båndopptaker	40
Tolk	40
Oversettelsesproblemer	42
Deltakelse	42
Dokumentanalyse	44
Oppsummering om dataens kvalitet	44
4. Hva karakteriserer et samvirke i Tanzania?	46
Innledning	46
Samvirker	46
Den historiske bakgrunnen i Tanzania	48
Kolonitiden	48
Etterkrigstiden	49
Uavhengigheten og fram til 1967	50
Post Arusha-deklarasjonen, perioden 1967-1979	51
1980- reetablering av samvirkeunioner	53
I dag	54
Lokale samvirker i regionene Kilimanjaro – Arusha og presentasjon om de seks samvirkene	56
Samvirker på den lokale arenaen	61
Motivasjon for deltakelse	61

Lokal utvikling.....	62
Syn på staten	63
Avslutning.....	64
5. Tilgang på ressurser	66
Innledning	66
Kvinnesamvirker.....	66
Økonomiske ressurser.....	67
Ledelse og organisasjonsarbeid som ressurs.....	68
Opplæringsressurser.....	71
Sosial kapital.....	72
Kaffesamvirker	75
Økonomiske ressurser	75
Ledelse og organisasjonserfaring som ressurs	77
Opplæringsressurser.....	78
Sosial kapital.....	80
Blandete samvirker	81
Økonomiske ressurser.....	81
Ledelse og organisasjonserfaring som ressurs	82
Opplæringsressurser.....	83
Sosial kapital.....	83
Avslutning.....	84
6. Deltakelse og empowerment.....	86
Innledning	86
Sosial empowerment gjennom likestilling av arbeidsoppgaver?.....	86
Økonomiske ressurser	87
Tekniske ressurser og opplæringsprogrammer	90
Politisk empowerment gjennom sosial kapital?.....	92
Muligheter til å delta i beslutningsprosesser i samvirket.....	92
Tilgang på eksterne nettverk.....	96
Psykologisk empowerment gjennom inntekt og opplæring?	97
Økt selvtillit gjennom opplæring i demokratiske prinsipper og rettigheter	98
Økt selvtillit gjennom økonomiske ressurser.....	98
Avslutning.....	99
7. Konklusjoner.....	102
Tilbake til problemstillingene	102
Hva karakteriserer samvirker i Tanzania?	102
Hva slags ressurser kan kvinner få ved å delta?	103
Blir disse ressursene tatt i bruk slik at de skaper lokal empowerment for kvinner?.....	105
Hva nå? Kan samvirker som lokale organisasjoner gi lokal utvikling i form av empowerment?.....	106
Referanseliste	108
9. Vedlegg	112
Vedlegg 1. Liste over informanter	112
Vedlegg 2: Intervjuguider	114
Gruppe 1. Ledelsen	114
Gruppe 2. Medlemmer.....	115

Liste over forkortelser og akronymer

ACU- Arusha Cooperative Union

CCM- Chama cha Mapinduzi (The Revolutionary Party)

ERP- Economic Recovery Program

ICA- International Co-operative Alliance

ILO- International Labor Organization

IMF- International Monetary Fond

KNCU- Kilimanjaro Native Cooperative Union

NGO- Non Governmental Organization

SAP- Structural Adjustment Program

TANU- Tanganyika African National Union

URT- The United Republic of Tanzania

UWT- Umjao wa Wanawake wa Tanzania (Union of Women in Tanzania)

Liste over figurer og tabeller

Figur 1: Gjensidige avhengige dimensjoner av valg **S. 15**

Figur 2: Nivåer av empowerment **S. 18**

Tabell 3: Presentasjon av de seks utvalgte samvirkene **S. 58**

1. Innledning

Denne oppgaven handler om hvorvidt kvinner får tilgang på nye ressurser gjennom å delta i lokale samvirker i Tanzania, og om hvordan kvinnene utnytter de eventuelle nye ressursene.

Sentralt i utviklingsdebatten i dag er fokuset på lokalsamfunnet som arena for utvikling. Kan utvikling bli generert gjennom lokale organisasjoner ved at de kan få i gang lokal empowerment? Det er en økende tro på at slike organisasjoner kan gi demokratisering fordi de er gjennomsiktige. I tillegg har slike organisasjoner større kunnskap om medlemmenes behov og de er organisert på bakgrunn av et lokalt behov. Samvirker var organisasjoner som tanzanianske myndigheter brukte som instrumenter for utvikling av rurale områder etter uavhengigheten i 1961. Myndighetene mente at samvirkene var et godt instrument for å implementere moderne samfunnsstrukturer. Samvirkene ble ansett som moderne organisasjoner basert på demokratiske prinsipper med det formål å generere markedstilgang og økte inntekter for jordbruksprodusenter. Samtidig hadde samvirkene en sosialistisk karakter. Dette medførte at samvirkene var strengt kontrollert av tanzanianske myndigheter fram til 1980-tallet. I dag er samvirkebevegelsen privatisert og de fungerer som autonome organisasjoner og staten har ansvar for å legge til rette rammebetingelser slik at samvirker kan fungere på en optimal måte. Fremdeles anser myndighetene organisering gjennom samvirker som en god måte å skape rural utvikling på, og støtter en autonom utvikling av samvirker (United Republic of Tanzania (URT) 2002). Målsetningen til samvirkene er å generere utvikling ved å gi medlemmene markedstilgang for produktene deres og dermed økte inntekter. Samtidig satser samvirkene på opplæringsprogrammer som skal kunne forbedre produksjonen til den enkelte produsent og medlem. Formålet med denne studien er å analysere om samvirkene kan medføre lokal empowerment for kvinner. Studien ble utført med bakgrunn i et feltarbeid i regionene Kilimanjaro og Arusha hvor seks samvirker ble studert, og er basert på kvalitative casestudier.

Problemstillinger

Hovedproblemstillingen er som følger:

Kan kvinner få tilgang på nye ressurser gjennom å delta i lokale samvirker i Tanzania og hvordan utnytter kvinnene disse ressursene?

For å kunne svare på denne problemstillingen vil jeg stille tre spørsmål som jeg vil analysere trinnvis.

- *Hva karakteriserer samvirker i Tanzania?*
- *Hva slags ressurser kan kvinner få ved å delta?*
- *Bli disse ressursene tatt i bruk slik at de skaper lokal empowerment for kvinner?*

I det første trinnet beskrives den historiske utviklingen av samvirkene i Tanzania, og hvilken posisjon samvirkene har på den lokale arenaen i dag. Dette er viktig for å danne et grunnlag for den videre tolkningen av datamaterialet. Studien er gjennomført med utgangspunkt i seks undersøkte samvirker. Disse samvirkene blir i studien strukturert i tre kategorier av samvirker. I utgangspunktet var målsetningen å benytte dimensjonene rene kvinnesamvirker og blandede samvirker. Samtidig har studien vist den særstilling kaffeproduksjon og kaffesamvirkene har i de to studerte regionene. Kaffesamvirker har lange tradisjoner og har vært helt sentrale i den historiske utviklingen av samvirker i Tanzania. De seks samvirkene er derfor kategorisert som: *kvinnesamvirker, kaffesamvirker og blandede samvirker.*

I det andre trinnet analyseres hvilke ressurser kvinner kan få tilgang til ved å delta i de ulike samvirkene. Ressursene som identifiseres er økonomi (som markedstilgang og økt inntekt), ledelse og organisasjonserfaring, opplæring (i aktiviteten til samvirket) og sosial kapital (nettverk gjennom bånd og bruer). Diskusjonen viser også at ulike typer av samvirker gir kvinner tilgang på ulike ressurser.

Det siste spørsmålet tar opp om tilgang på disse ressurser kan medføre empowerment i form av at kvinner kan bruke ressursene til å få makt og innflytelse til å gjøre egne valg ut i fra egne behov.

Formål: Skaper lokale private organisasjoner lokal empowerment?

Samvirkene som lokal privat organisasjon ble valgt ut på bakgrunn av at de anses som gode agenter for rural utvikling av tanzanianske myndigheter. Det finnes mange lokale organisasjoner i rurale områder i Tanzania. Samvirket som organisasjon har som

målsetning å skape utvikling for sine medlemmer, og det gjennom mer effektiv produksjon og markedstilgang. Dette skiller samvirker fra andre lokale organisasjoner som også betyr mye i det rurale Tanzania som for eksempel kirkegrupper, som ikke har slik økonomisk utvikling som formål.

Denne studien ser på empowerment som en form for utvikling.¹ Det legges til grunn som en nødvendig forutsetning, men ikke tilstrekkelig, at det er en sammenheng mellom tilgang på kritiske ressurser og empowerment. Med empowerment refereres det til en ønsket prosess hvor enkeltindivider eller grupper av individer, som tidligere har hatt begrenset kontroll over egen livssituasjon, tar kontroll over den og på den måten blir agenter for egen utvikling (Allen og Thomas 2000). Friedmann (1998) påpeker at dette må skje gjennom tre former for empowerment; sosial, politisk og psykologisk. Sosial empowerment er tilgang på materielle og økonomiske ressurser, politisk empowerment er tilgang til politiske organer og medvirkning i beslutningsprosesser. Psykologisk empowerment skal gi selvtillit slik at man er klar over hvilke muligheter man har. Alle disse formene for empowerment henger sammen og er gjensidig avhengige av hverandre (Friedmann 1998). Samtidig er ikke tilgang på ressurser nok. Empowerment er en prosess hvor kvinner får makt til å kontrollere sin egen livssituasjon og til å ta valg ut fra egne definerte behov. Denne forståelsen impliserer at empowerment er en form for samfunnsendring, og at den skjer på flere nivåer i samfunnet. Det forutsettes en endring av undertrykkende strukturer på individnivå, institusjonsnivå og på et dypere nivå av internaliserte strukturer (Kableer 2001).

I tråd med Friedmanns forståelse av empowerment er det identifisert fire kritiske ressurser som kvinner kan få tilgang på ved å delta i samvirker. Det er *økonomiske ressurser* i form av økt inntekt og markedstilgang for produktene medlemmene produserer, *opplæring* gjennom opplæringsprogrammer som samvirkene arrangerer, *ledelse og organisasjonserfaring* gjennom å delta i demokratisk organiserte grupper og *sosial kapital*. Sosial kapital er et omdiskutert teoretisk basert og abstrakt begrep som trenger en nærmere avklaring. Forståelsen knyttes opp mot Bourdieus definisjon: ”summen av ressurser, faktiske eller virtuelle, som tilkommer et individ eller gruppe som

¹ Jeg har ikke lyktes i å finne et godt norsk ord for ”empowerment” som dekker de prosessene og elementene som er forstått med begrepet i denne oppgaven. Det engelske ordet empowerment brukes gjennomført i hele oppgaven.

resultat av å ha vedvarende nettverk av mer eller mindre institusjonaliserte forbindelse av gjensidig bekjentskap og anerkjennelse” (Bourdieu & Wacquant 1992:119 i Norges forskningsråd 2005:17). Det er byggesteinen nettverk som er viktig i den videre analysen, og det differensieres mellom to typer, bånd og bruer. *Bånd* er nære forhold mellom relativt like mennesker med sterke og nære relasjoner til hverandre. *Bruer* forstås som forhold mellom mennesker som bringer dem sammen over ulike sosial distinksjoner og kobler mer fjerne bekjente og bringer relativt ulike grupper sammen (Norges forskningsråd 2005). I denne sammenheng har også bruer en geografisk dimensjon. Bruer kan være relativt stabile relasjoner mellom mennesker som går ut av individets eller gruppens akutte lokale kontekst. Dette er også dimensjoner som benyttes av Putnam, men denne studien er ikke kompatibel med Putnams syn på sosial kapital som en samfunnsressurs, men forstår sosial kapital som en ressurs individer eller grupper av individer kan benytte. Studien analyserer hvordan kvinner som deltar i samvirker bruker sosial kapital, som én av fire ressurser, for eventuelt å oppnå empowerment.

Strukturen på oppgaven

Studien åpner med å diskutere det teoretiske rammeverket som ligger til grunn for den videre analysen. Utgangspunktet er teorier som handler om kvinners empowerment. Det legges til grunn at det må være til stede noen kritiske ressurser dersom empowerment skal være mulig. Én av disse ressursene er sosial kapital. Siden dette er et abstrakt og teoretisk basert begrep gis det en nærmere klargjøring i teorikapitlet. I kapittel 3 blir den metodiske tilnærmingen til prosjektet drøftet. Det blir lagt vekt på å synliggjøre erfaringer fra feltarbeidet. Dette er sentralt for å sikre kvaliteten på datainnsamlingen. I kapittel 4 redegjøres det for den historiske utviklingen av samvirkene i Tanzania. De seks ulike samvirkene introduseres og plasseres inn i kategoriene kvinnesamvirker, kaffesamvirker og blandede samvirker. Deretter diskuteres samvirkenes rolle på den lokale arenaen i dag. I kapittel 5 drøftes det om samvirker kan gi tilgang på noen kritiske ressurser, og at dette kan være avhengig av type samvirke. I kapittel 6 diskuteres det om kvinner kan benytte de identifiserte ressursene slik at det medfører empowerment. I kapittel 7 samles de konkluderende elementene fra hvert kapittel og de belyses på et mer generelt nivå.

2. Teoretisk rammeverk

Innledning

Det har lenge pågått en debatt innenfor utviklingsstudier om hva som skaper lokal utvikling. Diskusjonen dreier seg om hvor fokus skal ligge i debatten. Litt enkelt kan man si at ulike teoretiske retninger skiller mellom å ha fokus på staten, markedet eller sivilsamfunnet. I de senere år har det vært et økende fokus på sivilsamfunnet og det lokale som arena for utvikling. Dette faller sammen med en økt tro på at lokale organisasjoner er mer gjennomsluktige, lettere å delta i, mer demokratiske og når grasrota bedre enn sentrale eller markedsbaserte organisasjoner eller strukturer. Samtidig blir det lagt vekt på diskurser som empowerment gjennom sosial kapital og deltakelse (Mohan & Stokke 2000). Empowerment er et mye brukt begrep for å beskrive hvordan fattige og undertrykte kan finne en vei mot bedre levekår. I dette begrepet er makt ikke primært makt over noe eller noen, men heller makt til eller makt gjennom å kunne definere og jobbe mot sine egne mål (Friedmann 1992).

Dette kapitlet deles inn i to hoveddeler. Den først delen fokuserer på utvikling forstått som empowerment. Drøftingen gjøres med utgangspunkt i at min studie er om empowerment av kvinner. Jeg redegjør først for begrepet empowerment som har flere ulike forståelser. Deretter beskriver jeg en modell for klargjøring av empowermentbegrepet. Dersom det skal være mulig å ha en klar forståelse av empowerment, er det helt avgjørende med en forståelse av makt. Til slutt går jeg i denne delen gjennom ulike forståelser av makt og maktrelasjoner mellom kjønnene av relevans for utviklingsstudier.

I den andre delen av oppgaven diskuteres sosial kapital som ressurs for empowerment. Tilgang på visse ressurser er én nødvendig forutsetning for empowerment. I større grad enn andre viktige ressurskategorier er sosial kapital et teoretisk basert og abstrakt begrep. For forklaring av begrepet til bruk i min analyse er det nødvendig med en nærmere diskusjon av teorigrunlaget.

Utvikling som empowerment

Begrepet "empowerment" forbindes med en alternativ utviklingsretning med basis i grasrota, små lokale bevegelser og initiativer. Bak introduksjonen av begrepet lå et ønske

om å gå vekk fra den rådende utviklingstankegangen hos myndighetsbaserte og store utviklingsaktører med et ”ovenfra og ned” fokus, og over til utviklingsmekanismer basert på strategier for påvirkning ”nedenfra og opp” (Parpart m.fl. 2002). Empowerment kan beskrives som en ønsket prosess hvor enkeltindivider som tidligere har hatt begrenset kontroll over egen livssituasjon, tar kontroll over den og på den måten blir agenter for egen utvikling (Allen & Thomas 2000).

Bak empowermenttankegangen ligger et ønske om å kunne forbedre produktiviteten på lokalt nivå, for å få i gang sosial forandring. Empowerment er blitt et vidt paraplybegrep som gir muligheter for ulike forståelser. Det har etablert seg to relativt ulike forståelser og bruksområder av begrepet. På den ene siden en nyliberalistisk versjon som i liten grad inneholder elementer som er kontroversielle eller utfordrer rådende maktstrukturer. Innenfor denne forståelsen skal institusjonelle reformer for å gjøre institusjonene mest effektive og inkludere målgruppene i utviklingsprosessen, komme etter tiltak fra statlige aktører i samarbeid med private organisasjoner. Denne versjonen bygger på ”ovenfra og ned” strategier. Maktforståelsen er basert på en harmonimodell. Det forutsettes at makten ligger hos de individuelle medlemmene av samfunnet slik at den enkelte ved å strebe etter individuelle mål vil øke samfunnets effektivitet, og samtidig sin egen makt. Empowerment og deltakelse av marginaliserte grupper kan skje innen det eksisterende samfunnet uten forandringer av maktstrukturene. (Mohan & Stokke 2000, Parpart m.fl. 2002). På den andre siden er det etablert det som kan kalles radikale versjoner der empowerment impliserer en radikal endring av maktrelasjoner. Slike maktendringer skal kunne realiseres gjennom empowermentstrategier som går ”nedenfra og opp”. Maktforståelsen er basert på en konfliktmodell, med et fokus på maktstrukturer som forhindrer empowerment for marginaliserte grupper. Det er nødvendig med strukturelle forandringer av den sosiale ordenen for å få empowerment (Mohan & Stokke 2000). På grunn av ulike forståelser og bruk av begrepet er empowermentstrategier blitt adoptert av såpass ulike institusjoner som for eksempel Verdensbanken og Oxfam (Parpart m.fl. 2002).²

² ”Oxfam International is an international confederation, comprised of 12 independent non-government organizations dedicated to fighting poverty and related injustice around the world. Our mission is a just world without poverty and our goal is to enable people to exercise their rights and manage their own lives” (Hentet fra hjemmesidene til Oxfam: http://www.oxfam.org/eng/about_who.htm, 1.9.05)

Friedmann (1992) er en av forfatterne som bruker empowerment som mål for utvikling. Han ønsker å fokusere på økt tilgang til sosial makt. Kvinner, og kanskje spesielt i fattige utviklingsland, er ekskludert fra de formelle organene som regulerer økonomi og politikk. Han tar utgangspunkt i at for å få tilgang til disse organene trengs det tre former for empowerment, sosialt, politisk og psykologisk. Sosial empowerment er mulighet for tilgang på materielle og økonomiske ressurser, politisk empowerment er tilgang til politiske organer og medvirkning i beslutningsprosesser. Psykologisk empowerment skal gi selvtillit slik at man er klar over hvilke muligheter man har. Alle disse formene for empowerment henger sammen og er gjensidig avhengige av hverandre. For å få reell utvikling er alle formene for empowerment nødvendige (Friedmann 1992).

Friedmann (1992) tar også utgangspunkt i at kvinner som organiserer seg kan utføre mer enn én kvinne alene og mener at for å oppnå empowerment trengs det kollektiv organisering. Nettverk og organisasjoner forsterker prosessen med sosial, politisk og psykologisk empowerment. Friedmann trekker fram at det finnes en del praktiske krav rundt levesett som trenger større oppmerksomhet i forhold til kvinner i maktesløse hushold for at empowerment skal bli mulig. Han identifiserer fire brede kategorier: 1) redusert tid brukt på dagligdagse husholdsoppgaver, 2) bedre helsetilbud, kvinner skal få tilegne seg kunnskap om helse, 3) tilgang på ferdigheter og informasjon som er relevant for kvinner og 4) økning av inntektene fra egne avlinger og bedre kontroll over egen inntekt.

Rowlands (1998) bringer inn et bredere analytisk perspektiv i debatten om kjønn og empowerment. Med utgangspunkt i Foucault og feministisk litteratur, argumenterer hun for at empowerment er mer enn deltakelse i beslutningsorganene. Empowerment er prosessen som fører til at folk selv tror de har rett til å være med å ta beslutninger. Det er både personlig, relasjonelt og kollektivt (Rowlands 1998, Parpart m.fl. 2002). Med utgangspunkt i en slik inndeling ser Rowlands på hva personlig og kollektiv empowerment innebærer. Innenfor personlig empowerment legger hun egenskaper som selvtillit, selvaktelse, handlekraft, selvfølelse i en annen fremmed kontekst og verdighet. I kollektiv empowerment legger hun egenskaper som gruppeidentitet, kollektiv handlekraft, gruppeverdighet og organisering og styring (Rowlands 1998). Nøkkelen til

empowerment ligger i å mobilisere marginaliserte mennesker og da spesielt kvinner. Hun har et klart syn på at empowerment er en prosess, og er vanskelig å måle (Rowlands 1998, Parpart m.fl. 2002).

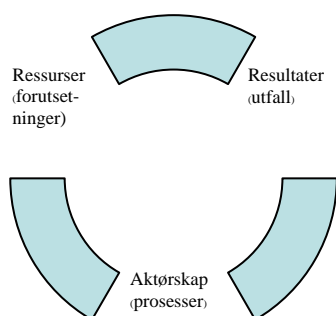
Modell av empowerment

Kableer (2001) ønsker å gjøre empowermentbegrepet mer konkret og målbart. Hun operasjonaliserer makt som muligheten til å gjøre valg. Å være maktesløs innenfor denne forståelsen av makt er å være nektet muligheten til å gjøre valg. Empowerment er en prosess som er forbundet med forandring. Hun legger til grunn at personer som ikke er maktesløse i utgangspunktet ikke kan gjennomgå en prosess av empowerment. For å kunne gjøre spørsmålet om mulighet til valg til relevant analyse om makt, kan valg forstås på flere måter. Valg forutsetter alternativer og muligheten til å velge annerledes. Derfor er det en logisk sammenheng mellom fattigdom og maktesløshet. Dersom man ikke kan dekke sine daglige behov er det vanskelig å gjøre meningsfulle valg (Kableer 2001).

Dimensjoner av valg

Et problem ved å benytte valg som en forståelse av makt er at ikke alle valg er like relevante i forhold til definisjonen av makt. Kableer (2001) skiller mellom første- og andregradsvalg. Førstegradvalg er strategiske livsvalg som for eksempel levemåte, giftemål osv. Disse strategiske førstegradvalgene er avgjørende for å utforme andregradsvalgene som er mindre avgjørende. På bakgrunn av denne forståelsen av valg kan empowerment forstås som menneskers muligheter til å kunne gjøre strategiske livsvalg som tidligere ikke var mulig. Forandringer i det å kunne gjøre valg deles inn i tre gjensidig avhengige dimensjoner av empowerment basert på ulike typer valg. Figur 2 viser disse tre dimensjonene: 1) ressurser: under hvilke omstendigheter og forutsetninger valgene ble tatt, 2) aktørskap: prosessen et valg har gjennomgått og 3) resultater: utfallene (resultatene) av de valgene man tar.

Figur 1. Gjensidige avhengige dimensjoner av valg

Kilde: Kableer 2001: 20

Ressurser

Ressurser kan være materielle, sosiale eller humane og referer til mer enn tradisjonelle økonomiske ressursene som tilgang på jord, redskaper osv. Menneskelige ressurser finnes i individer og er kunnskap, kreativitet, ferdigheter osv. Sosiale ressurser er de krav, tillit, nettverk, relasjoner og forventninger som finnes i forhold/ relasjoner mellom mennesker. Disse ressursene må ses i forhold til ulike sfærer av livet, og kan hjelpe en person å forbedre sin situasjon utover det man kan alene. Alle disse ressurser distribueres på ulike arenaer gjennom forskjellige institusjoner og prosesser. Tilgang på ressurser er avhengige av de regler, normer og praksiser som finnes på de ulike arenaene (familie, patron/klient relasjoner, offentlig sektor osv). Disse reglene, normene og praksisene gir noen aktører autoritet over andre og kan bestemme prinsippene for distribusjon av ressurser på den bestemte arenaen. Konsekvensen er, i følge Kableer (2001), at distribusjon av fordelbare ressurser er forankret i distribusjonen av formelle ressurser (muligheten til å definere det som skal prioriteres og kunne støtte eller ikke støtte bestemte krav). Derfor har husholdsoverhoder, stammeledere, eliter osv. autoritet til å gjøre valg i en bestemt institusjonell kontekst på grunn av sin posisjon i den institusjonen. I en annen institusjonell kontekst kan slik autoritet være fraværende. Kableer (2001) poengterer at måten man får tilgang på ressurser kan være like avgjørende som ressursene i seg selv. Tilgangen på ressurser kan være formet av klientistiske avhengighetsforhold eller ekstremt utnyttende arbeidsforhold. Empowerment vil like mye innebære en forandring i måten ressurser tilegnes på, som økt tilgang på ressurser (Kableer 2001).

Aktørskap

Aktørskap referer til muligheten til å definere sine egne mål og de handlingene man utfører for å nå disse. Begrepet inkluderer også mening, motivasjon og formål som individer bringer inn i selve handlingen de utfører. Dette kan også kalles "makt innenfra". Aktørskap operasjonaliseres gjerne som individuelle valg, men Kableer (2001) mener at det også omfatter en dypere forståelse av grunnlaget for handlingen. Det inkluderer rådslåing, forhandling, manipulering, motstand, protest like mye som kognitive prosesser som refleksjon og analyse. Aktørskap er både en individuell og kollektiv refleksjon og handling. Aktørskap har både positiv og negativ mening i forhold til makt. På den positive siden finner man "makt til" som referer til menneskers kapasitet til å kunne definere sine egne livsvalg og forfølge sine mål selv om det er i opposisjon til andre. På den andre siden er det negative forholdet "makt over" eller muligheten for en aktør eller kategori av aktører til å overstyre andres aktørskap gjennom for eksempel bruk av vold og trusler. Samtidig kan makt eksistere i fraværet av et eksplisitt aktørskap. Normer og regler som styrer sosial handling gjør at visse handlinger reproduseres uten en tydelig utøvelse av aktørskap (Kableer 2001).

Resultater

Det tredje elementet i modellen referer til realiserte utfall og resultater av valg. Verdien av ulike livsvalg varierer mellom individer og kontekster. Innenfor Kableers empowermentmodell referer resultater til det realiserte utfallet av valg eller muligheten til å realisere et ønsket valg, som har verdi for individer i den bestemte konteksten. Det at et individ ikke klarer å realisere ønskede valg kan ha andre individuelle årsaker hvor makt ikke er relevant (jf. latskap, inkompetanse). Det er i situasjoner der individer ikke oppnår resultater som reflekterer en ulik distribusjon av ressurser og aktørskap i samfunnet, man kan snakke om en manifestasjon av maktesløshet. Begrepet resultater skal sees i forhold til de ulike muligheter individer har til å gjøre valg, og ikke nødvendigvis de fysiske valgene man tar (Kableer 2001).

Nivåer av empowerment

Observerte ulikheter i faktiske resultater er ikke nødvendigvis et bevis for ulikhet, fordi det er lite sannsynlig at alle medlemmene av et samfunn legger lik verdi på de mulighetene man har. Dette kan gjøre det vanskelig å synliggjøre kjønnlige ulikheter hvor kvinnene tilsynelatende tar valgene selv, for eksempel der kvinner har en internalisert sosial status som en person med mindre verdi. Kvinnene tar valgene selv, men samtidig er de med å videreføre en tradisjon der kvinner anses som en annenrangs gruppe. Maktrelasjoner er ikke kun uttrykt gjennom aktørskap og valg, men også gjennom hva slags valg man tar. En slik forståelse av makt vil være kontroversiell fordi den gir rom for at makt og dominansen kan operere gjennom konsensus og medvirkning like mye som tvang og trusler. Makt operer ikke kun gjennom begrensninger på menneskers muligheter til å gjøre valg, men også gjennom deres preferanser og verdier (Kableer 2001).

Valg kan operasjonaliseres på flere ulike måter. Kableer skiller mellom valg som blir tatt der man har reelle alternativer, og i situasjoner hvor reelle alternativer ikke eksisterer eller har for høye kostnader. Som nevnt tidligere vil operasjonaliseringen av konsekvenser av valg kreve et skille mellom strategiske livsvalg og andre mer hverdagslige valg. Konsekvenser av valg må videre vurderes i forhold til i hvilken grad de kan føre til faktisk forandring. I hvilken grad har de potensial til å utfordre og bryte ned eksisterende sosiale ulikheter, eller uttrykker og reproducere de slike ulikheter. Valg som uttrykker fundamentale ulikheter i et samfunn, krenker andres rettigheter eller systematisk nedsetter verdien av en selv, går ikke sammen med den forståelsen av empowerment som Kableers modell bygger på. Kableers forståelse av empowerment inkorporerer de strukturelle dimensjonene i analysen. Strukturer opererer gjennom regler, normer og praksiser i ulike institusjoner og bestemmer de ressurs-, aktørskap- og resultatmulighetene ulike grupper av individer har i et samfunn. Kableers operasjonalisering av makt som mulighet til å gjøre valg krever en forståelse av kriteriene alternativer og konsekvenser. For at noe skal kunne kalles valg må det at det finnes alternativer som har konsekvenser. Som nevnt kan det finnes situasjoner der alternativene ikke er reelle fordi de har for høye kostnader. Kriteriet alternativer innebærer muligheten til å ha kunne ha valgt annerledes. Samtidig kan handlinger og valg bli gjort på grunnlag

av strukturelle begrensninger enten ved å forsterke de, modifisere de eller transformere de. Dette belyses av kriteriet konsekvenser (Kableer 2001).

Figur 2. Nivåer av empowerment

Dypere nivåer:	Strukturelle relasjoner som klasse, kaste, kjønn (gender)
Mellomliggende nivåer:	Institusjonelle regler og ressurser
Umiddelbare nivåer:	Individuelle ressurser, aktørskap og resultater

Kilde: Kableer 2001: 27

En slik konseptualisering av empowerment viser at det skjer forandring i flere ulike nivåer. Figur 2 viser tre ulike nivåer av empowerment som er sentrale for å inkorporere det strukturelle aspektet i analysen. Det første nivået er individer og grupper. Her handler det om følelser av identitet og selvsikkerhet, hva man anser som sine interesser og kapasitet til å handle på dem. Det andre nivået er det mellomliggende som består av regler, forhold og relasjoner som finnes i de personlige, sosiale, økonomiske og politiske sfærene av livet. Det tredje nivået består av de dypere og gjemte strukturene som fordeler ressurser og makt i et samfunn og reproducerer dem over tid. Dersom forandring skal oversettes til en meningsfull og bærekraftig prosess av empowerment må prosessen gå forbi både de individuelle og strukturelle nivåene. Rettighets- og andre legale institusjoner som finnes i et samfunn er meningsløse dersom de ikke har reell innflytelse på mulighetene som finnes for alle individer i et samfunn. Et individ kan få økte ressurser som øker den økonomiske velferden, men dersom ikke strukturer av ulikhet og diskriminering endres vil dette ikke gi empowerment. Innenfor Kableers modell er empowerment er derfor en form for sosial forandring (Kableer 2001).

Kjønn og makt

Kjønn og makt er to begreper som ofte knyttes sammen. Mange feminister hevder opprinnelig at ulikheter mellom kjønnene er en kulturell konstruksjon. Sett i et slikt perspektiv er makt både kilden til undertrykking, men den kan også virke frigjørende (Radtke & Stam 1994). En forståelse av empowerment krever en forståelse av makt. Grunnen til at empowerment har såpass ulik betydning for ulike utviklingsinstitusjoner

ligger i den flytende forståelsen av makt. Å ”empower” impliserer muligheten til å utøve makt over noen eller få noe til å skje. Det er et handlingsverb som implisitt antyder muligheten til å forandre noe og da gjerne til det bedre (Parpart m.fl. 2002). Siden det er mange og varierende stemmer innen feminismen er det også flere ulike forståelser av makt. Er makt en ting, eiendom, posisjon som man bør være redd eller benytte? Er makt en arv av sosiale strukturer, språk, institusjoner og relasjoner? Dersom makt ikke er et enhetlig fenomen, hvordan er det da mulig å få kontroll over makt? Og dersom makt er så diffust og vanskelig å beskrive, hvordan vet man at man har makt? Dette er ikke nødvendigvis spørsmål man tenger å svare entydig på, men er spørsmål som gir muligheter for ulike forståelser av makt. Målet er ikke nødvendigvis å finne et universelt svar på hva makt er, men hvordan man blir involvert i diskurser om makt (Radtke & Stam 1994).

Tradisjonelt blir makt forstått som muligheten til å utøve makt over institusjoner, ressurser og mennesker. Steven Lukes (i Parpart m.fl. 2002) nekter for at forståelsen av makt kan reduseres til dette. Han argumenterer for at makt er handling gjennom å kontrollere hva folk er opptatt av og tankene til andre. Foucault (i Parpart m.fl. 2002) spinner videre på dette og avviser at makt er noe som besittes av individer eller grupper, men at det er noe som gjennomtrenger samfunnet. Det er flytende, relasjonelt og finnes i hverdagsrelasjonene mellom mennesker både individuelt og i institusjoner. Slik makt kan føre til undertrykkende praksiser uttrykt i organer, handlinger og tanker/ diskurser (Parpart m.fl. 2002). Foucault uttrykker en ikke-økonomisk form for makt som er nært relatert til epistemologiske hensyn og subjektivitet.³ Makt må analyseres som noe som sirkulerer eller som fungerer i en kjede. Det er aldri lokalisert her eller der. Makt kan ikke eies av individer og kan aldri operere som en vare. Makt er utøvd og forutsetter en mottaker (Radtke & Stam 1994).

Makt finnes også i mekanismene og prosedyrene for å produsere kunnskap og er derfor kunnskap i seg selv. Konsekvensen er at alle sosiale praksiser er formet av makt, inkludert reproduksjonen av tradisjonelle kjønnsrollemønstre. Feministiske forfattere har tatt utgangspunkt i denne forståelsen av makt og fokusert på de patriarkalske formene av

³ Epistemologi er overordnet teori om hvordan skaffe seg kunnskap om verden (Alvesson & Sköldberg 1994).

makt, deres bruk og misbruk og behovet for nytenkning rundt makt, slik at forståelser av makt og maktrelasjoner kan spille en medvirkende rolle i livet til kvinner. Patriarkalsk makt er monopolisering av makt til ett kjønn, som igjen gjør makt til et statisk og enhetlig objekt. Flytende og flersidige makt kan ikke brukes til slike mål fordi den ikke er kontrollerbar. Desto flere typer makt som finnes jo mer sannsynlig er det at de distribueres gjennom ulike kanaler (Radtke & Stam 1994).

Dette medførte at feminister kritiserte den dominerende retningen innenfor utvikling av kvinner "Women in development" WID for kun å plassere kvinner inn i de eksisterende strategiene for utvikling uten en kritisk analyse av maktrelasjonene mellom menn og kvinner.⁴ Begrepet sosialt kjønn (gender) bringes inn i diskusjonen for å skape nye forståelser. For det første settes kvinner og kvinners situasjon inn i en kontekst, fordi man fokuserer på de sosialt konstruerte relasjonene mellom kvinner og menn. Dette synliggjør maktaspektet i kjønnsrelasjoner (Arnfred 2001). Resultatet var en ny retning "Gender and development" GAD som skulle inkludere både kulturelle og sosioøkonomiske forhold som er viktige for i hvilken grad kvinner er undertrykt (Parpart m.fl. 2002).⁵ GAD har blitt kritisert, og enkelte hevder at strategiene ikke har oppnådd de forventende resultatene. Arnfred (2001) mener at selv om intensjonene var gode er ikke resultatet blitt som forventet. Kunnskap og terminologi fra kvinnestudier og kvinnebevegelser har blitt kooptert av statlige apparater og de store offisielle utviklingsinstitusjonene. I denne prosessen har strategiene blitt omformet og fått et nytt innhold. Begrepet sosialt kjønn blir brukt som et nøytralt begrep som refererer både til kvinner og menn, og ikke til maktkamp. På denne måten "skjuler" begrepet maktkamp istedenfor å avdekke den (Arnfred 2001).

Med utgangspunkt i denne kritikken har feminister siden 80-tallet kommet med innspill i debatten om makt og hvor viktig forståelsen av makt er får å skape en bedre hverdag for kvinner. Staten har vært en viktig arena for å kunne forstå offentlig makt.

⁴ Women in Development: ønsket var å integrere kvinner i de eksisterende utviklingsprosessene fordi man mente at de var ekskludert. Strategiene var å implementere kvinneprosjekter. Øke kvinners produktivitet og inntekt for å forbedre kvinners mulighet til å drive egne hushold (Oxfram 1994).

⁵ Gender and Development: Ønsker å gi kvinner mer makt ved å forandre de ulike og undertrykkende relasjonene mellom kvinner og menn. Problemet var ujevne maktrelasjoner som ikke ga kvinner mulighet til utvikling og deltakelse på en fullverdig måte. Strategiene var å identifisere og adressere kortsiktige og langsiktige behov og interesser, pekt på av kvinner og menn, for å forbedre kvinners situasjon (Oxfram 1994).

Feministiske forskere har studert utøvelse av offentlig makt både i forhold til institusjonell makt som staten har til å kunne velge noen interesser (mannlige) over andre (kvinnelige), og statens mulighet til å opprettholde kjønnlige ulikheter. Tredjeverdenfeminister har arbeidet innefor og sammen med statsbaserte programmer og agenter og har forsøkt å teoretisere ut fra slike forhold. Samtidig har de påpekt at å konsentrere arbeidet innenfor de statlige strukturene har vært utilfredsstillende og Foucault sin teori har blitt funnet hjulpsom. Hans teori om makt kan utfordre den dominerende forståelsen av at makt er noe man har og som kan utøves overfor andre innenfor kjente grenser som stat, lov, klasse osv. De har latt seg inspirere av forståelsen av makt som noe flytende og relasjonelt og forankret i kamp om meninger og diskurser (Parpart m.fl. 2002).

Foucaults forståelse av makt har altså vært en viktig tilførsel til feministiske analyser om makt. (Parpart m.fl. 2002). Innenfor en slik tankegang kan man bevege seg vekk fra forståelsen om at makt kun finnes i en begrenset mengde. Dette gir rom for til å tilegne makt flere dimensjoner som er hensiktsmessige for å kunne konseptualisere empowerment (blant annet i et kjønnsperspektiv). Dette omfatter dimensjonene ”makt-til” som er kreativ og mulighetsgjørende på det individuelle plan (Oxfam 1994), og ”makt-innen” som gjenkjenner individuell samvittighet/ forståelser (Parpart m.fl. 2002). Oxfam (1994) karakteriserer ”makt innen” som selvforståelse og selvrespekt samtidig som det innebærer respekt for andre og det å akseptere andre som likestilte. En tredje dimensjon er ”makt med” som bygger på å få makt gjennom å være samlet av et felles mål eller forståelse for å få i gang kollektiv handling (Oxfam 1994). En ”makt med” forståelse utfordrer det statiske – at noen har makt- og kan være utgangspunktet for å få i gang kollektive handlinger som kan organisere og utfordre de kjønnlige hierarkiene og forbedre kvinners liv (Parpart m.fl. 2002).

Forståelse av empowerment som legges til grunn for diskusjonen

Empowerment forstås som en ønsket prosess hvor enkeltindivider som tidligere har hatt begrenset kontroll over egen livssituasjon, tar kontroll over den og på den måten blir agenter for egen utvikling (Allen & Thomas 2000). Forståelsen legger til grunn at det er nødvendig, men ikke tilstrekkelig, at kvinner har tilgang på noen hovedtyper av ressurser.

De aktuelle ressursene som legges til grunn er ledelse og organisasjonserfaring, økonomiske ressurser, opplæring og sosial kapital. Sosial kapital er et abstrakt begrep som trenger en videre klargjøring, noe som kommer i diskusjonen under. Disse ressursene er forbundet til Friedmanns forståelse av begrepet. Friedmann (1992) viser til tre former for empowerment som alle er viktige dersom det skal være en reell prosess av empowerment. Dette er sosial empowerment som er tilgang på materielle og økonomiske ressurser, politisk empowerment er tilgang til politiske organer og medvirkning i beslutningsprosesser som kan muliggjøres gjennom sosial kapital. Psykologisk empowerment skal gi selvtillit og gjennom ledelse og organisasjonserfaring blir klar over hvilke muligheter man har og handle på dem. Samtidig legges det til grunn at tilgang på ressurser i seg selv ikke er nok. Disse ressursene må kunne benyttes av personene til å handle mot sine egne definerte behov. Det vil si at empowerment også innebærer at man får makt til å definere sine egne behov og handle ut fra dem. Forståelsen bygger på at kvinnene må få tilgang på ressursene, men det som er essensielt for empowerment er hvordan disse ressursene benyttes av kvinnene. Det å ha tilgang på for eksempel økte økonomiske ressurser er en viktig del av empowerment, men ikke nok. Kvinner må også ha makt til å ha kontroll over egen livssituasjon og benytte ressursene til egne valg. Innenfor denne forståelsen må empowerment gå forbi de tre nivåene skissert av Kableer (2001) for at det skal være snakk om bærekraftig empowerment. Det innebærer at det her legges til grunn at empowerment er en form for samfunnsendring.

Sosial kapital som ressurs til empowerment

Sosial kapital er et sammensatt og flersidig begrep. Dette er et overgripende begrep som dekker andre begreper som tillit, felles verdier og normer (og evne til å sanksjonere ved brudd på disse), stabile sosiale forbindelser eller nettverk preget av gjensidighet og engasjement for og deltakelse i aktiviteter til fellesskapets beste. De to viktigste byggesteinene i sosial kapital er nettverk og tillit. Sosial kapital er av betydning på flere nivå i samfunnet. Dette gjelder på individuelt nivå, lokalt nivå eller organisasjonsnivå (mellomnivå) og på et nasjonalt eller storsamfunnsnivå (makronivå). På alle disse nivåene kan sosial kapital utgjøre en ressurs som fremmer mål på de ulike nivåene og ivaretar viktige verdier og hensyn. Sosial kapital må ses på som en ressurs som må bygges opp, holdes ved like og fornyes og som kan forvitres eller forringes. Dette er viktig

for å kunne bruke benevnelsen sosial *kapital* (Norges forskningsråd 2005). Fagdiskusjonen rundt begrepet sosial kapital har i stor grad vært rettet mot de mulige positive følgene, men det har også vært diskusjon rundt de negative sidene (Field 2003). En viktig del av diskusjonen har vært identifisering av ulike typer sosial kapital og behovet for å differensiere begrepet. I diskusjonen har to dimensjoner som ofte forveksles, stått sentralt: dimensjonene sterke- svake bånd (målt i fortrolighet, hyppighet på samvær, emosjonell intensitet) og bånd- bruer (målt i forhold til hvor like/forskjellige man er med henhold til kategorier som kjønn, klasse, rase osv) (Norges forskningsråd 2005).

Den etterfølgende drøftingen av begrepet sosial kapital bygger på to bidragsytere; Robert Putnam og Pierre Bourdieu. Begge disse to mener at nettverk og relasjoner/forhold er en ressurs og anser derfor også sosial kapital som en ressurs, men de gjør det på svært ulike måter. Coleman er også en viktig bidragsyter til begrepet sosial kapital. Han utvider begrepet til å kunne fungere som en ressurs for marginaliserte grupper, og deler med Bourdieu en oppfatning av sosial kapital som et samfunnsgode som tilhører familier og individer (Field 2003). Samtidig inkluderes ikke Coleman i diskusjonen under fordi hans syn ikke primært er viktig for den forståelsen av sosial kapital som blir lagt til grunn for denne oppgaven.

Bourdieu: sosial kapital som ressurs for individer

Kapital er et nøkkelelement i Bourdieus forståelse av sosiale praksiser. Sosial kapital er en av flere former for kapital; økonomisk (materieell rikdom som eiendom, økonomiske midler og aksjer), kulturell (informasjon som samfunnsgoder i form av kunnskap og ferdigheter man har tilegnet seg gjennom sosialiseringprosesser, utdanning osv), sosial (sosiale ressurser som nettverk, kontakter basert på gjensidig gjenkjennelse) (Stokke 2000, Edwards m.fl.2001, Norges forskningsråd 2005). Grupper kan benytte kulturelle symboler for å skille seg ut og posisjonere seg i de sosiale strukturene. Ved å benytte metaforen kapital viste han hvordan ulike typer kulturelle symboler har mer status enn andre (Field 2003). De ulike formene for kapital utgjør og er dannet av plasseringen

innen habitus.⁶ Formene for kapital representerer ulike former for makt, og den relative betydningen vil variere i forhold til feltet.⁷ Én form for kapital kan veksles til en annen form for kapital. Vekslingsraten vil variere med makten til de individene som har ulike formene for kapital. Den viktigste formen for veksling skjer til den fjerde formen for kapital; symbolsk kapital (legitim autoritet i form av prestisje, berømmelse eller rykte). Kapital er viktig i dannelsen av sosiale klasser⁸ og individer stratifiseres i forhold til mengden og sammensetningen av den kapitalen de har (Stokke 2000). På denne måten er posisjonen til ulike aktører i det sosiale feltet bestemt av mengden kapital og de strategier de benytter for å nå sine mål. Systematisk ulik tilgang på ulike typer kapital produserer og reproducerer ulikhet og maktforskjeller (Stokke 2000, Edwards m.fl. 2001). De ulike typene av kapital er gjensidig avhengige av hverandre, og den enkelte type kapital kan ikke forstås uavhengig av andre (Field 2003, Norges forskningsråd 2005). Sosial kapital defineres av Bourdieu som:

”the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition- or in other words to membership to a group- which provides each of its member with the backing of the collectively-owned capital, a ‘credential’ which entitles them to credit, in the various senses of the word” (Bourdieu og Wacquant 1992:119 i Edwards m.fl. 2001:7)

Sosial kapital er som annen kapital et resultat av akkumulert arbeid og det kreves innsats for å bygge den opp og den må pleies og vedlikeholdes over tid (Field 2003, Norges forskningsråd 2005).

Sosial kapital er totalsummen av reelle eller potensielle ressurser som er knyttet til at man er involvert i varige nettverk (Edwards m.fl. 2001, Field 2003), og utbredelsen og

⁶ Habitus refererer til et ”a system of lasting and transposable dispositions which, integrating past experiences, functions at every moment as a matrix of perceptions, appreciations and actions and make possible the achievements of infinitely diversified tasks” (Bourdieu 1977: 95 i Stokke 2000:6)

⁷ Feltets egenskaper kan oppsummeres slik: ”A field... is a structured system of social positions – occupied either by individuals or institutions - the nature of which defines the situation for their occupants. It is also a system of forces which exist between these positions; a field is structured in terms of power relations. Positions stand in relationships of domination, subordination or equivalence (homology) to each other by virtue of the access they afford to the goods of resources (capital) which are at stake in the field. ... The nature of positions, their ‘objective definition’ is to be found in relationship to the relevant form of capital” (Jenkins 1992:85 i Stokke 2000:7)

⁸ Bourdieu referer til sosiale klasser som kategorier av mennesker som har posisjonert seg likt i forhold til den kapital de har anskaffet seg (allokert) (Stokke 2000).

varigheten av de sosiale båndene er vitale. Verdien av et individs bånd, eller mengden av sosial kapital en person har, er avhengig av antall forbindelser vedkommende kan mobilisere. Videre er dette avhengig av mengden kapital (sosial, økonomisk eller kulturell) som hver av forbindelsene er i besittelse av (Field 2003). Sosial kapital er et resultat av investeringsstrategier som kan være kollektive eller individuelle, mer eller mindre bevisste. Disse strategiene vil i alle tilfeller ha som mål å etablere nettverk av relasjoner som kan være nyttige på kort eller lang sikt. Investeringene innebærer å omdanne tilfeldige sosiale relasjoner (familie, naboskap og slekt) til relasjoner som er både nødvendige og selektive, og som innebærer varige forpliktelser så vel som gjensidig kjennskap og anerkjennelse (Field 2003, Norges forskningsråd 2005).

Bourdieu fokuserte på makt og ulikhet. Samtidig har hans syn blitt kritisert for å være ensidig og individualistisk. Han var opptatt av systematiske sosiale ulikheter og lagdelingsmønstre, men framstår som en representant for et individorientert perspektiv. Det er lite rom for kollektiv handling av aktører. Kontakter skapes av individer for å opprettholde eller skape egen posisjon. Sosial kapital framholdes som et privilegium for eliter i samfunnet, men Bourdieu går ikke inn på hvordan og under hvilke betingelser sosial kapital kan ha betydning for utsatte, marginaliserte grupper i samfunnet. Det etterlates lite rom for at mindre privilegerte individer eller grupper kan nyte goder av sosiale bånd (Field 2003, Norges forskningsråd 2005). Bourdieu presenterer sosial kapital som noe godartet, især for grupper som var i besittelse av mye slik kapital. Han viste liten interesse for eventuelle negative sider av sosial kapital. Hans teori dreier seg om hvordan grupper manipulerer sine kontakter av hensyn til egne interesser (Field 2003).

Putnam: sosial kapital som samfunnsressurs

Putnam forsøker å vise hvordan sosialt (medborgelig, sivilt) engasjement er et sentralt element i å skape politisk stabilitet og økonomisk framgang (Putnam 1993).

Putnam framholder at sosial kapital bidrar til kollektiv handling fordi de potensielle kostnadene ved ikke å delta, eller ved å bryte normer og tillit, økes. Frivillige organisasjoner karakterisert av ansikt til ansikt relasjoner og horisontale relasjoner mellom individer, skaper sterke normer for resiprositet og gjør informasjonsoverføring enklere. Informasjon om andre aktørers omdømme og tillit og erfaringer fra tidligere samarbeidsprosjekter gjør framtidige vellykkede former for samarbeid enklere. Putnam er

opptatt av løsere bånd og peker på positive effekter av å være medlem av for eksempel sangkor eller kredittorganisasjoner. Individuer i et samfunn preget av et sterkt lokalt foreningsliv lærer ferdigheter som er nødvendige for å samarbeide om økonomiske og politiske prosjekter. På denne måten fungerer organisasjonene både som en sosialiserings- og læringsarena (skole i demokrati) (Edwards m.fl. 2001, Field 2003, Wollebæck & Selle 2004, Norges forskningsråd 2005). Putnam definerer sosial kapital som:

”features of social life – networks, norms and trust – that enable participants to act together more effectively to pursue shared objectives” (Putnam 1993: 167)

I prinsippet er alle typer frivillige organisasjoner med direkte interaksjon like verdifulle produsenter av sosial kapital. Samtidig framheves organisasjoner uten politiske eller ideologiske program som mer verdifulle i å skape sosial kapital enn andre konfliktorienterte organisasjoner. Apolitiske nettverk er preget av mindre makt og dominans, mer interaksjon mellom medlemmene, og de krysser oftere etablerte konfliktlinjer i samfunnet. Aktiv deltakelse i lokale apolitiske horisontale nettverk er den viktigste kilden til sosial kapital. Rollen til fagforeninger og politiske partier tones ned (Wollebæck & Selle 2004).

Putnam har også utført studier i USA hvor han forsøker å vise at sosial kapital er i sterk tilbakegang. Han hevder at dette får negative følger for politisk styring, demokrati og felleskap. Rommet for felles og sosiale foreningsaktiviteter som bringer personer uten direkte kjennskap til hverandre sammen jevnlig og rutinemessig, har krympet. Vilåårene for å bygge og holde ved like sosiale normer som fremmer generell gjensidighet og tillit svekkes. I studien analyserer han store mengder data om religiøs deltakelse, frivillig deltakelse gjennom veldedighet, uformelle nettverk m.v. Han mener å kunne påvise en synkende tro på andres ærlighet og tillitsverdighet og kobler dette opp mot økende kriminalitet. Selv om han peker på noen mottendenser som vekst i mindre selvhjelpsgrupper (Anonyme alkoholikere osv.), frivillig innsats blant unge og nye former for kommunikasjon gjennom internet og andre medier, mener han at dette ikke veier opp for de andre tegnene på svekking av sosial kapital. Han henviser til en rekke indikatorer på velferd som utdanningsnivå, økonomisk framgang, helse, lykke og

demokratisk engasjement og viser at dette varierer systematisk med tilgang på eller beholdning av sosial kapital (Norges forskningsråd 2005).

Putnam benytter seg av et skille mellom to former for sosial kapital: sosial kapital basert på bånd eller bruer. *Bånd* er forhold til andre i familie, andre i nær slekt og venner. Det bringer like folk sammen og har en tendens til å forsterke eksklusive identiteter og homogene grupper. Ulempen med sosial kapital basert på bånd er at båndene i seg selv kan forsterke problemer med manglende integrasjon, utstøting og isolasjon. Ikke minst har dette betydning for etniske minoriteter i forhold til storsamfunnet. *Bruer* bringer mennesker sammen over ulike sosiale distinksjoner. Det vil si at bruer kobler mer fjerne bekjente og bygger bruer mellom ulike grupper av mennesker. Begge formene er hjelpsomme i å møte ulike behov. Sosiale bruer kan mobilisere til solidaritet og fungere som et sosiologisk lim som forsterker lojalitet og forsterker spesifikke identiteter (Field 2003, Slagsvold 2004).

Putnams definisjon av sosial kapital har to komponenter. En strukturell (sosiale nettverk) og en kulturell (normer for samarbeid og tillit). Disse skal muliggjøre kollektiv handling. Samtidig understreker han at disse komponentene i seg selv ikke er tilstrekkelige. I et samfunn må det også eksistere et stort omfang av tillit og sosial kontakt på makroplan om det skal resultere i et styrket demokrati. Samtidig må det også bestå av individer som bryr seg om hva som skjer utenfor ens eget private liv. Putnam dekomponerer sosialkapitalbegrepet i tre elementer: nettverk, tillit og sivilt engasjement (Wollebæk & Selle 2004).

Tillit

Betydningen av tillit som en komponent i sosial kapital bygger grunnleggende på forutsetningen om det rasjonelle individ. Skal man oppnå kollektiv handling må individer ha tillit til at de de skal samarbeide med ikke vil motarbeide felles mål for å oppnå egen kortsiktig gevinst. Tillit er en av de grunnleggende forutsetningene for samarbeid. Putnam tar utgangspunkt i at tillit eksisterer i flere former. Den første er kunnskapsbasert tillit. Den er festet til individer som man gjennom personlig kjennskap har erfart har kunnskap som brukes til nytte for en selv (lege, håndverker osv.). Den andre er ”partikulær” eller tykk tillit som oppstår i lukkede sosiale grupper. Tykk tillit mellom de

som hører til i en slik gruppe, har som motstykke mistillit til de som ikke er medlemmer. En gruppe som har tykk tillit innad og ikke forbindelseslinjer ut, kan hindre kollektiv handling mellom mennesker med ulik bakgrunn. Den tredje formen er generalisert tillit som Putnam referer til i demokratisammenheng. Dette er tilbøyeligheten til å stole på andre mennesker selv om de ikke er del av ens umiddelbare omgangskrets og er uavhengig av gruppetilhørighet. I motsetning til de to andre formene for tillit forutsetter slik tillit ikke direkte kjennskap, og slik tillit skapes av samfunnsstrukturer (Wollebæck & Selle 2004).

Nettverk

Sosial nettverk er viktige både personlig og for samfunnet. Putnam er opptatt av de positive samfunnsmessige sidene ved nettverk. Han fokuserer på hvordan nettverk generer tillit og sivilt engasjement gjennom direkte samhandling mellom individer (Wollebæck & Selle 2004).

Strukturen på nettverkene er viktige i et sosial kapitalperspektiv. Graden av horisontalitet vs. vertikalitet avgjør hvor effektivt nettverkene skaper og sprer sosial kapital. Selv om en underordnet i et vertikalt nettverk handler i samsvar med en ordre, er det ingen gjensidighet i forholdet. Den underordnede kan ikke sanksjonere en overordnet og opportuniste er et sannsynlig utfall. Putnam peker på frivillige organisasjoner som institusjoner med større grad av horisontalitet. Foreningslivet skaper ”sekundære nettverk” (i motsetning til familiens ”primære”) som muliggjør ansikt til ansikt handling mellom mennesker som ellers kanskje ikke ville ha møttes. Selv om Putnam innrømmer at slike foreninger også har ledelsespersoner, er solidaritet og gjensidighet mer framtrede trekk ved samhandlingen (Wollebæck & Selle 2004).

I foreningslivet er barrierene mot utenforstående relativt lave, og deltakerne er gjerne samtidig involvert i flere foreninger samtidig. Dette gjør dem i stand til å skape løser forbindelser som bygger bro over etablerte lojalitetsmønstre (sosial kapital basert på bruer), i motsetning til bånd som knytter grupper enda tettere sammen (sosial kapital basert på bånd) og som gjerne ledsages av mistillit til de som står utenfor. Det er den første brobyggende typen kontakter som er gunstigst for dannelsen av generalisert tillit og

for å få til kollektiv handling mellom mennesker med ulik bakgrunn (Wollebæck & Selle 2004).

Sivilt engasjement

Tillit og nettverk er bare nødvendige og ikke tilstrekkelige for å få demokrati til å fungere. Skal demokrati på makroplan fungere må samfunnsmedlemmene for å bli enige om felles anliggende med mennesker ulike seg selv, også delta i diskusjoner og aktiviteter ut over eget privatliv. De må også ha tilstrekkelig kunnskap og ferdigheter til å motta og bearbeide informasjon fra kilder utenfor egne nettverk og formulere tilsvarende kompetent og informert befolkning som slutter seg til medborgernormer er en forutsetning for at et deltakende demokrati skal kunne fungere. Putnam benytter seg av indikatorer som avislesning og politisk interesse som mål for sosial kapital i USA (Wollebæck & Selle 2004).

Det omstridte begrepet sosial kapital

Det er en faglig diskusjon om Putnams forståelse av sosial kapital. Under trekkes det fram noen problematiske sider ved Putnams forståelse som har kommet fram i denne diskusjonen. Mye av diskusjonen har utgangspunkt i Putnams forståelse av at hele samfunn kan rangeres i forhold til hvor mye sosial kapital det finnes i et samfunn (Harriss 2002). På denne måten blir for eksempel ulike regioner satt inn i avhengighetsmønstre basert på mengden sosial kapital som er i regionen. Vellykkede regioner kommer inn i en god spiral med selvforsterkelse av den gode kapitalen. Ikke vellykkede regioner mangler kun sosial kapital for å starte en positiv utvikling. Dermed blir begrepet deterministisk (Mohan & Stokke 2000).

Putnams hovedfokus er sivil engasjement. Han fokuserer på deltakelse i frivillige organisasjoner som ligger mellom familien og staten og at sosial kapital skapes av deltakelse i lokale apolitiske horisontale nettverk (Harriss 2002, Wollebæck & Selle 2004). Et påpekt problem med Putnams analyse er hvordan tillit mellom mennesker som deltar i frivillige organisasjoner kan skape generell samfunnstillit. Spesielt blir dette problematisk når Putnam også vektlegger de interne effektene av organisasjonsdeltakelse. Organisasjoners funksjon blir i økende grad redusert til en arena for sosial kontakt

samtidig som man argumenterer for at deltakelse i slike organisasjoner er avgjørende for at demokrati på makroplan skal fungere. Det problematiske er hvordan slike løse organisasjoner som sangkor eller bowlingklubber kan fylle en sentral rolle i demokratiet dersom de verken er mellomliggende institusjoner eller fungerer som motvekt mot statlig dominans (Wollebæck & Selle 2004). Putnam selv påpeker at sivilsamfunnet består av lover og andre mindre formelle koder for hvordan vedkommende skal oppføre seg. Når deltakere i sivilsamfunnet generelt tror på legitimiteten til slike koder kan man snakke om generell samfunnstillit. Harriss (2002) kritiserer dette ved å påpeke at dersom det finnes et sivilsamfunn og generalisert tillit er det en forutsetning at det har eksistert et institusjonelt rammeverk fra før satt i gang av staten (2002). I Putnams analyse ignoreres statens rolle i utvikling av sosial kapital, enten om det er at den kan legge forholdene til rette eller om det er at den kan ødelegge mulighetene for sosial kapital (Mohan & Stokke 2000).

Det pekes på at Putnams syn på politisk økonomi er reduksjonistisk fordi samfunnet presenteres i et ikke-truende språk bestående av tillit, nettverk, resiprositet og frivillige organisasjoner. Han fokuserer lite på konfliktforståelser knyttet til makt, sosiale klasser, kjønn og etnisitet. Det er spesielt problematisk at han ser vekk fra maktrelasjonene i samfunnet. Nettverk mellom fattige mennesker kan også være basert på resiprositet og tillit, men samtidig har ikke disse like mye makt i form av tilgang på materielle ressurser eller påvirkning av beslutninger utenfor nettverket. Selv om det finnes sosial kapital mellom fattige mennesker kan de ekskluderes videre fra slike ressurser fordi de ikke utgjør noen trussel eller har lite makt til å få i gang endring (Mohan & Stokke 2000, Harriss 2002).

Putnam ser sosial kapital som noe som skapes nedenfra og opp i horisontale, lokale strukturer. Demokrati oppstår også nedenfra og opp gjennom sosialisering og individuell deltakelse i lokalsamfunn. Kritikere peker derimot på det store antall av lokale foreninger som har blitt og blir etablert som lokalavdelinger til større, nasjonale foreninger. De oppstår gjennom en blanding av lokale og sentrale initiativ. Organisasjonene bidrar ikke først og fremst med demokratiutvikling, men fungerer som representative institusjoner, interessebærere og som en motvekt til staten. Rent lokale strukturer kan ikke på samme måte kanalisere krav mot myndighetene, og vil være

mindre demokratirelevante i større sammenheng. En indikasjon på dette er at autoritære regimer oppmuntrer til lokale småskalaprosjekter, men motarbeider og frykter translokale, hierarkiske organisasjoner (Wollebæck & Selle 2004)

Kjønn og sosial kapital

Mye av faglitteraturen om sosial kapital er kjønnsnøytral. En grunn til dette kan være at problemstillinger rundt sivilsamfunnet kommer fra diskusjoner på en ikke-feministisk agenda (Staveren 2002). Det finnes lite forskning på om det er forskjeller i kvinners og menns etablering og vedlikehold av sosial kapital, og om det finnes forskjeller mellom kvinner og menn i forhold til de (antatte) positive følgene av sosial kapital. I litteraturen om sosial kapital kan man finne to posisjoner til hvilken rolle kjønnsdimensjonen spiller. Den første er en ikke-feministisk retning som peker på at reduksjon i sosial kapital kommer av at kvinner i økende grad har kommet inn i arbeidslivet. Oppbygning av sosial kapital forutsettes da å være avhengig av kvinner i ubetalt arbeid. Utbygging av velferdstater og kommersialisering av omsorgsoppgaver undergraver sosiale kapital eller snarere gir alternative kilder til sosial kapital. Denne retningen tror at dersom man skal øke mengden av sosial kapital i et samfunn må kvinner øke eller fortsette det ubetalte arbeidet i familien og lokalsamfunnet. Kritikere av dette synet peker på to effekter. Ved å øke arbeidsinnsatsen i hushold og lokalsamfunn samtidig som kvinner i økende grad har lønnet arbeid gir kvinner lengre og tyngre arbeidsdager enn menn. Den andre effekten er at staten kan redusere forsøkene på å gi kvinner lik tilgang til offentlige goder og at kvinners tilgang på ressurser av denne grunn reduseres (Staveren 2002, Norges forskningsråd 2005). Den andre retningen innen sosial kapital litteraturen tar utgangspunkt i et sterkt standpunkt mot observerte kvinnelige og mannlige stereotyper. Det vises til kjønnlige ulikheter i hushold, familier, lokalsamfunn og organisasjoner – eller i institusjonene som finnes i sivilsamfunnet. Denne retningen forsøker å vise at sosial kapital ikke er kjønnsnøytral og trenger ikke automatisk å gi kvinner en bedre posisjon i samfunnet. Det hevdes at institusjoner innen sivilsamfunnet ofte oppretholder kjønnlige stereotyper, ulikheter og hierarkier (Staveren 2002).

Forståelse av sosial kapital som legges til grunn for diskusjonen

Forståelsen av sosial kapital i denne oppgaven legges opp mot Bourdieus definisjon av begrepet. Sosial kapital er summen av ressurser, faktiske eller virtuelle, som tilkommer et individ eller en gruppe som et resultat av å ha et vedvarende nettverk av mer eller mindre institusjonaliserte forbindelser av gjensidig bekjentskap og anerkjennelse (Edwards m.fl. 2001, Field 2003, Norges forskningsråd 2005). Sosial kapital er en ressurs som er konstruert av relasjoner mellom mennesker. Denne ressursen kan benyttes av individer og/eller grupper for å nå deres egne definerte mål. I denne sammenheng er det byggesteinen nettverk som er viktig i den videre diskusjonen. Nettverk kan bygges opp av mennesker både i og utenfor en gruppe. Forståelsen inkorporer Putnams differensiering av begrepet mellom bånd og bruer. Bånd er nære forhold mellom relativt like mennesker med sterke og nære relasjoner til hverandre. Slike bånd kan bygges opp i en gruppe eller bringes inn i en gruppe. Båndene kan ha eksistert allerede i et lokalsamfunn i form av forhold mellom relativt like mennesker bygd på sterke normer av gjensidig tillit (resiprositet). Bruer bringer relativt ulike mennesker sammen over ulike sosiale distinksjoner. Det vil si at bruer kobler mer fjerne bekjente og kobler relativt ulike mennesker sammen. Dette kan også forstås som en geografisk dimensjon, hvor bruer gjennom nettverk kobler mennesker også utenfor den umiddelbare lokale konteksten. For eksempel kan da lokalt forandrede organisasjoner ha relasjoner til andre regionale eller nasjonale organisasjoner. Dermed kan man få tilgang på nye nettverk gjennom medlemskap i for eksempel et samvirke.

3. Metodisk tilnærming

Innledning

Samfunnsvitenskaplig metode referer til måter å samle inn, analysere og fortolke data om det fenomenet som studeres. Forskningsideen legger føringer for hva slags metodisk tilnærming som er hensiktsmessig for studien. På denne måten henger valg av metode sammen med forskerens valg av tema og problemstilling (Grønmo 1996). I dette kapitlet vil jeg først redegjøre for mitt valg av kvalitative casestudier som metodisk tilnærming. Yin (1994) mener at casestudier er hensiktsmessig i tilfeller der forskeren stiller ”hvorfors” eller ”hvordan” spørsmål, der hun eller han har liten kontroll over hendelsene som undersøkes og brukt på et fenomen innenfor rammene av det virkelige liv. Denne beskrivelsen passer godt til mitt tema og problemstilling. Jeg stiller spørsmålene hvordan og hvorfor kvinner deltar i samvirker og hvordan og hvorfor dette kan skape nye muligheter for kvinner i mine studieområder. Deretter gir jeg leseren en oversikt over hvordan datainnsamlingen har foregått. Jeg vil problematisere aspekter ved feltarbeidet som kan være avgjørende for min forståelse av det fenomenet jeg studerer. Dette blir gjort slik at leseren har et grunnlag for å kunne vurdere min undersøkelse.

Kvalitative casestudier som forskningsdesign

Kvalitativ metode

Jeg har valgt kvalitative casestudier som metode for å analysere den problemstillingen jeg vil belyse. I samfunnsvitenskaplig tradisjon er det vanlig å skille mellom kvalitative og kvantitative metoder. Generelt forbindes kvantitative metoder med målbare data som kan si noe om fenomenets utbredelse og generalitet. Kvantitativ metode preges av en fortolkende tilnærming hvor målsetningen er å oppnå forståelse av sosiale fenomener. Formålet er å søke å forstå virkeligheten basert på hvordan de som studeres forstår sin livssituasjon. Dette krever nærhet til datakilden, og at forskeren studerer fenomenet i dybden. Intervjuer, observasjon, deltakelse og kvalitativ dokumentanalyse er eksempler på kvalitative forskningsteknikker (Kvale 2004, Grønmo 1996). Kvalitativ metode er preget av fleksibilitet og kan beskrives som en runddans mellom teori, metode og data. På denne måten kan teoretiske antagelser føre til at datainnsamling og analyse forandres.

Det var naturlig for meg å velge kvalitativ metode siden jeg er ute etter informantenes fortolkninger av sin virkelighet og deres samhandlinger. Målet er å konstruere et bilde av denne virkeligheten ut fra samtaler og observasjoner av informanter i deres sosiale kontekster (Thagaard 2002).

Kvalitative casestudier

Casestudier kjennetegnes ved et undersøkelsesopplegg som er rettet mot å studere mye informasjon om en eller få enheter (Thagaard 2002, Gomm m.fl. 2000). Det finnes ingen standardisert definisjon på casestudier. Et case kan for eksempel være et individ, en hendelse, en institusjon eller en nasjonalstat. Casestudier refererer til forskning som undersøker noen få enheter i dybden og skiller seg fra andre metoder ved en rekke kjennetegn. Forskeren konsentrerer seg om å få en dyptgående analyse av hvert case og forsker på fenomenet i sin naturlige sammenheng. Forskeren samler informasjon om ulike sider av caset (Gomm m.fl. 2000). I en casestudie kan teorien enten bli konfrontert med empiri eller drevet fram av empirien selv. Det er vanlig å skille mellom ulike forklaringsmodeller. Induksjon konkluderer fra mange enkelttilfeller at observasjonene er generelt gyldige. Deduksjon postulerer på den andre siden en generell regel som all empiri forsettes å føye seg under. Det finnes svakheter ved begge forklaringsmodellene. Abduksjon kan forklares som en kombinasjon av induksjon og deduksjon der teori svekkes eller styrkes av nye iakttagelser. Forklaringsmåten bruker empiri på lik linje som induksjon, men aviser ikke teoretiske forestillinger. Poenget er ikke bare å forklare fenomener, men å ha et åpent forhold til de fenomenene man studerer (Alvesson & Sköldberg 1994). Under min forskning har jeg kontinuerlig endret problemstilling, og ikke minst vinklingen på datainnsamlingen, dvs. intervjuguiden. Denne prosessen har kommet som en konsekvens at jeg underveis i datainnsamlingen har fått en ny empirisk og teoretisk forståelse av mitt forskningsmateriale.

Generalisering fra casestudier må ikke forveksles med statistiske generaliseringer eller troen på universelle lover, men må sees i forhold til et mer begrenset gyldighetsområde. Analytisk generalisering basert på casestudier innebærer en begrunnet vurdering av i hvilken grad funnene fra en studie kan brukes som en rettleiding for hva som kommer til å skje i en annen situasjon (Kvale 2004).

Datainnsamling

Jeg ønsket å studere kvinners posisjon i samvirker og om deltakelse i samvirker kunne skape nye muligheter for kvinner. Jeg reiste på feltarbeid til Moshi i Tanzania i februar 2004. Oppholdet varte i nesten tre måneder og jeg bodde størsteparten av denne tiden på campus på det Cooperative College i Moshi. Arbeidet begynte med at jeg fikk en kontaktperson ved colleget som sa seg villig til å hjelpe meg med å velge ut og kontakte de utvalgte samvirkene. Siden jeg hadde forskningstillatelse gjennom Cooperative College, måtte all kommunikasjon med samvirkene gå via skolen. Jeg bestemte meg for å intervju medlemmer og ledelsene i seks ulike samvirker i to ulike regioner. Det var regionene Kilimanjaro og Arusha. Studier av seks samvirker ga meg en større bredde i materialet enn ved å studere ett. Dersom opplysningene jeg opparbeidet meg fra de ulike samvirkene pekte i samme retning ville det øke sannsynligheten for at resultatene er overførbare, dvs. at de kan gi kunnskap som kan overføres til sammenhenger utover de faktisk studerte samvirker. Jeg studerte ulike typer samvirker og samvirker i to regioner for å kunne få en større bredde i undersøkelsen, særlig med hensyn på ulike grader og former for kvinners deltakelse. I studien blir alle informantene anonymiserte ved at de refereres til som medlemmer eller ledelse. I de mindre samvirkene hvor det finnes en reell mulighet til å identifisere informantene er navnet på samvirket endret. Som et supplement til intervjuene studerte jeg forskningsrapporter og annen litteratur om samvirker som fantes ved Cooperative College. Dette var i hovedsak forskningsrapporter av tanzanianske forskere rundt ulike temaer om kvinner og samvirker.

Valg av samvirker

I det området av Tanzania som jeg besøkte, fantes det mange forskjellige typer samvirker. Min kontaktperson ved Cooperative College spilte en stor rolle under utvelgelsen av hvilke samvirker som skulle studeres. Jeg redegjorde for målsetningen for min studie og la fram noen forutsetninger for hva slags samvirker jeg ønsket å komme i kontakt med. Forutsetninger var at samvirkene skulle bestå av kun kvinner, eller både kvinner og menn. Samtidig måtte kvinner være relativt aktive i de blandede samvirkene. I Kilimanjaroregionen besøkte jeg fire samvirker. Dette var to kvinnesamvirker og to blandede. Vi forsøkte å finne samvirker som drev med ulike aktiviteter, slik at jeg fikk et spenn over ulike aktiviteter som var samvirkeorganisert i dette området. Beskrivelse av

de ulike samvirkene følger i tabell 3 i kapittel 4. I Arusharegionen besøkte jeg to samvirker; ett kvinnesamvirke og ett blandet samvirke. Arusha ligger ca. en halvtimes kjøring unna Moshi og er en større by. I denne byen finnes viktige institusjoner som hovedkvartere til den Østafrikanske unionen og domstolen som tar seg av oppgjøret etter Rwandas borgerkrig. Jeg hadde en annen kontaktperson i denne regionen enn i Kilimanjaro, en kvinnelig ansatt ved Arushaavdelingen til Cooperative Colleget, som jobbet med oppfølging og kursing av samvirker. Jeg ble satt i kontakt med henne via min kontaktperson i Kilimanjaro. Siden hun hadde inngående kunnskap til de ulike samvirkene i denne regionen var det hensiktsmessig å bruke henne som kontaktperson i Arusha. Siden jeg verken hadde kjennskap til disse eller hadde min egen forskningstillatelse, var jeg helt avhengig av at kontaktpersonene valgte ut og satte meg i kontakt med de aktuelle samvirkene. Dette skapte en situasjon der jeg ikke hadde full kontroll over hvilke samvirker som ble valgt ut. Selv om jeg ga en del tydelige premisser for utvelgelsen, og ikke minst forsøke å forklare hva undersøkelsen dreide seg om, var det en fare for at spesielt vellykkede og/eller progressive samvirker i forhold til kvinner ble valgt ut. Dette kan ha ført til en skjevhet i mitt datamateriale der de positive effektene for kvinner ved å delta i samvirker har fått stor vekt. På den andre siden møtte jeg såpass mange samvirker at spennet likevel ble vidt og de omfattet heller ikke kun vellykkede samvirker. Under feltarbeidet var jeg kontinuerlig klar over denne mulige skjevheten i datamaterialet og som korrektiv tok jeg også kontakt med forskere ved Colleget. Jeg diskuterte mine observasjoner, og de inntrykkene jeg fikk av samvirkene og i hvilken grad disse stemte overens med deres egne studier og forskningsarbeid på dette feltet. Jeg hadde også løpende kontakt med studenter ved colleget som jeg diskuterte inntrykkene mine med.

Utvelgelse av informanter

Første kontakt med samvirkene ble tatt ved at mine kontaktpersoner i Arusha- og Kilimajaroavdelingen av Cooperative College sendte en forespørsel per brev til de uvalgte samvirkene. Brevet inneholdt en forespørsel om tre møter der jeg først kunne intervju 5 kvinner, deretter et møte med 5 medlemmer og ett møte med 5 fra ledelsen. Hvert av intervjuene skulle vare i ca en time. Hvem som faktisk møtte opp hadde jeg liten kontroll over. Det var ledelsen av samvirket som selv valgte hvilke medlemmer og

ledelsespersoner de ville spørre om å stille opp. Det er en åpenbar mulighet for at ledelsen kan ha plukket ut medlemmer som var positive til samvirket. En observasjon som bekreftet dette var en hendelse under intervjuene med kvinnegruppen Ongoma. Under intervjuet kom et medlem forbi. Hun hadde ikke blitt forespurt om å stille opp og var derfor rasende. Hun var også sterkt kritisk til samvirket og hadde ingen problemer med å uttrykke dette. Ledelsen fortalte meg at grunnen til at hun ikke var blitt invitert var at hun hadde vært syk. I de fleste tilfellene intervjuet jeg forholdsvis mange medlemmer slike at medlemmenes ulike syn burde ha kommet fram. Intervjuene foregikk ved samvirkenes kontorer, slik at medlemmer og ledelse kom og gikk. Jeg mener selv at gjennomgående var spennet av medlemmer såpass stort at jeg fikk et realistisk bilde av forholdene i samvirket. Etter intervjuene hadde jeg også samtaler med ansatte ved Kilimanjaroavdelingen til det Cooperative College i Moshi. Disse hadde god kjennskap til samvirkene, slik at jeg kunne diskutere mine inntrykk med dem og eventuelt rette opp klare misforståelser.

Som nevnt over ønsket jeg å snakke med menn, kvinner og ledelsen. I utgangspunktet ønsket jeg å snakke med disse gruppene hver for seg. Dette viste seg å være vanskelig og til dels helt umulig. Ledelsen, som i blandede samvirker ofte besto av kun menn, var det mulig å intervju separat. Det var mer problematisk i situasjoner der jeg intervjuet kvinner og/ eller medlemmer. I noen tilfeller der jeg intervjuet kvinner kom menn inn i lokalet under intervjuet. Det var da påfallende hvor lite kvinnene snakket etter at mennene hadde kommet inn. I noen tilfeller svarte og snakket mennene for kvinnene. Siden jeg var redd for å sette kvinnene i en vanskelig situasjon var det vanskelig eller umulig for meg å be mennene forlate lokalet. Det kunne gi inntrykk av at vi diskuterte noe spesielt som mennene eller ledelsen ikke burde få høre. Informasjon kan derfor ha gått tapt fordi jeg ikke klarte å skape en situasjon der informantene følte seg trygge. De kan ha vært for forsiktige med å uttrykke kritiske synspunkter, eller komme med informasjon som de var usikre på om ledelsen ønsket videreformidlet til utenforstående.

Frivillighet

Jeg fikk inntrykk av at de medlemmene som stilte opp på møtene jeg hadde avtalt gjorde dette på frivillig basis. Det var tilfeller der det møtte opp færre enn forespurt, men jeg fikk et klart inntrykk av at det var fordi de var opptatt med andre ting som de mente var

viktigere. Informantene var ikke redde for å si i fra om de hadde andre avtaler og derfor måtte gå fra møtene. I ett tilfelle skulle hele samvirket i en begravelse til et tidligere medlem og jeg fikk da beskjed om at de måtte gå klokken ett selv om møtet skulle ha vart lengre. Samtidig hadde jeg ikke kontroll med hvordan ledelsen forholdt seg til de som ble forespurt om å delta. Ett samvirke hadde kun tre kvinnelige medlemmer. Det ene kvinnen var syk, mens de to andre hadde fått beskjed av ledelsen om å stille opp. De hadde helt tydelig ikke blitt forespurt før møtet skulle starte og dette var midt i arbeidsdagen deres. Jeg la vekt på ved starten av møtet å få formidlet at ingen måtte føle seg tvunget til å delta, og at de måtte si fra om møtet ikke passet.

Intervjuer

Formålet med et intervju er å få fyldig og omfattende informasjon om hvordan personene oppfatter sin egen livssituasjon. Intervjuer gir data om hvordan informanten forstår begivenheter i sitt eget liv (Thagaard 2002). Det kvalitative intervjuet kan utformes på ulike måter. En ytterlighet er et intervju med lite strukturer. Dette kan egne seg som en innledning til en undersøkelse. En annen ytterlighet er et strukturert intervju hvor spørsmålene er utformet på forhånd og rekkefølgen er fastlagt. En slik strukturert framgangsmåte gir sammenliknbare svar. En mye benyttet framgangsmåte er det delvis strukturerte intervjuet. Kvale (2004) definerer det delvis strukturerte intervjuet som et intervju med mål om å oppnå beskrivelser av informantens livssituasjon med formål om å tolke det beskrevne fenomenet. Intervjuene er basert på en intervjuguide der temaene som tas opp er bestemt på forhånd, men rekkefølgen på disse er ikke bestemt. Fleksibilitet er da et viktig element slik at man kan knytte spørsmålene opp til den enkeltes informants forutsetninger for å kunne svare på spørsmålet (Thagaard 2002).

Jeg benyttet meg av delvis strukturerte gruppeintervjuer. Jeg ønsket å la informantene i stor grad få styre intervjuene selv, da jeg mente dette ville gi meg informasjon om hva informantene selv mente var viktig. Denne framgangsmåten førte til at jeg fikk ulike intervjuer. Noen var mer "rene" intervjuer med spørsmål og svar, mens andre var samtaler mellom meg, tolken og informantene. Samtidig syntes jeg det var vanskelig å få i gang mindre formelle samtaler. Dette skyltes i vesentlig grad at intervjuene foregikk på kontoret til samvirket, og fikk lett et relativt formelt preg. Etter intervjuene spurte jeg om informantene kunne vise meg rundt i lokalområdet. Dette

skapte straks en mindre formell situasjonen og det ble lettere å få i gang samtaler. Begge disse formene for intervjuer ga informasjon som på hver sin måte var nyttig.

Jeg hadde utarbeidet en temaliste på forhånd som ble fulgt i alle intervjuene. Rekkefølgen på temaene var ikke fastlagt og jeg fulgte opp interessante temaer som dukket opp utenfor temalisten. Denne temalisten ble kontinuerlig oppdatert ettersom jeg fikk større innsikt i konteksten. Et problem i begynnelsen av feltarbeidet var å få informantene til å forstå spørsmålene jeg stilte. Begreper og formuleringer som jeg var vant til å bruke ga lite mening til informantene. Et eksempel på spørsmål som ikke ble forstått, verken av informanter eller av tolk, var ”hva er kvinners interesser i samvirket?” Det ble ikke forstått hva jeg mente med interesser. Ufordringen var å finne andre ord for interesser. Det var også vanskelig å forklare hva jeg mente med politikk. Dette ble av informantene relatert til CCM og om de var negativt eller positivt innstilt til partiet.⁹

Et gruppeintervju er en metode hvor flere mennesker diskuterer temaer med en forsker som leder og ordstyrer (Thagaard 2002). Det var flere grunner til at jeg, i lys av de erfaringene jeg høstet i praksis, la opp intervjuene som gruppeintervjuer. I utgangspunktet ville jeg å ha intervjuer med enkeltpersoner. Dette viste seg å være vanskelig å gjennomføre. Alle de rundt femten informanter ved hvert samvirke stilte opp på samme tidspunkt. De færreste hadde mulighet til å vente i mange timer. Dette skjedde selv om jeg i utgangspunktet hadde satt opp og formidlet en timeplan til samvirkene over intervjutidspunktene. Jeg syntes også det var vanskelig å ordne en situasjon hvor en enkelt person kunne snakke fritt med bare meg. Som nevnt over dukket gjerne andre medlemmer opp under intervjuene og jeg syntes det var problematisk å be dem gå.

En problematisk side ved gruppeintervjuer er at det gjerne er noen som dominerer slik at det kan være vanskelig å få alle informantene til å delta. Videre er det fare for at kun dominerende synspunkter fremmes i gruppen fordi personer med avvikende synspunkter kan vegre seg for å presentere dem i gruppen (Thagaard 2002). I mine tilfeller kunne jeg observere dette når gruppen bestod av både menn og kvinner. Da deltok kvinnene generelt lite. Det var stor forskjell på hvor mye kvinner snakket når det kun var kvinner tilstede i forhold til når det også var menn der. Samtidig var dette et interessant poeng i seg selv for min studie. Jeg hadde allikevel totalt sett gode erfaringer

⁹ CCM (Chama cha Mapinduzi) er det sittende og største partiet i Tanzania.

med gruppeintervjuer. Det var lettere å få informantene i tale og diskusjonene fløt lettere. Dette gjaldt spesielt grupper bestående av kun kvinner

Båndopptaker

Bruk av hjelpemidler må vurderes med tanke på hvilken innvirkning det kan ha på informanten. Båndopptaker kan virke forstyrrende for informanten (Thagaard 2002).

Jeg brukte båndopptaker ved de fleste intervjuene. Ved alle intervjuene spurte jeg informantene om det var i orden at jeg benyttet båndopptaker. Det var kun ved to anledninger hvor det var uaktuelt. I disse tilfellene skrev jeg ned intervjuet. Ved bruk av båndopptaker syntes jeg det var fornuftig parallelt å skrive ned andre reaksjoner hos informantene siden båndopptak ikke fanger opp de visuelle aspektene ved situasjonen. Jeg syntes ikke båndopptaker formaliserte situasjonen eller gjorde informantene mer usikre. I de fleste tilfellene virket det som de glemte båndopptakeren relativt fort.

Tolk

I Tanzania er det offisielle språket swahili, og jeg hadde derfor behov for tolk. Tolken kan ha innvirkninger på hvordan informantene forholder seg i intervjusituasjonen. Siden jeg ikke hadde ordnet tolk før jeg dro på feltarbeid endte jeg opp med fire ulike tolker og fire ulike erfaringer.

Min første tolk var kontaktpersonen ved Kilimanjaroavdelingen av Cooperative College. Dette var en mann i slutten av 30 årene med høyere utdanning. Han hadde god kjennskap til alle samvirkene og medlemmene i samvirkene kjente ham godt. Informantene hadde respekt for ham fordi han var en del av Cooperative Collegesystemet. Det var både positive og negative sider ved å bruke ham som tolk. For det første var han en voksen mann og tradisjonelt er kvinner mer sjenerte med menn tilstede. Det innebar at han indirekte kunne legge hindringer for en åpen og fri diskusjon. For det andre skapte han en mer offisiell tone siden han var ansatt ved college. For min egen del følte jeg meg noe hemmet siden han hadde mye og større kunnskaper om samvirker enn det jeg hadde. De positive sidene var at han ble tatt seriøst og det var lettere å få folk til å stille opp. Siden medlemmene respekterte ham var det ingen problemer med å holde de ulike intervjugruppene avskilt. Han var den eneste av mine tolker som klarte det.

Jeg ønsket i utgangspunktet å bruke en ung kvinne som tolk. Begrunnelsen for det var at jeg skulle intervjuer kvinner og at jeg syntes det var lettere å forholde meg til en kvinne på min alder. Min andre tolk var en kvinnelig student i begynnelsen av 20-årene ved Cooperative College. Siden hun var student ved colleget kunne hun mye om samvirker og ga meg mye informasjon om hvordan samvirker fungerer i denne regionen. Siden hun var en ung kvinne påvirket ikke hennes tilstedeværelse de kvinnelige informantenes aktivitet og deltakelse under intervjuene. Hun var også en veldig sjarmerende jente og fikk umiddelbart god kontakt med informantene. Jeg mener at dette var veldig positivt i forhold til intervjusituasjonen, fordi det skapte en god og mer uformell stemning. Jeg fungerte som forskeren som stilte spørsmål om samvirket, mens hun hadde en rolle som mer kontaktskapende person på andre og mer sosiale nivåer. Samtidig var dette en relativt rik byjente, og mine intervjuer fant i hovedsak sted på landsbygda. Hun var bevisst på å vise at hun var annerledes blant annet ved stadig bruk av mobiltelefonen.¹⁰

I Arusha besøkte jeg to ulike samvirker og benyttet to ulike tolker. Den første var en ung masaugutt. Det er en konflikt mellom masaiere og fastboende i dette området. Masaiere er nomader som driver med kyr. Dette går dårlig overens med fastboende bønder. Masaiene har dessuten gjennomgående lite utdanning og i Arusha jobber de i hovedsak som lavtlønnede nattevakter.¹¹ Min oversetter hadde også slektsmerker risset inn i ansiktet, slik at det var synlig at han var masai. Imidlertid registrerte jeg ikke negative reaksjoner fra informantene på at han var gutt og masai. Han var i begynnelsen av 20 årene og ble nok sett på som et "mtoto" (barn) og da harmløs.

Den siste tolken min var også en ung kvinne. Størsteparten av dette intervjuet foregikk på engelsk, slik at hun hadde lite med selve intervjusituasjonen å gjøre.

Ved å bruke ulike tolker, fikk intervjuene forskjellig karakter. Det kan være en styrke å ha brukt ulike tolker. Jeg kunne observere hvordan informantene forholder seg til ulike intervjusituasjoner. Dette var med på å gi mine intervjuer og selve feltarbeidet en større bredde. Samtidig kan bruken av fire ulike tolker gjøre sammenlikning vanskeligere.

¹⁰ Mobiltelefon er fortsatt relativt lite utbredt på landsbygda, og ingen av mine informanter hadde telefon. Den er også relativt dyr og koster rundt 100 000 tsh (ca 1000 nok).

¹¹ Muntlig informasjon Mailys Chauin som skriver doktorgard om masaiers flyttemønstre mellom by og landsby for Universitetet i Toulouse.

Men sammenlikning mellom ulike samvirker er ikke et hovedpoeng ved min studie. Jeg mener også at jeg fikk relevante opplysninger i forhold til mine spørsmål i alle intervjuene.

Oversettelsesproblemer

Det dukket opp flere problemstillinger ved å bruke tolk. Bruk av tolk kan dempe en fri og flytende diskusjon fordi det oppstår pauser i samtalen når tolken oversetter. Diskusjonene kan virke noe kunstige og begrense full deltakelse fra alle informantene. Alt informanten uttrykker går dessuten gjennom et ledd før det når meg. Tolken vil nødvendigvis tolke de utsagnene hun eller han oversetter. Tolkens oversettelse kan være farget av han eller hennes oppfatninger av situasjonen. I noen tilfeller gikk også oversettelsen gjennom to ledd. Det var ved oversettelse fra det tradisjonelle lokale språket til swahili og fra swahili til engelsk. Mine tolker snakket kun swahili og i disse tilfellene måtte derfor en annen person fra samvirket bidra. Problemer med selve oversettingen er også sentralt. Swahili er språk som uttrykker seg annerledes enn engelsk. Blant annet er det ikke like konkret om tidspunkter. For eksempel ble et møte på ettermiddagen oversatt som; ”vi skal utveksle historier fra sola går fra der til hit”. Tolken pekte da selvfølgelig på sola for å vise hva fra der til hit var. Av og til var det vanskelig for meg å forstå meningen med det tolken oversatte direkte fra swahili til engelsk. I slike tilfeller var jeg nødt til å be tolken redegjøre for hva informanten mente, og dermed måtte tolken tolke svaret for meg. Tolken ville i slike tilfeller redegjøre for hva det hun eller han mente informanten sa. Det var også tilfeller der tolken ikke hadde gode nok engelskkunnskaper til å oversette og kunne bruke engelske ord hun eller han trodde var de riktige. Disse tilfellene var relativt lett å identifisere fordi, ordet ikke passet inn i sammenhengen. I noen tilfeller oversatte ikke tolken ord for ord, men oversatte et sammendrag eller en konklusjon av informantens utsagn. Dette var nødvendig for å få en viss flyt i samtalen og ikke avbryte en informant, men samtidig kunne noe informasjon falle bort.

Deltakelse

Siden jeg intervjuet samvirker på ulike steder innefor de to regionene, hadde jeg ingen mulighet til å delta i det lokalsamfunnet samvirket tilhørte. Jeg kom og gjorde mine intervjuer og dro igjen. En grunn til dette var språket. Skulle jeg ha oppholdt meg i de

landsbyene der samvirkene var lokalisert, ville jeg vært avhengig av å ha en tolk kontinuerlig. Dette hadde jeg ikke økonomiske midler til. Denne situasjonen reiser flere problemstillinger. Siden jeg kom utenifra og var en gjest som skulle tas godt i mot, kunne det være en fare for at samvirkene fortalte meg den historien de trodde jeg ønsket å høre. Dette fikk jeg noen ganger inntrykk av. Siden jeg ikke deltok på ordinære møter i samvirkene eller i lokalsamfunnet for øvrig, mistet jeg en mulighet til å kunne etterprøve om de historiene jeg ble fortalt var reelle eller ikke. Dette var også en av hovedgrunnene til at jeg valgte å besøke flere ulike samvirker da jeg med det fikk en viss bredde på feltarbeidet og på den måten kompenserte for at jeg ikke hadde mulighet til å observere samvirkene i sin lokale kontekst over lengre tid. I Tanzania som hvit ung kvinne vil man alltid skille seg ut. Å være på feltarbeid og bli presentert som en vestlig hvit forsker skaper også situasjoner som kan være vanskelige. Samvirker som stilte opp for mine ønsker om intervjuer, gjorde det i et håp om at de kunne få noe tilbake. Det kunne være en forventning om økonomisk bidrag eller kompensasjon, eller et håp om at jeg kunne knytte samvirket opp til norske bistandsorganisasjoner. Dette påvirket hvordan samvirkene framstilte seg selv. I praksis benyttet noen samvirker anledningen til å drive selvreklame. Jeg ønsket å minske inntrykket av at jeg var en viktig hvit forsker. Jeg brukte derfor så langt som mulig tolker som var relativt unge og ukjente av samvirkene. Videre reiste jeg med "dalla dalla" ut til samvirkene og gikk eventuelt resten av veien til fots.¹² I noen tilfeller fungerte dette bra. Jeg følte at situasjonen ble mer uformell og medlemmene var mindre anstrengte siden de forsto at jeg ikke var en viktig forsker. I andre tilfeller skapte dette en litt vanskelig situasjon. Grunnen var at de forventet en viktig person og når jeg så dukket opp i en lokal buss med en ung tolk brøt det med den forventningen de hadde av hvem jeg skulle være. I noen samvirker kunne stemningen i utgangspunktet bli noe irritabel og medlemmene og ledelsen ønsket ikke å delta. Ved å vise fram papirer med stempler fra Cooperative College, gikk det etter hvert greit å få de til å delta. Det er mulig at de opplysningene jeg fikk i slike tilfeller var mer reelle, siden de ikke trodde at jeg kunne gi dem noen goder i framtiden og jeg ble på den måten ufarliggjort.

¹² "Dalla dalla" er swahili for lokal småbuss

Dokumentanalyse

Dokumentanalyse er å benytte seg av skriftlig materiale som er produsert med annen hensikt enn den forskeren skal bruke det til (Thagaard 2002). Dokumentene kan være publiserte eller private. Tekstene jeg valgte ut var hentet fra Cooperative Colleges årlige symposier, og var i hovedsak forskningsrapporter utført av forskere ved ulike colleger i Tanzania og andre land i Øst Afrika. Jeg valgte å studere tekster med referanse til Tanzania og som tok for seg kvinner og samvirker. For min studie var dokumentanalysen viktig selv om slik analyse ikke var avgjørende. Dokumentanalyse ga meg mulighet til en kritisk vurdering av informasjonen jeg fikk gjennom intervjuene. Særlig var dette viktig i forhold til å vurdere om samvirkene i for stor grad framstilte seg i et positivt lys.

Oppsummering om dataens kvalitet

I samfunnsforskning brukes begrepene reliabilitet, validitet og generaliserbarhet for å diskutere kvaliteten til dataene i et forskningsprosjekt. I kvalitativ forskning har disse begrepene blitt kritisert fordi de er relatert til egenskaper ved kvantitative, statistiske forskningsprosjekter. Denne debatten har medført innføring av nye begreper for å vurdere kvaliteten i kvalitativ forskning. Thagaard (2002) introduserer tre nye begreper som skal være til hjelp i å vurdere kvaliteten i datamaterialet. Disse er bekreftbarhet, troverdighet og overførbarhet. Bekreftbarhet innebærer at forskeren undersøker det hun sier hun skal undersøke og samtidig tar høyde for andre tolkninger knyttet til liknede sammenhenger. Troverdighet handler om å reflektere over forholdet mellom en selv og informantene. Overførbarheten er knyttet til i hvilken grad resultatene og den innsikt de gir kobles til videre teoretiske spørsmål og sammenhenger (Thagaard 2002). Spørsmål om overførbarhet henger derfor nært sammen med analytisk generalisering som jeg redegjorde for foran i kapitlet.

Bekreftbarheten til denne oppgaven er klargjort ved å vise framgangsmåten i datainnsamlingen. Valg av case, informanter og problemstillinger er gjort rede for slik at leseren har mulighet til å vurdere prosjektets bekreftbarhet. Mye oppmerksomhet er viet til gjennomgang av de valg som ble tatt under feltarbeidet og mulige konsekvenser dette kan ha hatt for min undersøkelse. Jeg har også problematisert forholdene mellom meg og informantene, vist til ulike maktforhold og min spesielle rolle som vestlig forsker. Jeg mener dette har styrket troverdigheten i oppgaven.

I forhold til overførbarhet og analytisk generalisering mener jeg at min studie har overførbarhetsverdi. Måten jeg diskuterer empirien opp mot teoretiske begreper gjør at begrepene revurderes og belyses på nye måter. Denne innsikten kan overføres til andre kontekster. Analytisk generalisering handler om måten teoretiske begreper blir brukt, og hvordan disse kan inngå i nye sammenhenger med ny forklaringsverdi.

4. Hva karakteriserer et samvirke i Tanzania?

Innledning

Samvirker har lange tradisjoner i Tanzania, og spesielt i Kilimanjaroregionen. I Kilimanjaroregionen er kaffeproduksjon viktig, og de første samvirkene i regionen ble etablert innenfor kaffesektoren. Samvirkene har eksistert i perioder med ulike politiske styringssystemer og førende politisk ideologi som kolonitiden, perioden etter selvstendigheten, den sosialistiske perioden og det nyliberalistisk flerpartisystemet som eksisterer i dag. Innenfor disse ulike politiske kontekstene har samvirkene spilt ulike roller og fungert på ulikt vis. Samvirkene er i dag organisert lokalt og er selvstendige deltakere i sivilsamfunnet. Samtidig er samvirker én av flere lokalt organiserte grupper tanzanianske kvinner kan være medlem av. Andre utbredte organiserte grupper er blant annet kirkegrupper, kvinnegrupper, spare- og kredittorganisasjoner. Samvirkene som lokale organisasjoner karakteriseres av at de primært søker å gi medlemmene bedre mulighet til markedstilgang og gjennom det økte økonomiske ressurser. Det grunnleggende formålet er å skape økonomisk utvikling for medlemmene og på den måten også for lokalsamfunnet. Dette skiller samvirker fra andre viktige lokale grupper som for eksempel organiserte religiøse grupper. Økonomiske ressurser er viktige for å starte en utvikling mot empowerment og samvirkene som organisasjoner har derfor mulighet for å være et viktig verktøy for empowerment av kvinner på lokalt plan.

Dette kapitlet tar først for seg prinsippene samvirker er basert på. Deretter gis en historisk gjennomgang av samvirkene i Tanzania. Videre beskrives oppbygningen av lokale samvirker gjennom de seks samvirkene som var med i undersøkelsen. Disse seks samvirkene plasseres inn i tre grupper, kvinnesamvirker, blandede samvirker og kaffesamvirker. Tilslutt diskuteres samvirkenes posisjon og rolle i lokalsamfunnet i dag.

Samvirker

Samvirket som institusjon er en europeisk ide som bygger på Rochdalprinsippet; om mennesker som finner frivillig sammen for et felles formål. (Utouh 1993). Samvirkene har som historisk utgangspunkt jordbrukssamvirker på midten av 1800-tallet i Rochdal i Tyskland. Samvirker kan karakteriseres som selvhjelpsorganisasjoner uten tanker om revolusjon i en samfunnsomveltende sosialistisk retning (Holmén 1991).

Ideer om samvirker varierer fra omfattende systemer der all økonomisk aktivitet i et område foregår innen samvirket, til en smalere organisering med fokus på salg og markedsføring av produktene. I Europa har samvirker vært basert på en sosialistisk ideologi om felleskap. Innenfor jordbrukssektoren finnes det både samvirker som fungerer som felles jordbruksenheter, som engrosledd i innkjøp av innsatsfaktorer, som bearbeider jordbruksprodukter og som er rettet inn mot markedstilgang og salg av produkter, som ikke har felles produksjon. Samvirker trenger ikke å være basert på en sosialistisk ideologi, men et viktig element er at medlemmene går sammen for å dele ressurser og tilgang på tjenester.

International Cooperative Alliance (ICA) har utarbeidet noen kooperativprinsipper som de fleste land følger.¹³ Disse innebærer:

- Frivillig medlemskap uten noe slags kunstige restriksjoner eller diskriminering
- Demokratisk styresett (én stemme – ett medlem) og kontroll
- En viss begrenset avkastning (rente) på kapitalbasen i samvirket
- Fordeling av overskudd mellom medlemmene i forhold til deres andel av forretningsvirksomhet innen samvirket
- Samvirket skal samarbeide med andre samvirker på lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå.

(van Cranenbourg 1990, Holmén 1991). ILO har utarbeidet en definisjon av et samvirke, og forstår samvirket som:¹⁴

... people who have voluntary joined together for the purpose of achieving a common need through the formation of a democratically controlled organisation who make equitable contributions to the capital required for the formation of such an organisation and who understand the risk and benefits of the undertaking in which they actively participate (URT 1997:1).

Denne definisjonen legger vekt på forretningsiden av samvirket og reduserer det ideologiske sosialistiske elementet (Holmén 1991). Det er grunn til å tro at det nettopp er forretningsiden lokale deltakere har vært mest interessert i. Det ideologiske elementet ved samvirker har ofte, og spesielt i Tanzania, kommet gjennom press fra myndighetene, og myndighetene har hatt en sentral rolle i utviklingen av samvirkene. I Tanzania trodde

¹³ Disse ble akseptert av International Cooperative Alliance (ICA) i 1966

¹⁴ Internasjonal Labor Organisation

både myndigheter og andre utviklingsagenter at samvirker var gode instrumenter for å innføre statlige rammeverk, få i gang rural utvikling og å hjelpe de fattige. Samvirker, ble det argumentert, kunne fungere som et bindeledd mellom det tradisjonelle og det moderne. Myndighetene ønsket å bruke samvirkeorganisering til å skape utvikling i rurale områder. Samtidig kunne myndighetene også bruke samvirkene til å få kontroll over jordbruksproduksjonen. Eksportprodukter var en viktig inntektskilde for myndighetene. I Tanzania hadde myndighetene i en periode full kontroll over de institusjonene produktene ble solgt gjennom og de bestemte prisene. En annen årsak til myndighetenes tidligere involvering i samvirkene, var at de representerte den eneste reelle alternative politiske makten i et sterkt sentralisert ett-partisystem. De kunne derfor utfordre statens monopolisering av politikk og forvaltning (Selvik 1996).

Den historiske bakgrunnen i Tanzania

For å kunne forstå forholdet mellom samvirker og staten i dagens Tanzania er det nødvendig med en kort gjennomgang av den historiske bakgrunnen. Periodene; kolonitiden, etterkrigstiden, tiden etter uavhengigheten i 1961, tiden etter Arushadeklarasjonen i 1967, 1980- tallet med reetablering av samvirker, og situasjonen i dag vil bli gjennomgått.

Kolonitiden

Etter hvert som produksjonen av kaffe økte i Kilimanjaroregionen, økte også eksporten. Kolonistyret støttet afrikanske handelsmenn som organiserte seg i grupper. I utgangspunktet var dette et forsøk på å ta handelen av kaffe vekk fra utenlandske aktører som i hovedsak var asiater. Utenlandshandelen av kaffe var kontrollert av kolonimyndighetene, men de engasjerte seg ikke i salg av kaffe fra jordbruksprodusentene i området til lokale handelsmenn (von Cranenbourg 1990), og de støttet aktivt samvirker som drev med produksjon av eksportvarer som ga inntekt til hjemlandet. Grunnen til at kolonimyndighetene godtok samvirkene var at de så det som et hjelpemiddel til å øke produksjonen av varer for eksport, samtidig som de kunne kontrollere jordbruksoverskuddet (Havnevik 1992). Det første samvirket ble etablert i Kilimanjaro i 1928. Regionale samvirkeunioner ble også etablert og den første var

Kilimanjaro Native Cooperative Union (KNCU).¹⁵ Samvirkene var vellykket blant annet fordi man hadde politisk støtte for å få økonomisk kontroll bort fra utenlandske aktører og over til lokale afrikanere. Det britiske kolonistynet støttet organisasjonene i henhold til ideologien om indirekte styre. Antall samvirker vokste utover på 30- tallet som følge av aktiv statelig promotering, og ikke nødvendigvis på grunn av et følt behov hos bøndene. I 1933 vedtok kolonistynet en samvirkelov som la retningslinjer som i praksis betydde at kun levedyktige samvirker kunne registreres. Samvirkene skulle ikke involvere seg i politikk og var nøye kontrollert av myndighetene (van Cranenbourg 1990).

Etterkrigstiden

Fra slutten av andre verdenskrig vedtok kolonimyndighetene mer aktive retningslinjer for samvirkene. Samvirkene ble ansett som en bærekraftig måte å styrke lokale tanzanianske interesser på, og en god form for økonomisk organisering, og myndighetene ga vellykkede samvirker monopol på handel i sitt spesifikke område. Dette var muligens begynnelsen til den spesielle modellen for samvirker som har utviklet seg i Tanzania. Ved å gi vellykkede samvirker monopol går man i realiteten vekk fra den klassiske samvirkemodellen om samvirker som frivillige organisasjoner. Selv om medlemskap forble frivillig, ble all handel i området utført av det spesifikke samvirket, i realiteten ble medlemskap altså obligatorisk (van Cranenbourg 1990).

I denne perioden økte også antallet samvirker dramatisk, fra 172 i 1952 til rundt 875 i 1961 (van Cranenbourg). Samvirkene kan på denne tiden karakteriseres som spesialiserte institusjoner innenfor produksjonen av landbruksvarer for eksport som genererte inntekter av betydning (cash crops) i regionen. Det var spesielt tre faktorer i det sosioøkonomiske miljøet som særlig var med på å legge grunnlaget for økningen av samvirker. For det første var det et ønske om å utfordre den asiatiske dominansen innen handel og europeisk kolonialistisk hierarki. For det andre var det en voksende gruppe av rike afrikanske bønder som tok en aktiv rolle i å utforme samvirker og brukte dem i å utfordre tradisjonelle ledere. Dette ga ikke nødvendigvis fordeler til alle lokale bønder i et område. De bedrestilte bøndene hadde dominerende roller i samvirkene, mens fattige bønder ble pålagt skatt. Samvirkene bidro i realiteten til å opprettholde et ujevnt sosialt

¹⁵ Etablert som Kilimanjaro Native Planters Assosiation i 1925, men denne faller sammen i 1931 og erstattes av KNCU i 1933 (Selvik 1996).

og økonomisk mønster på den lokale arenaen. Den siste faktoren var at samvirkene kunne benyttes som en karrierevei for afrikanske tanzanianske ledere som manglet andre karrieremuligheter i samfunnet, og til å få politiske muligheter. Lokale ledere i TANU var ofte aktive i samvirkene, og dette la grunnlaget for de nære bånd som var mellom organisasjonene og TANU (van Cranenbourg 1990, Havnevik 1993).¹⁶

Samvirkebølgen gjenspeilet et mønster av ujevn regional utvikling, der områder som produserte dyrere eksportvarer hadde en dominerende rolle i utviklingen av samvirker (van Cranenbourg 1990, Havnevik 1993). I Kilimanjaroregionen ble det produsert kaffe, som er et produkt med høy avkastning, og regionen var på grunn av dette en av de rikeste i Tanzania. Regionen har hatt sterk innvirkning på utviklingen av samvirker i hele Tanzania, og har sterke historiske røtter knyttet til samvirker i dag.¹⁷

Uavhengigheten og fram til 1967

Etter uavhengigheten i 1961 og fram mot 1966 øker antall samvirker i Tanzania til 1533 (van Cranenbourg 1990). De fleste samvirkene var markedssamvirker uten felles produksjon. Samvirkenes oppgave var å samle inn jordbruksproduktene fra bøndene og lagre dem til de ble hentet av den regionale samvirkeunionen. Unionen transporterte produktene til institusjonen "Marketingboard" (markedsføringstyre) som videresolgte jordbruksproduktene.¹⁸ Markedsføringsstyret var et offentlig kontrollert organ og den eneste legale kanalen for handel. Organet fastsatte priser på produktene. Det vil si at tanzanianske myndigheter hadde fullstendig kontroll over handelen av jordbruksprodukter. Myndighetene introduserer samvirker over hele landet, også på andre områder enn jordbruksproduksjon. Samvirkene framstod som et myndighetsstyrt virkemiddel som skulle gi rural utvikling og sette i gang nasjonsbyggingen. Den voldsomme utviklingen av samvirker skapte en del negative effekter. Man gikk vekk fra prinsippene om levedyktighet og myndighetene overstimulerte slik at det ble en overetablering av samvirker. Mange av samvirkene var ikke levedyktig i utgangspunktet,

¹⁶ TANU er forkortelsen for det politiske partiet "Tanganika African National Union" som ble dannet i 1954. Dette ble senere det regjerende partiet i Tanzania og det eneste lovlige partiet etter innføringen av et ett-parti system (Selvik 1996).

¹⁷ Muntelig informasjon KNCU 2004.

¹⁸ Markedsføringstyre (Marketingboard) refererer til den institusjonen som sto for alt salg og markedsføring av jordbruksprodukter, regionale samvirkeunionene ligger under markedsføringsstyret og sto for mer praktiske oppgaver som transport av produkter, å skaffe tilveie innsatsfaktorer m.v. Lokale samvirker fungerer enten gjennom felles produksjon eller som et markedsamvirke (Selvik 1996).

og hadde i liten grad planer og strategier for hvordan de skulle operere. Samtidig var interessen blant bøndene relativt lav. Korrupsjon i organisasjonene ble et økende problem, og det var mangel på utdannede personer som kunne drive samvirkene. Samvirkene hadde mange funksjoner; de skulle distribuere gjødsel og insektmidler, sette i gang låneprogrammer og skaffe til veie traktorer og lignende som kunne benyttes av medlemmene. Samtidig ble de pålagt oppgaver som ikke passet inn under de kooperative prinsippene; de skulle passe på at produksjonen fulgte den nasjonale planen, administrere rurale skatter og opprettholde politisk stabilitet. Videre var det også et problem at myndighetene involverte seg for direkte i de lokale samvirkene. Lokale politiske ledere var gjerne aktive i samvirkene og ofte på ledelsesnivå. Dette skapte en situasjon der skillet mellom samvirker og staten i praksis ble visket ut, og de opererte ikke lenger som autonome organisasjoner i sivilsamfunnet (van Cranenbourg 1990, Selvik 1996).

I 1966 satte de tanzanianske myndighetene ned en kommisjon som konkluderte med at den underliggende strukturen på samvirker var bra, men at den eksplosive økningen av samvirker hadde medført klare problemer.¹⁹ Situasjonene var preget av at det etter hvert var blitt for få medlemmer med den nødvendige erfaringen og kunnskap om drift av samvirker, det var for lite arbeidskraft i forhold til produksjonen. Det var mangel på utdannede personer med spesialkunnskaper, de regionale samvirkeunionene fungerte ikke demokratisk og det var politisk innblanding. Komiteen argumenterte for at det var et behov for en sterkere sentral styring av samvirkene. Dette åpner for økt involvering av sentralmyndighetene i samvirkene (van Cranenbourg 1990, Havnevik 1993).

Post Arusha-deklarasjonen, perioden 1967-1979

I følge Arusha-deklarasjonen fra 1967 skulle Tanzania være en sosialistisk stat.²⁰ Produksjonsmidlene skulle stort sett være under kontroll av jordbruksarbeiderne. Dette skapte nye former for eiendomsrett: statlig eie gjennom offentlige bedrifter (såkalte parastatals), og sameie gjennom samvirker og ulike offentlige organisasjoner.

¹⁹ Special Committee of Enquiry into the Cooperative movement (1966) (Havnevik 1993)

²⁰ Arusha-deklarasjonen ble adoptert av TANUs National Executive Committee i 1967 og sier at Tanzania skulle være et sosialistisk samfunn. Samfunnet skulle inkludere individuelle menneskerettigheter, ytringsfrihet og staten skulle ha en intervenerende rolle. Staten skulle ha effektiv kontroll over jordbruksproduksjonen for å få til økonomisk likhet og unngå at noen akkumulerte rikdom som ikke gikk sammen med ønsket om et klasseløst samfunn. Tanzania skulle være selvforsynt. Dette var et skritt mot kommunale produksjonsenheter gjennom formasjon av Ujamaa landsbyer (Havnevik 1993)

I 1975 ble ujamaa landsbyloven innført.²¹ I løpet av 1976 ble alle samvirkene og de regionale samvirkeunionene byttet ut med nye institusjoner. Landsbyene var direkte knyttet til den statlige organisasjonen "Parastatal crop authority" (halvstatelig avlingsmyndighet). Landsbyen var ansvarlig for å samle inn alle jordbruksprodukter, som ble overlevert til avlingsmyndigheten mot en liten kommisjon. I realiteten ble en landsby omformet til et flerfunksjonelt samvirke fordi den skulle håndtere alle de ulike produktene som fantes i det bestemte området. Det halvstatlige avlingsmyndigheten tar over oppgaven til markedsføringsstyret og de regionale samvirkeunionene. Det halvstatlige avlingsmyndigheten skulle utføre og kontrollere alle sider av salg og markedsføring av jordbruksprodukter, samt skaffe innsatsfaktorer som bøndene trengte og hadde ansvaret for jordbruksopplærere.²² Tidligere hadde regionale unioner ansvaret for å skaffe til veie innsatsfaktorer, transport av produkter m.v., mens markedsføringsstyret sto for salg og markedsføring av produktene. Nå ble den halvstatelige avlingsmyndigheten en meget omfattende organisasjon (Havnevik 1993, Selvik 1996).e

Begrunnelsen for omleggingen var at man trodde det ville redusere kostnader og øke effektiviteten. I realiteten skjedde ikke dette. Den halvstatlige avlingsmyndigheten var upopulær hos bøndene, representantene for denne var korruperte og lite effektive (van Cranebourg 1990, Havnevik 1993).

TANU hadde direkte kontroll over ujamaa landsbyene og samvirkene var ikke lenger uavhengige og autonome organisasjoner. Myndighetene ønsket å gi bøndene et direkte ansvar i forhold til målene for jordbruksproduksjon og derfor tok ujamaa landsbyene over funksjonene til de lokale samvirkene. På denne måten gikk man bort fra de kooperative prinsippene om frivillighet og demokratisk kontroll. Bodde man i en landsby var man automatisk medlem av et "landsbysamvirke". I motsetning til samvirkene hvor makten lå i en generalforsamling, som besto av alle medlemmene, lå makten nå hos et landsbyråd (van Cranenbourg 1990).²³ Ved å forandre landsbyer til et

²¹ Ujamaa bygger solidaritet og likhet innenfor familien, TANU ønsket å utvide dette til å innkludere samfunnet som helhet. Loven som innføres i 1975 går ut på at tanzanianere skal bo i landsbyer. I 1977 bodde ca 13 millioner i landsbyer. Ca 70 % av den rurale befolkningen hadde blitt flyttet over tre år. (Havnevik 1993)

²² "Extension worker"

²³ Landsbystyret besto av delegater valgt av landsbyforsamlingen (Selvik 1996).

slags ”samvirke” kan man hevde at myndighetene forsøkte å kontrollere organisasjonene ved å integrere de i myndighetenes styrings- og forvaltningsstrukturer (Havnevik 1993).

1980- reetablering av samvirkeunioner

Etter at unionene ble oppløst ble det etter hvert uro og protester fra bøndene som følte at den nye institusjonen det halvstatlige avlingsmyndigheten ikke representerte deres interesser. I 1980 ble det foreslått at samvirkene på lokalt nivå og unionene skulle reetableres. Det var tre begrunnelser for dette: 1) det hadde vært en faktisk nedgang i jordbruksproduksjonen, 2) den halvstatelige avlingsmyndigheten gjorde det dårlig, 3) det var et økende press fra bøndene. Det ble foreslått at medlemskap skulle være frivillig igjen og i 1982 ble det innført en ny samvirkelov. Alle rurale samvirker skulle være flerformålssamvirker og kunne registreres for gjøre alle slags typer foretningsoperasjoner. Samvirkene skulle baseres på ILOs kooperative prinsipper. Det ble også lagt vekt på å utdanne medlemmer, ansatte og folk for øvrig i prinsipper og teknikker innen samvirker både på lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå. Tilslutt skulle alle organisasjonene, for å fremme interessene til sine medlemmer og de lokalsamfunnene de hørte til, samarbeide aktivt på lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå (Mosi 1993).

Myndighetene hadde fremdeles stor innflytelse på samvirker. Samvirkene ble tvangsinnmeldt i samvirkeunioner og bøndene hadde liten innflytelse og muligheter til å påvirke beslutningstaking gjennom kooperative kanaler. Myndighetene kontrollerte prisene og de regionale samvirkeunionene representerte ikke samvirkene i forhandlinger med myndighetene om priser på produktene. Det var tette bånd mellom CCM og sammenslutningen av samvirkene.²⁴ Dette var kanskje også grunnen til at det fantes smutthull i loven fra 1982 som gjorde det mulig med statlig involvering. Loven kan sees som et kompromiss mellom aktører i CCM som ønsket at samvirkene skulle være et redskap for økonomisk utvikling og en fraksjon som ønsket å bruke den som en metode for å fremme partiets mål om sosialistisk landsbyutvikling (Selvik 1996).

På begynnelsen av 80-tallet hadde Tanzania store økonomiske problemer. IMF (International Monetary Fond) og donorland mente at Tanzanias egne økonomiske

²⁴ TANU skifter navn til Charma Cha Mapinduzi (CCM) (Party of Revolution) i 1977.

reformer, SAP, ikke var gode nok.²⁵ De mente problemene skyldtes interne strukturer som resulterte i lave produksjonspriser og ønsket en økonomisk reform. Først i 1986 ble Tanzania og IMF enige om økonomiske reformer og introduserte "Economic Recovery Program" (EPR). I hovedsak innebar dette tiltak som skulle forbedre markedseffektiviteten. IMF krevde liberalisering og markedskreftene skulle stimulere til produksjon av tradisjonelle eksportprodukter. Samtidig skulle staten reduseres generelt og trekke seg ut av økonomisk aktivitet. I forhold til samvirkene innebar dette at myndighetene trakk seg ut av samvirkene og de fikk mulighet til å selge produktene til private forhandlere. Samvirkene skulle være autonome, private organisasjoner. Privatiseringen og det faktum at staten trakk seg ut av samvirkene skapte også noen problemer. Samvirkene ble forsøkt integrert inn i eksisterende sosioøkonomiske strukturer som var karakterisert av ulikhet og stratifisering. Slike strukturer og mønstre kan bli repetert i de lokale samvirkene slik at fellesskapspreget ble svekket, og det ble noen som fikk fordeler av samvirker og andre ikke (Havnevik 1993, Selvik 1996).

I dag

Samvirkene som var strengt kontrollert av myndighetene, klarte ikke å bidra til utvikling i de rurale områdene. Det er flere grunner til dette. Dersom samvirker skal virke til sitt fulle potensial, bør de være etablert lokalt, på bakgrunn av et lokalt behov, og være autonome og uavhengige fra myndighetene. Den sterke kontrollen over samvirker ga konsekvenser for deltakerens holdninger til samvirker. Stadige regelendringer og utskiftning av institusjoner tilknyttet samvirkene medførte at medlemmene ikke følte at samvirkene tilhørte dem. Dette ga motivasjonsproblemer og deltakerne var mindre interessert i å jobbe aktivt med samvirket. Institusjonell ustabilitet påvirket også medlemmenes tro på samvirker som noe stabilt og vedvarende (Havnevik 1993).

I 2000 satte tanzanianske myndigheter søkelyset på følgende nøkkelproblemer med samvirker; de var i liten grad basert på medlemmenes behov, det var vanskelig å skaffe til veie den nødvendige kapitalen og kapitalbasisen var svak, en svak og korrupt ledelse og

²⁵Structural Adjustment Programme (SAP) ble introdusert etter at forhandlingene mellom IMF og tanzanianske myndigheter falt sammen. Noen av tiltakene var devaluering av shillingen, kutte i subsidier til maismel, jordbrukskjemikalier og noen innsatsfaktorer i jordbruket og innføring av skolepenger. Tanzania var ikke klar til å innføre store deler av betingelsene IMF forlangte og de var ikke i samsvar med myndighetens politikk (Selden 1996).

mye tyverier i mange samvirker, medlemmer hadde liten tillit til samvirket, svak institusjonell støtte fra myndighetens side for kooperativ utvikling, ufullstendig utdanning og opplæring i samvirker og liten kapasitet til å fremme samvirker utenfor jordbrukssektoren (URT 2002). Videre ble det pekt på at myndighetene i liten grad hadde planer for utvikling av samvirkesektoren og at samvirkelovgivning og rammeverket var uklart og utdatert (Larsen m.fl. 2003).

Med utgangspunkt i denne problemforståelsen har myndighetene i den senere tid foretatt en del grep for å få samvirkesektoren tilbake til det som var det primære målet, en nedenfra og opp tilnærming. Det ble i 2002 utarbeidet et nytt rammeverk for kooperativ utvikling. Her sies det at myndighetene ser og legger til grunn de kooperative verdiene som er basert på selvhjelp, egenansvar, demokrati, likhet og solidaritet. Disse skal etterleves og opprettholdes i den kooperative utviklingen i det tanzanianske sosioøkonomiske miljøet. Sammenslutningen av samvirker skal i prinsippet være en uavhengig aktør innen den private sektoren (URT 2002).

Med de nye politiske og legale rammeverkene virker det nå som myndighetene ønsker å bevare samvirkenes uavhengighet. Samtidig har ikke myndighetene sluppet all kontroll med samvirkene. Alle samvirker må registreres hos lokale myndigheter med en ”by-law” (vedtekter) og en konstitusjon (Larsen m.fl. 2003).²⁶

Myndighetens tunge involvering i samvirkene i mange år har imidlertid hemmet muligheten til å skape uavhengige samvirker. Den har skapt en mistro blant samvirkeorganisasjonene til om de nye lovene og regelverket vil bli etterlevd. Det er i dag en sterk uttalt politisk vilje til å bygge opp vellykkede samvirker på alle de formelle nivåene av sammenslutningen. Skal en lykkes må også myndighetsinstitusjonene være på plass og fungere. Samtidig har ikke myndighetene lykkes i å støtte samvirker like mye som forventet. Det er forvirring om hvordan nye rammeverk, regler og reguleringer skal forstås og etterleves. Regionale samvirkeunioner har ikke klart å tilpasse seg den nye situasjonen. De klarer i liten grad å levere de tjenestene som medlemmene i de lokale samvirker forlanger. Dette gjør unionenes posisjon framover er usikker. Medlemmene er

²⁶ Vedtektene legger retningslinjer for hvordan samvirkene skal operere. I følge tanzanianske myndigheter er krav om slike retningslinjer et virkemiddel for å få organisasjonene til å operere etter demokratiske prinsipper. Konstitusjonen inneholder strategier for samvirket. Disse må være bærekraftige for at samvirket skal kunne registres (Larsen m.fl. 2003).

generelt skeptiske til unionene. De hevder at de er lite gjennomsiktede, udemokratisk og korrupte. Flere samvirker ønsker nå å selge sine produkter via private forhandlerer og ikke gjennom samvirkeunionene. Dette medfører at unionen mister mye av sitt inntektsgrunnlag som er provisjon fra kaffesalg. Uformelle grupper har også uttrykt en viss skepsis mot å bli samvirker (Larsen m.fl. 2003).

Lokale samvirker i regionene Kilimanjaro – Arusha og presentasjon om de seks samvirkene

Samvirkene som lokalt forankrede organisasjoner har gjennomgått en forandring i samsvar med sentrale myndigheters endringer i politikk og rammebetingelser overfor samvirkene, jf omtalen i forrige avsnitt. Samvirkene er i dag autonome organisasjoner som ikke har noen formell tilknytning til det politiske styringssystemet utover det som følger av de sentralt fastsatte krav til registrering som samvirke. De seks samvirkene som ble studert hadde fra ca 20 til over 1000 medlemmer. Alle samvirkene var registrert hos myndighetene med en konstitusjon og vedtekter. En regional samvirkeoffiser kan hjelpe samvirker med å utforme disse. Den regionale offiseren er tilknyttet samvirkedepartementet. Ingen av mine informanter syntes det var problematisk å registre sitt samvirke og påpekte at denne prosessen var relativt standardisert.

Hvert samvirke velger demokratisk en komité og en daglig ledelse av og blant medlemmene på et allmøte (generalforsamling, årsmøte). Hvert medlem har én stemme. Medlemmene er registrert gjennom et nummer eller eventuelt et etternavn, og de har én stemme til sammen på dette nummeret eller navnet. Daglig ledelse og komité velges normalt for tre år av gangen på allmøtet, men dette varierer litt fra samvirke til samvirke. I noen samvirker byttet man ut 1/3 av representantene i komiteen hvert år. Komiteene har litt varierende antall medlemmer, med alt fra fem til tolv stykker. Daglig ledelse og komiteen utgjør til sammen samvirkets ledelse. Alle beslutninger som tas av daglig ledelse må godkjennes av komiteen. Daglig ledelse og komiteen har møter hver tredje måned. Dersom det skjer noe ekstraordinært kan det innkalles til møte på kort varsel. Dette skjer mer uformelt, og benyttes og kan gjennomføres med tilstrekkelig deltakelse i de mindre samvirkene, fordi alle i utgangspunktet kjenner hverandre godt, jobber sammen og bor like ved hverandre.

Alle samvirkene har et allmøte hvert år. I tillegg til eventuelle valg utarbeides her neste års strategi og man gjennomgår fjorårets.

Kaffesamvirker er medlemmer av regionale unioner. Utvalgte fra ledelsen i kaffesamvirker stiller på regionale møter hos unionen. I Kilimanjaro er den regionale samvirkeunion for kaffesamvirkene Kilimanjaro Native Cooperative Union (KNCU). Denne unionen eies av til sammen 64 kaffesamvirker med 80 000 individuelle bønder. I Arusha er den tilsvarende unionen Arusha Cooperative Union (ACU).

I tabell 3 presenteres nærmere de seks samvirkene som er underlag for datainnsamlingen i denne studien. I tabellen redegjøres det for størrelse, organisering, økonomisk aktivitet og kvinners deltakelse i hvert av samvirkene. Hvert av samvirkene kategoriseres som kvinnesamvirke, blandet samvirke eller kaffesamvirke. Denne kategoriseringen legges til grunn for struktureringen av den videre analysen i studien.

Alle studiesamvirkene var registrert hos tanzanianske myndigheter med demokratiske vedtekter og en konstitusjon. *Ongoma* var en autonom kvinnegruppe med nære relasjoner til det lokale kaffesamvirket. Imidlertid hadde denne gruppen såvidt mange fellestrekk med samvirkene, at den kategoriseres som et kvinnesamvirke. Det var 52 medlemmer. Gruppen hadde en mølle som kvernet mais, som de leide ut til bønder i nærområdet. De eide to okser som de leide ut, og et jordstykke der det ble dyrket spinat for salg på markedet. De ønsket å starte en butikk der medlemmene kunne selge sine jordbruksprodukter (diverse grønnsaker og frukt). *Uro North Nanjare* var et kaffesamvirke med ca. 1000 medlemmer. De samlet inn og kjøpte kaffen til en beregnet pris fra medlemmene. KNCU hentet kaffen en gang i uka på samvirkets lagre og transporterte den til Moshi der kaffeauksjonen fant sted. Transporten kostet 2 tsh per kilo som ble trukket fra kiloprisen.²⁷ Deretter ble kaffen solgt på kaffeauksjon. Ble den solgt for mer enn den beregnede prisen, ble overskuddet ført tilbake til medlemmene. *Uro North Nanjare* hadde valgt inn tre kvinner i ledelsen og ønsket å knytte kvinnelige medlemmer sterkere til organisasjonen. *Top Hill Blocks* var et blandet samvirke med 23 medlemmer hvorav tre var kvinner. De var organisert rundt en gruve. I graven ble det hakket ut steiner som ble brukt til å bygge hus. Det var ingen felles transport av mursteinene til markedet. Kvinnene arbeidet med matlagning til arbeiderne, vasking,

²⁷ I mai – februar 2004 var 100 tsh en usd. 1 usd kostet i perioden 7 norske kroner

bæring av steiner på hodet ut av gruven og de feide opp bøss etter finhakkingen av steinene til mursteiner. De var også ansvarlige for å finne andre kvinner som kunne jobbe med bæringen og sopingen. Mennene hogget ut steinene inne i gruven, finhakket den til mursteinene og hadde ansvaret for de administrative oppgavene i samvirket. De var også ansvarlige for ansette andre menn. De hadde ca. 15 ansatte. *Nronga* var et kvinnesamvirke med 353 medlemmer. De spesialiserte seg i meieriproduksjon. Samvirkets aktiviteter var henting og salg av melk, produksjon av smør, ghee og yoghurt, forskjellige slags dyrefôr og kunstig befruktning, transport og en detaljhandel. *ARESCO* var et kvinnesamvirke med 153 medlemmer. De hadde et vaskeri, vasket ulike offentlige og private kontorer og leide ut lokaler som ble brukt til turistbutikker. *Nkoranea* var et kaffesamvirke. De drev med de samme aktivitetene som Uro North Nanjare, men solgte kaffen til private forhandlere og ikke gjennom den regionale unionen. De hadde heller ingen intensjoner om at kvinner skulle delta i samvirket. En mer utfyllende presentasjon følger i tabellen under.

Tabell 3. Presentasjon av de seks utvalgte samvirkene

Navn og område	Ant. medl.	Organisering	Økonomiske aktiviteter	Kvinnens deltakelse
Ongoma Development group Kilimanjaro	52	Registret hos myndighetene med demokratiske vedtekter og konstitusjon i 1992. Ledelsen består av en komité på fem samt sekretær, leder og nestleder. ²⁸ Hele ledelsen velges hvert tredje år. Demokratisk organisert etter samvirkeprinsippene. Hvert medlem har en stemme. Komité og daglig ledelse møtes hver tredje måned	Eier en mølle som kverner mais. Denne leies ut til 300 tsh for 10 kilo (også til ikke-medlemmer). Gruppen har også to okser som leies ut og et mindre jordstykke ved skolen der de dyrker spinat som selges på markedet. De ønsker å åpne en liten butikk for å kunne selge jordbruksprodukter medlemmene dyrker på gårdene sine.	Kvinnesamvirke. Autonom kvinnegruppe med tilknytning til kaffesamvirket i området. Bare kvinnelige medlemmer, men to menn er ansatt; en som opererer mølle-maskinen og en vaktmann. De får hjelp og råd av det lokale kaffesamvirket.

²⁸ Med ledelse menes den valgte komiteen og valgte daglige ledelse (for eksempel leder, nestleder og sekretær) i felleskap.

Uro North Nanjare Kilimanjaro	Ca 1000	Registrert hos myndighetene med demokratiske vedtekter og konstitusjon i 1993. Ledelsen består av en komité på tolv hvor 1/3 velges hvert år. Resten av ledelsen er sekretær, nestleder og leder. Disse velges for tre år. Demokratisk organisert etter samvirkeprinsippene. Medlemmene registreres på et nummer og hvert nummer har en stemme på generalforsamlingen. Komité og daglig ledelse møtes hver tredje måned.	Samler inn fra og kjøper kaffe av kaffebøndene som er medlemmer. Alle mindre kaffeproduserende bønder i regionen var medlemmer. Kaffen kjøpes av samvirket til en beregnet pris. KNCU henter kaffen hos bøndene en gang i uken med en lastebil. Dette koster 2 tsh pr kilo som trekkes av i kiloprisen. Kaffen selges på kaffeauksjonen i Moshi by. Dersom kaffen selges for mer enn det beregnede pris, føres det overskytende tilbake til den enkelte kaffeprodusent. Samvirket eier også noen jordområder som de fikk fra myndigheten etter privatiseringen. Disse leies ut til store internasjonale kaffeprodusenter. Dette gir størstedelen av inntekt til samvirket. Samvirket kan gi kortsiktige lån til medlemmene.	Tradisjonelt kaffesamvirke som lenge har operert i regionen. Ønsker å satse mer på kvinner og har derfor valgt inn fire kvinner i komiteen i 2004. Dette var første gang man hadde hatt kvinner i komiteen.
Top Hill Blocks Kilimanjaro	23	Registrert hos myndighetene med demokratiske vedtekter og konstitusjon i 2000. Ledelsen består av fire personer som blir valgt for tre år. Ledelsen møtes hver tredje måned, men ganske uformelt. Siden de jobbet og bodde rett ved hverandre kunne de arrangere møter etter behov. Demokratisk organisert etter samvirkeprinsippene.	Et samvirke i tilknytning til en gruve som går ca en km. innover. Dette var en vulkangruve og det ble hakket ut murstein, som ble brukt til å bygge hus. Disse ble solgt på markedene i byene for ca. 120-160 tsh pr stk. Det var ingen felles transport til markedene. Det var en streng arbeidsfordeling mellom kjønnene. Mennene arbeidet inne i graven med å hogge ut steiner og finhogget dem til mursteiner senere. Kvinnene bar steinene ut av graven på hodet. Det arbeidet ca 100 personer i området og samvirket hadde ca 15 ansatte, men avhengig av sesong. De fikk 1000 tsh dagen, og hadde en 10 timers arbeidsdag.	Blandet samvirke. Samvirket besto av 20 menn og tre kvinner. Kvinnene drev med matlaging, vasking og bæring av stein og soping av bøss etter finhakking av steinene til mursteiner. De tre kvinnene var også ansvarlige for å finne andre kvinner som kunne jobbe for dem. Menn hogget ut steinene, finhakket dem til mursteiner og var ansvarlige for de administrative oppgavene i gruppen. Sterkt skille mellom hva som var kvinnearbeid og mannsarbeide. Hadde nylig satt opp egen kontorbygning.

<p>Nronga Women's dairy co-operative society</p> <p>Kilimanjaro</p>	<p>353</p>	<p>Oppstartet i 1980, registrert hos myndighetene med demokratiske vedtekter og konstitusjon i 1994. Komité består av ni medlemmer. Daglig ledelse består av sekretær, nestleder og leder. Komité og daglig ledelse velges hvert tredje år. De har møter hver tredje måned. Demokratisk organisert etter samvirkeprinsippene. Generalforsamlingen tar alle de essensielle beslutningene i samvirket og sammenkalles hvert år. Forslagene fremmes av en egen utpekt komité, som er godkjent av ledelseskomiteen.</p>	<p>Samvirket begynte som en liten butikk som solgte overskuddsmelk, men i dag spesialiserer de seg i meieriproduksjon. De henter melk fra medlemmene og selger den til markedene i Moshi og Arusha. Samvirkets aktiviteter inkluderer; henting og salg av melk, produksjon av smør, ghee og yoghurt, salg av dyrefôr, kunstig befruktning, transport og en detaljhandel (Msonganzila 2000). Gruppen holder ikke kyr sammen. Hvert medlem hadde to til tre kyr hver og det ble levert ca. 1000 liter melk til sammen hver dag. De har satset mye på utdanning, og medlemmenes kyr melket betraktelig mer nå enn tidligere. Samvirket gikk bra økonomisk. Hadde fem ansatte: daglig leder, butikkansatt, sjåfør, en som homogeniserer melken og en sikkerhetsvakt.</p>	<p>Kvinnesamvirke. Dette er et samvirke kun for kvinner formet gjennom UWT (Union Women Tanzania) mobilisering.²⁹ Oppstarterne av samvirket var og er aktive i UWT. Satser på utdanning av medlemmene i melkeproduksjon.</p>
<p>Aretha Region Services Co-operate Limited (ARESCO)</p> <p>Arusha</p>	<p>153</p>	<p>Registrert som samvirke hos myndighetene med demokratiske vedtekter og konstitusjon i 1973. 16 i daglig ledelse og komité. Disse har møter hver tredje måned og blir valgt for tre år. Velges på generalforsamlingen som samles en gang i året. Hvert medlem har en stemme. Opererer etter samvirkeprinsippene,</p>	<p>Samvirket driver med ulike sørvistjenester. De har et renseri, vasker ulike offentlige og private kontorer og leier ut lokaler til turistbutikker for 50 000tsh i måneden. 10 personer arbeider på renseriet, 67 personer vasker kontorer. Disse får 30 000 tsh i måneden (statlig minstelønn). Samvirket får ca. 100 000 tsh i måneden pr kontor de vasker.</p>	<p>Kvinnesamvirke. Startet av kvinner for å hjelpe fattige urbane kvinner. I dag sitter to av døtrene til initiativtakerne i ledelsen. Bevisst politikk på at medlemmene kun skal være kvinner.</p>

²⁹ *Umjoa wa Wanawake wa Tanzania* (Union of Women in Tanzania) ble etablert som en del av TANU i 1955 med det formål å mobilisere kvinner og få dem med i frigjøringskampen. Etter frigjørningen og etter at den sosialistiske staten med ettpartistyre ble innført bestemte TANU at alle kvinner skulle organiseres i én organisasjon, nemlig UWT, med presidenten i Tanzania som overhode. De skulle etterfølge prinsippene til TANU om sosialisme og selvstendighet. Etter flerpartisystemet kunne alle store nasjonale organisasjoner som var under kontroll av CMM (nå) løsrive seg. UWT bestemte seg for å fortsette å være kvinneavdelingen til CMM (Peters 1999).

Nkoranea Primary Society Arusha	Ca 800	Registrert som samvirke med demokratiske vedtekter og konstitusjon i 1995. Ledelsen består av en komité på tolv hvor 1/3 velges hvert år for tre år, og en daglig ledelse med sekretær, nestleder og leder. Disse velges for tre år av generalforsamlingen Opererer demokratisk etter samvirkeprinsippene. Daglig ledelse og komité møtes fire ganger i året. Medlemmene er registrert på etternavn og hvert etternavn har en stemme.	Samler sammen kaffen og selger den til private forhandler i motsetning til Uro North Nanjare. Har mistet troen på den lokale kaffeunionen i Arusha (ACU). Ga tidligere ut kortsiktige lån, men har i dag ikke økonomi til dette.	Tradisjonelt kaffesamvirke. Ingen kvinner i ledelsen. Hadde ingen intensjoner om å få kvinner mer aktive i samvirket.
--	-----------	---	--	---

Samvirker på den lokale arenaen

Motivasjon for deltakelse

Privatiseringen av samvirkene har medført at de i dag i større grad har fått karakter av selvhjelpsorganisasjoner som er organisert etter demokratiske prinsipper. Den ideologiske tanken og ideen bak samvirker har tidligere, og særlig i perioden etter frigjøringen, i stor grad kommet gjennom statlig intervensjon og ikke fra medlemmene selv, jf omtale tidligere i kapitlet. Ettersom myndighetene har trukket seg ut av samvirkene, har også mye av den ideologiske bakgrunnen falt bort og det er i dag ingen tydelig felles ideologiske bakgrunn for samvirkene i Tanzania. Samvirker kan et stykke på vei oppfattes som organisasjoner av fattige mennesker som organiserer seg rundt et prosjekt i et land hvor det finnes få andre muligheter til å øke inntekten. De samvirkene som ble studert er lokale organisasjoner som driver med diverse næringsaktiviteter av mindre økonomisk omfang. Den ideologiske kollektivistiske og sosialistiske tankegangen er ikke en forutsetning for dannelse av samvirkene. De er dannet av personer som kjenner hverandre eller har tilknytning til hverandre gjennom jordbruksproduksjon eller annet arbeid i lokalmiljøet for å bedre de økonomiske utsiktene. Ofte kunne dette være initiert av lokale ledere. I Nronga påpekte lederen at det var nødvendig med noe utdanning for å starte og forstå hvordan et samvirke fungerer:

You need to have some education to start a cooperative. Also you need to find donors. It's not very difficult, but you need some education (Ledelse Nronga 2004).

Samvirker er én av flere lokalt dannede grupper som kvinner kan være medlem av på den lokale arenaen. Gjennomsnittlig er tanzanianere (både menn og kvinner) medlem av 1,5 organisert gruppe per person. Utbredte grupper er kirkegrupper, grupper rundt moskeer, landsbyens begravelsesorganisasjon, kvinnegrupper og lokalavdelinger i politiske partier (Narayan & Princhett 1997).³⁰ En studie gjort i 1997 av Narayan og Princhett viser at tanzanianere selv mener at religiøse grupper er de viktigste for dem og er den gruppen de ville valgt å delta i dersom de bare kunne delta i én gruppe. Etter religiøse grupper er det begravelsesorganisasjonen, kvinnegrupper og politiske partier som ranges som viktige. Økonomiske organisasjoner som samvirker og roterende spare- og kredittorganisasjoner blir ansett som mindre viktig.

Samtidig gir samvirker kvinner viktige ressurser ved å delta som ikke andre organiserte grupper gir. Kvinnegrupper og religiøse grupper er organisasjoner som ikke har det samme målet om økte økonomiske ressurser gjennom markedstilgang og opplæring i effektiv jordbruksproduksjon som samvirker. Dette er ressurser som kan føre til utvikling og en bedre hverdag for kvinner. Samtidig innebærer samvirkenes organisasjonsform at de gir kvinner mulighet til opplæring i og erfaring med demokratiske styringsformer og ledelsesprinsipper på en tydeligere og mer direkte måte enn mange av de andre organiserte gruppene.

Gjennom mine intervjuer ga kvinnene klart uttrykk for at de var svært bevisste på at man stiller sterkere forent i en gruppe enn alene. To av samvirkene jeg studerte var startet for å hjelpe fattige kvinner. Mange samvirker skiller seg fra rene bedrifter fordi de også har andre og mer sosialt rettede målsetninger enn kun å generere et økonomisk overskudd. Kvinnene i alle de studerte samvirkene var opptatt av hvor viktig deltakelse i samvirker er fordi det også er et økonomisk og sosialt sikkerhetsnett. Mange av mine informanter mente at de gjennom deltakelse i samvirket stilte mye sterkere i lokalsamfunnet og hadde mer autoritet blant innbyggerne.

Lokal utvikling

Samvirkene er også aktive i den lokale utviklingen utover samvirkets egen aktivitet. Blant de samvirkene jeg studerte gjaldt det spesielt kaffesamvirkene. De hadde for eksempel vært med å bygge og finansiere skoler. Kvinnegruppen Ongoma hadde også vært med å

³⁰ Begravelsen er en veldig viktig begivenhet i tanzanianeres liv.

bygge den lokale skolen med hjelp etter dugnadsprinsipper. Videre ga mange av samvirkene kortsiktige lån til sine medlemmer. En informant uttrykket det slik: “if there were no society there would not be anywhere to go if I had a problem. So it’s good the cooperative” (Kvinnelig medlem Uro North Nanjare 2004).

Lånemuligheten er viktig som et verktøy for lokal utvikling. Mange trenger slike lån for å betale skolepenger. Uten medlemskap i samvirket ville mange ikke hatt mulighet for denne tilgangen på kapital. I tillegg hadde noen samvirker praksis for at vanskeligstilte medlemmer kunne få kortsiktige jobber hos samvirket slik at de fikk utbetalt penger relativt raskt. I dag fører kaffekrisen til at kaffesamvirkene ikke lenger har økonomi til å gi slike personlige lån eller ekstrajobber. Dette har bidratt til at den lokale utviklingen har stoppet opp og heller gått tilbake. Informanter uttrykte at de ikke lenger har råd til å sende barna sine på skolen. Mennene er avhengige av å ta seg jobb i byen for å få ekstra inntekter. Dermed mister man arbeidskraft på gården og barna er nødt til å overta arbeidsoppgavene.

Syn på staten

Myndighetenes tidligere tunge involvering i utviklingen av samvirker skaper også et dilemma på grasrotnivå i dag. Dårlige erfaringer og en generell svak tillit til myndighetene sitter fremdeles fast. Dette er i stor grad et resultat av en uklar ansvarsfordeling mellom myndigheter og den private sektoren (Larsen m.fl. 2003). Samvirkene selv ønsker primært ikke at myndighetene skal delta. De hevder at dersom de skal få utvikling i samvirkesektoren, er det helt avgjørende at samvirker forblir autonome. Fremdeles er det en generell skepsis til om myndighetene nå vil klare å holde seg unna. Det er en frykt for at det plutselig kan komme en lovreform som innvolver myndigheter i driften av samvirker. Denne skepsisen preger mange medlemmer og mange er usikre på hvor sterkt de skal involvere seg i samvirket.

Samvirkene ønsker et sterkt og synlig skille mellom stat og samvirke. De ønsker på ingen måte å involvere seg i politikk. Et eksempel på dette er den regionale samvirkeunion KNCU. Unionen har 80 000 kaffeproduserende medlemmer i Kilimanjaro regionen. Selv om kaffeprisene har falt enormt ønsker ikke KNCU å bruke den makt det ligger i å representere så mange bønder til å påvirke myndighetene i denne saken. Det ble uttrykt en skuffelse over at myndighetene ikke gjorde noe med situasjonen, men KNCU

ønsker ikke å drive direkte lobbyvirksomhet eller påvirke myndighetene på andre måter. Det blir begrunnet med at unionen ikke er en politisk organisasjon. Samtidig som det er et sterkt ønske om et klart skille mellom staten og samvirkene mener KNCU i dag at myndighetene med god samvittighet har sagt fra seg mye av ansvaret for å støtte og hjelpe småskalabønder. Myndighetenes tolkning av sin oppgave som en tilrettelegger for samvirkene inkluderer ikke økonomisk støtte av samvirker. Derfor hevder KNCU at privatiseringen av samvirkene har medført at ansvaret for økonomisk utvikling blir lagt på bøndene selv. Det blir ikke gitt direkte støtte til noen av kaffesamvirkene som KNCU representerte. Et kaffesamvirke uttrykte situasjonen på denne måten:

The government doesn't help the cooperative, sometimes an other country helps the cooperative but the money doesn't go directly to the members or the cooperative society, it goes to the regional cooperative society and it disappears. (Ledelse Nkoranea 2004).³¹

Kvinnesamvirket ARESCO mener også at situasjonene i dag er uholdbar. Etter at myndighetene har trukket seg ut fantes det få og dårlige rammeverk og institusjoner som samvirkene kunne henvende seg til. De mener at etter privatiseringen seiler de lokale samvirkene sin egen sjø, fordi unionen ikke lenger er en støttespiller. Den er gjennomsyret av korrupsjon og hjalp bare seg selv, eller som de uttrykte det, "they only eat themselves" (leder ARESCO 2004). Samtidig er det ingen institusjon over de regionale unionene de kan henvende seg til eller som har kontroll over unionene. Konsekvensen av dette er at mange i kaffesamvirkene ikke lenger mente at det var hensiktsmessig å være registrert eller operere som et samvirke fordi dette ikke ga noen fordeler. De ønsket ikke lenger å være organisert som et samvirke, men heller bli en ordinær bedrift.

Avslutning

Samvirkene i Tanzania har hatt en spesiell utvikling. Bakgrunnen for den er beskrevet foran i dette kapitlet gjennom den historiske beskrivelsen av utviklingen. I dag er samvirkene ikke lenger direkte styrt av staten og opererer nå som lokale organisasjoner.

³¹ "Cooperative society" er lokale samvirker. "Regional cooperative society" er regionale samvirke unioner

De er klarere økonomiske organisasjoner som driver med ulike økonomiske aktiviteter, og har i stor grad karakter av økonomiske selvhjelpsorganisasjoner. Staten bidrar i dag først og fremst gjennom å fastsette krav til overordnede rammer og regelverk. Disse regulerer godkjenning eller registrering av samvirker og sikrer blant annet en demokratisk styringsstruktur, som valg av styrende organer basert på at hvert medlem har én stemme.

Samvirkene er imidlertid bare én av flere lokalt forankrede organisasjoner som kvinner kan være medlem av. Det som særlig atskiller samvirkene fra andre organisasjoner og gjør disse spesielt viktige for utvikling ikke minst for kvinner i lokalsamfunnet, er at de skaper markedsadgang for lokal produksjon og gir opplæring knyttet til produksjon, særlig knyttet til jordbruksprodukter. Dette er særlig viktig for kvinners mulighet for å få tilgang til økte økonomiske ressurser. Kvinner står for en stor del av jordbruksproduksjonen i Tanzania og samarbeid gjennom et samvirke kan derfor sikre inntekt og bedre levekår. I tillegg gir deltakelse i et samvirke mulighet til opplæring og erfaring i demokratiske styrings- og ledelsesformer som andre organiserte grupper ikke kan bidra med i samme grad. Samvirkene fungerer også som støttespillere og bidragsyttere til den lokale utviklingen på områder som ligger utenfor samvirkenes hovedaktivitet. Det skjer ved at de kan gi små lån til private formål til medlemmene, for eksempel til skolepenger, og ved at de kan bidra i andre prosjekter i lokalsamfunnet som for eksempel bygging av skoler. Kvinnelige medlemmer av samvirkene trekker også fram at samvirkene for dem er viktige på andre områder enn de økonomiske.

5. Tilgang på ressurser

Innledning

I dette kapitlet gjennomgås og drøftes hvilke ressurser kvinner kan få tilgang på gjennom å delta i et samvirke. Diskusjonen er den delt inn etter følgende typer samvirker: kvinnesamvirker, kaffesamvirker og blandede samvirker, jf. beskrivelsen av disse samvirketypene i kapittel 4.

Med utgangspunkt i gjennomgåelsen av teorigrunnlaget, jf kapittel 2, har jeg trukket fram fire viktige typer ressurser for empowerment. Disse ressursene har jeg gjennom feltarbeidet og litteraturstudier også identifisert i samvirker i Tanzania slik at kvinner faktisk kan få tilgang på disse ved å delta, jf kapittel 4. Disse ressursene er: 1) *Økonomiske ressurser*; basert på markedstilgang for de produktene den enkelte produserer og dermed økt inntekt. 2) *Ledelses- og organisasjonserfaring*; et samvirke er en demokratisk oppbygd organisasjon der medlemmene har rettigheter og plikter som bla. medfører formelle oppgaver for hver enkelt. Dette gir deltakerne mulighet til å få erfaring i organisasjonsarbeid og ledelse. 3) *Opplæring*; en av målsetningene for samvirker er å videreformidle kunnskap om den aktiviteten samvirket er organisert rundt. Samvirket skal også gi opplæring om hva medlemskap i samvirker innebærer av rettigheter, muligheter og forpliktelser. Slik opplæring gis av samvirket selv eller gjennom ulike tilknyttede institusjoner. 4) *Sosial kapital*; deltakelse i samvirker forsterker eksisterende og gir tilgang nye sosiale nettverk basert både på ”bånd” og ”bruer” jf. drøftingen av disse begrepene i kapittel 2.

Kvinnesamvirker

I undersøkelsen er tre kvinnesamvirker studert. Samvirkene er dannet av og med kvinner som har like økonomiske interesser og aktiviteter. Aktivitetene til de tre kvinnesamvirkene er beskrevet i tabell 3 i kapittel 4.

Det finnes også kvinnegrupper med tilknytning til kaffesamvirker som samarbeider om forskjellige prosjekter, men som ikke er selvstendige samvirker. I følge KNCU har det tradisjonelt vært vanlig for kvinner å danne slike grupper. Aktivitetene varierer og kan for eksempel være å starte og drive en liten butikk, skreddervirksomhet, melkeproduksjon el. De fungerer som autonome grupper, men får råd og økonomisk

støtte av kaffesamvirket. Medlemmene i slike grupper er gjerne konene til de mannlige medlemmene. Aktiviteten i disse gruppene er imidlertid så likeartet aktiviteten til et formelt samvirke at jeg velger å inkludere Ongoma, som er en slik gruppe, i studien.

De studerte kvinnesamvirkene er relativt små grupper i forhold til de store kaffesamvirkene.³² Siden kvinnene kjenner hverandres hverdag, er møter, opplæringsseminarer og levering av produksjonen lagt til tidspunkter som passer inn i kvinners hverdag. Aktivitetene er på denne måten lagt bedre til rette for kvinners reelle deltakelse.

Økonomiske ressurser

Hovedformålet med medlemskap i de tre kvinnesamvirkene var å generere økt inntekt gjennom felles investeringer og gjennom å få bedre markedstilgang for den produksjonen samvirket var organisert rundt:

“Why did you become a member? I wanted to get money for myself”
(Medlem Ongoma 2004)

“We decided to join this cooperative because we had our own milk to sell, so we thought it would be better to if we could join together so it would be easier to access the market”(Medlem Nronga 2004)

“I was interested to join because in my life I was very poor so I needed money to support my family” (Ledelse ARESCO).

Mulighetene for å skape et økonomisk overskudd på egenhånd var små, og medlemmene pekte på at det var nødvendig at flere gikk sammen om investeringene. På denne måten kunne den økonomiske risikoen spres på flere. Samtidig ga informantene klart uttrykk for at ingen av dem kunne skaffe nok kapital til et slikt prosjekt alene. Som gruppe var det også lettere å få tilgang på lån og støtte til utstyr basert på ny teknologi som kunne effektivisere produksjonen. I Ongoma hadde de fått lån av ulike bistandsorganisasjoner til en mølle som kvernet maismel.³³ I Nronga hadde de fått økonomisk bistand av et nordisk prosjekt til kjøleskap og annet utstyr til meieriet og de hadde fått støtte av DANIDA til en lastebil og en Land-cruiser (Msonganzila 2000). ARESCO hadde fått økonomisk hjelp til å skaffe seg en vaskemaskin og tørketrommel, og hadde derfor i tillegg til

³² Se tabell 3 for antall medlemmer i samvirkene

³³ I 1995 fikk de tilskudd fra Kubwa (en tanzaniansk myndighetsorganisasjon) til maskinen som kværener mais. I 1997 fikk de bistand fra en britisk organisasjon og fra det lokale kaffesamvirket til å kjøpe en motor til maskinen.

vasketjenestene på de ulike kontorene startet et vaskeri. I dag var kapasiteten til vaskeriet for liten og de lette etter nye investorer.

Nronga og ARESCO hadde økonomiske overskudd som ble tilbakeført til medlemmene. I Nronga kunne de nå transportere produktene til større markeder enn tidligere, og solgte varer både i Moshi og Arusha by.

Ongoma derimot ble ikke drevet med økonomisk overskudd. Medlemmene fikk ikke tilbakeført like mye avkastning på kapitalen som de hadde forventet. Ledelsen hevdet at overskuddet ble investert i en butikk og at medlemmene ville de få et vesentlig større økonomisk utbytte etter at denne butikken var kommet i drift. De påpekte "we get a profit, but today it doesn't go back to the members because we are planning to start a shop. Later they will get more money" (Ledelse Ongoma 2004). Medlemmene mente at årsaken til at de ikke fikk dette utbyttet var at ledelsen var korrumpert:

The leaders they steal their money, because if they didn't steal their money they would call meetings to show them how the money is used for every month. (Medlem Ongoma 2004).

De misfornøyde medlemmene følte at de heller ikke kunne melde seg ut av gruppen fordi de da ville miste det de hadde opprinnelig investert.

I de to samvirkene ARESCO og Nronga fikk medlemmene økonomiske ressurser ved å delta, både i form av økonomisk utbytte, gjennom tilgang på teknologi som kunne øke medlemmets produksjon og gjennom tilgjengelighet til nye markeder.

Ledelse og organisasjonsarbeid som ressurs

I ARESCO var det en bevisst politikk fra ledelsens side at medlemmene skulle inkluderes på alle arenaer i samvirket. De ønsket å bygge opp nettverk, og gode forhold mellom medlemmer og ledelsen. Dersom det for eksempel oppsto tap, kuttet ledelsen i egen lønn for å dekke det inn:

Do the leaders and members work and talk together easily? We do, because if we don't share with the other members we can't work no more. Within the organisation the member are committed and they works well? This is because we pay the members first and then if we don't have enough we take it out of the leader's salary. So the members are very committed even though they have a lot of problems at home (Ledelse ARESCO 2004).

Ledelsen, som var mine informanter, hevdet at organisasjonen var åpen og demokratisk, og at medlemmene hadde tilgang til å delta i de demokratiske organene. Imidlertid fikk jeg i mitt møte med ARESCO ikke anledning til å møte noen ”menige” medlemmer. Intervjuene skjedde på morgenen da medlemmene var ute og jobbet. Jeg tror dette var tilfeldig, og skyldtes en kommunikasjonsfeil mellom min kontaktperson og samvirket. Det betydde at jeg ikke fikk mulighet til å etterprøve denne framstillingen opp mot de øvrige medlemmenes syn, og sjekke ut i hvilken grad dette var en objektiv framstilling av forholdene. Ledelsen i ARESCO besto av progressive kvinner som ønsket å knytte kontakter med potensielle donorer. De var veldig interessert i om jeg kunne sette dem i kontakt med NGOer som kunne støtte dem økonomisk. De hadde derfor et insitament til å framstille organisasjonen som åpen, demokratisk og støttende i forhold til sine medlemmer. Ledelsen besto av godt utdannede kvinner, som også hadde fått en god inntekt. Ledelsen framstilte resten av medlemmene som kvinner som var mindre ressurssterke enn dem selv, og som helt avhengig av inntekten fra samvirket.³⁴ Formålet til samvirket var å gi fattigere urbane kvinner en bedre hverdag.³⁵ Samtidig besto ledelsen av ressurssterke kvinner. Ledelsen tok seg av det administrative arbeidet. Dette innebar å formidle vaskejobber, lage nye avtaler, føre regnskap, kreve inn betaling osv. Slikt arbeid krever en god del utdanning. Medlemmene jobbet med vasking, enten av lokaler eller på vaskeriet.

Nronga hadde i 1988 vært gjennom et opplæringsprogram kalt MEMCOOP. Medlemmer fikk opplæring om rettigheter og plikter ved å være et medlem i et samvirke. Videre fikk de en innføring i de legale, politiske og makroøkonomiske forhold som påvirker gruppen. Ledelsen fikk opplæring i forretningsdrift, lederskap og pliktene til lederkomiteen hvor prinsipper om samarbeid ble fokusert på. Hele ledelsen gikk også gjennom et tre ukers kurs om forhold rundt lederskap, legale aspekter, kommunikasjon og ferdigheter i hvordan tiltrekke seg investorer samt hvordan lese og tolke finansielle forhold. Samvirkets sekretær fikk også opplæring i bokføring, elementær økonomi og prinsippene for samarbeid i et samvirke. Resultatene av denne opplæringen var at

³⁴ Alle unntatt i ledelsen hadde høyere utdanning fra det Cooperative College i Moshi.

³⁵ Wonani (2004) sier i sin studie av grasrotorganisasjoner og sosialt kjønn i Zambia at i de fleste organisasjonene kommer motivasjonen for å adressere kjønnsproblemer etter press og betingelser stilt av ulike donororganisasjoner.

medlemmene ble flinkere til å gjenkjenne sine rettigheter og forpliktelser og se viktigheten av et godt lederskap. Som resultat av opplæringen kunne ledelsen lettere utarbeide planer for samvirkets aktiviteter og mer effektivt finne fram til mulig støtte og finansieringskilder for virksomheten. (Msonganzila 2000).

I kvinnegruppen Ongoma var det en pågående konflikt mellom medlemmene og ledelsen. Medlemmene mente at det var en gruppe ”utdannede” kvinner med en sterk posisjon i sivilsamfunnet som hadde tatt makten i gruppen. Disse var til dels styrt av lederen, som var en svært ressurssterk kvinne i lokalsamfunnet:

There are women that have education so they say when you form a society you get more power and money, so they agreed with them to form this group. (Medlem Ongoma 2004).

Det var dannet en intern gruppe, bestående av ledelsen, basert på sterke og ekskluderende bånd. Medlemmer av gruppen Ongoma, som ikke var ”medlemmer” av den interne gruppen, hadde problemer med å delta sammen med disse. Samtidig måtte en eventuell ny leder og ledelse ha en sterk posisjon i det sivile samfunnet og ha utdannelse. For at vanlige medlemmene skulle få inn ”sine” representanter i ledelsen måtte de velge ut og støtte kvinner med en slik bakgrunn og posisjon. Da jeg intervjuet de ”menige” medlemmene hadde de en som de ønsket skulle bli ny leder. De vanlige medlemmer beskyldte ledelsen for å være late, korrupte og at de ikke gjennomførte de beslutningene som ble vedtatt på generalforsamlingen. De pekte også på at de ikke innkalte medlemmer som var kritiske til ledelsen på møter, og at ledelsen heller ikke dukket opp dersom de prøvde å innkalle dem:

We are not happy with the leaders, but when we call them they don't come, because that we don't get anything from the group. We are discouraged and even today many members didn't come because the leaders do not participate with us, we don't get anything from being members!! (Medlemmer Ongoma 2004).

Medlemmene hevdet at de heller ikke fikk tilgang til å gjennomgå budsjettet. Store deler av medlemsmassen ble ekskludert fra å delta i de formelle beslutningsorganene i gruppen. Ledelsen på sin side hevdet at de innkalte til møter, at budsjettene var åpne og at de kom på møter dersom medlemmene ønsket det. De hevdet at medlemmene var frustrerte fordi de ikke fikk det økonomiske utbyttet de hadde forventet, og ikke forsto at dette ville

komme etter at butikken kom i drift og uttrykte: ”we call everybody to the meetings, but they are angry because they don’t understand they will get money later” (Ledelse Ongoma 2004). Konflikten i samvirket hadde påvirket medlemmenes muligheter til å delta i ledelsen eller dra nytte av de demokratiske organene i samvirket. Noen av medlemmene hadde sluttet å delta, mens andre ønsket å utfordre ledelsen:

Members are the ones that have power because they can remove the leaders, but there is no one that to take over as leaders after them.
But the group they have money, but it disappears because the leaders are corrupt.
(Medlem Ongoma 2004).

Det var vanskelig for personer som ikke tilhørte den utdannende eliten å avansere til ledelsen gjennom å delta i samvirket. De av medlemmene som utfordret ledelsen gjennom de demokratiske organene tilegnet seg likevel økt forståelse og kunnskap om hvordan ledelse i en demokratisk organisasjon fungerer.

Opplæringsressurser

I ARESCO mente mine informanter at opplæring var hovedforutsetningen for å få et samvirke til å fungere og vokse:

Women are hard workers so they are committed to the cooperative and they don’t move away from the coop as members. We work hard to have counselling and training so that the members will continue to be committed, the members have to be committed with other members in order to be productive. (Leder ARESCO samvirke 2004).

Alle informantene i ARESCO understreket viktigheten av opplæring og kunnskapsoverføring til medlemmene, fordi dette ville styrke deres interesse for og forpliktelse i forhold til samvirket. Samtidig pekte de på at opplæring ville gi medlemmene økt kunnskap om aktiviteten samvirket var involvert i og hvordan en kunne få mest mulig utbytte av å være medlem av samvirket.

I Nrongasamvirket var de aktive i å gi sine medlemmer opplæring. I hovedsak var det ledere som fikk opplæring, men denne ble brakt videre til medlemmene: ”We the leaders get the training but when we get education we can train the members” (Ledelse Nronga 2004). Samvirket hadde fått opplæring i husdyrhold:

All of us are getting education, even the leaders and members they are getting training, for their animals and farms we get from Tangeru (in Arusha), sometimes the leaders goes and stay there for maybe two weeks to get training”(Ledelse Nronga 2004).

Denne opplæringen hadde resultert i at de nå produserte mer per ku enn tidligere. Dette hadde også gjort samvirket populært i lokalmiljøet:

When a member has 5 litre of milk and the other one has gotten one litre of milk, so they come and ask you hey how you get 5 litres, and tomorrow you see she is a member (Medlem Nronga 2004).

I Ongoma hadde kvinnene fått noe opplæring av det lokale kaffesamvirket i området. Alle i ledelsen hadde også fått opplæring i hvordan de skulle utføre sine plikter. For eksempel påpekte sekretæren at hun hadde fått opplæring: ”Did you get training to be a secretary? I got learning for the coffee cooperative” (Ledelse Ongoma 2004). Det var i intervjuene i Ongoma vanskelig å identifisere om medlemmene faktisk fikk opplæring på andre arenaer. Grunnen til dette var at de medlemmene jeg snakket med var så misfornøyde med gruppen at de ikke var villige til å peke på noe positivt i det hele tatt. De hevdet at de ikke fikk noe opplæring og heller ikke hadde lært noe av å være medlemmer.

Sosial kapital

Nettverk basert på bånd

Et fellestrekk ved medlemmer i de studerte kvinnesamvirkene var at de kjente hverandre fra før de ble medlem av gruppen. Kontakten var basert på slekt-, venn- og naboskap, men også fra felles deltakelse i andre organisasjoner. Disse nære nettverkene ble tatt med inn i samvirkene. I gruppen kunne den enkelte søke hjelp og støtte, også på andre områder enn det som gjaldt samvirket. For å understreke dette trakk mine informanter ved ett av kvinnesamvirkene fram en kvinne som ikke hadde en familie og uten samvirket ville hun ikke ha klart seg: ”I have no father, no mother and no brother so I depend on they to help me and they help me” (Medlem Nronga 2004). Slike sosiale nettverk basert på nære bånd er grunnleggende i kvinners hverdag i Tanzania. At andre stiller opp for deg gjennom hjelp fra venner og naboer er en forutsetning for å klare hverdagen. Når

nettverkene ble brakt med inn i samvirkene utgjorde de derfor også en ressurs for samvirkene. Samtidig er det grunn til å tro at effekten ble forsterket. For det første skapte de eksisterende nettverkene en tilhørighet til gruppen som gikk utover det å kun være et medlem. Nettverkene produserer en gjensidig tillit innad i gruppen. Effekten er sterk fordi dersom tilliten brytes førte det til negative sanksjoner både innen samvirket og i den private sfæren. Videre gjorde det at medlemmene kjente hverandre og kjente til hverandres problemer og utfordringer, at det var det lettere å komme med innspill og bruke møtene som en arena for idéutveksling. Møtene ble mindre formelle. For det tredje gjorde fellesskapet på de mange arenaene at medlemmene hadde daglig kontakt. Gruppen ble da tett organisert og formidling av informasjon mellom medlemmene var enkelt. Kvinnesamvirkene fungerte gjennom dette både som et økonomisk- og sosialt forum der man kunne diskutere problemer, bli utfordret og tilegne seg ny kunnskap:

We get challenged, we can be given advice. Working in a group like this is nice because you get different ideas, if one has many ideas you can share them within the group. So when you meet with the group it's also a training because ideas and advice and there are something they can teach you (Medlemmer Nronga 2004).

At nettverk basert på bånd er en ressurs i kvinnesamvirkene kan også illustreres med eksempel fra samvirkegruppe Ongoma der det hadde vært sterke uformelle bånd mellom medlemmene som hadde blitt svekket. I Ongoma var medlemmene svært misfornøyd med ledelsen og det ga seg utslag på deltakelsen. Det var som nevnt i kapittel. 4 flere grunner til misnøyen, men det ble også pekt på at den nåværende lederen ikke stilte opp i den private sfæren slik som den tidligere lederen gjorde:

We are very disappointed with leaders, this mama that was here earlier she used to call meetings after one month.³⁶ But after removing her they don't call any meetings. And the former mama she used to come to the members and help them and talk to them, but now they don't come like that (Medlem Ongoma 2004).

Nettverk i samvirkene basert på uformelle bånd kan også ha negative effekter. De kan medføre at gruppene blir eksklusive. Det meste av rekrutteringen av medlemmer foregikk innenfor de uformelle nettverkene. Samvirkene kan bli ensrettede fordi de består av relativt like kvinner med relativt like interesser. Det kan også være vanskelig å utfordre

³⁶ Mama er swahili og referer til en kvinne som er gammel nok til å ha fått barn.

ledelsen nettopp fordi det formelle aspektet ved samvirket er tonet ned, og de må kritisere og utfordrer gode venninner som medlemmene også er avhengig av utenfor samvirkets rammer. På den måten kan det bli vanskelig å skille mellom samvirker og det private. Samtidig var kvinner som deltok i kvinnesamvirkene mer forpliktet og aktive i samvirket sitt enn for eksempel i kaffesamvirkene. Alt i alt må det konkluderes med at nettverkene basert på uformelle bånd i de kvinnesamvirkene jeg studerte, utgjorde en klar ressurs.

Nettverk basert på bruer

Deltakelse i samvirker kan også åpne opp for nye ressurser gjennom deltakelse i nettverkene som finnes utenfor den umiddelbare lokale konteksten.

Kvinnegruppen Ongoma var autonom, men hadde også relasjoner til det lokale kaffesamvirket. Deltakelse i en slik gruppe kan åpne opp for nye nettverk gjennom disse relasjonene. Kaffesamvirkene er medlemmer av unionen, i dette tilfellet KNCU, som er en regional organisasjon. Denne gruppen hadde fått tilgang til å delta på regionale møter fordi de hadde så nære relasjoner til kaffesamvirket. Sekretæren i Ongoma ga uttrykk for at hun ble valgt nettopp fordi hun hadde tilgang på informasjon fra ulike områder: "The members wanted me because I get information from different places and I like it, I even go to the regional meetings" (Ledelse Ongoma 2004).

ARESCO og Nronga var begge startet med støtte av UWT, og av kvinner som var og er politisk aktive i UWT: "We participate in political parties; all of us are active in UWT. Some of these women are leaders in this political party" (Ledelse og medlemmer Nronga 2004). UWT er kvinneavdelingen til CCM. Dette er et nasjonalt politisk parti og disse kvinnene hadde politiske motiver for etablering av og deltakelse i samvirket. De mente at kvinner burde ha en sterkere stilling i samfunnet fordi kvinner hadde spesielle egenskaper som gagnet både lokalsamfunnet og familien. Kvinner var mer pliktoppfyllende, flinkere med penger slik at de brukte penger på familien og ikke på seg selv:

The family depends on women, because men are not responsible. It's the women that have to take care of the development of the home like school fees etc. Men are drunkards, they want food, they want services but they are not responsible at all with the family. So women have to take care of the family. Men they run away from the family and just leave them, they are not responsible (Ledelse

ARESCO 2004).

De mente at samvirker kunne fungere som et virkemiddel som kunne gi kvinner en bedre stilling i samfunnet og målsetningen for samvirket var mer enn kun økte inntekter gjennom felles investeringer og bedre markedstilgang. Den klare politiske tilknytningen og ideologiske innretningen ga medlemmene av disse samvirkene tilgang på nasjonale nettverk utenfor den lokale konteksten til gruppene, både knyttet til det nasjonale politiske partiet og til det politiske arbeidet med kvinnespørsmål.

Kaffesamvirker

I mine undersøkelser studerte jeg to kaffesamvirker, ett i Arusha og ett i Kilimanjaro. Kaffesamvirker har tradisjonelt vært viktige institusjoner i denne regionen. De er store samvirker og har hatt sterke bånd til det styrende politiske partiet CCM. På lokalt nivå har organisasjonene gjort en viktig maktbase økonomisk og politisk fordi det var muligheter for avansement i det politiske systemet.

Det er menn som tradisjonelt eier jorda og gjennom dette kvalifiserer til medlemskap i samvirkene. Kvinnelige medlemmer er stort sett enker som har overtatt mannens medlemskap. Kaffesamvirkene i hver av de to regionene eier i felleskap hver sin kaffeunion som bl.a. leverer transporttjenester. Jf. for øvrig omtalen i kapittel 4.

Økonomiske ressurser

Prisen på kaffe på verdensmarkedet har falt betraktelig og Tanzania opplever i dag en kaffekrise. Dette har stor betydning for utviklingen av samvirkene. Informantene opplyste at det tidligere var vanlig med en kilopris på ca. 1500 tsh. for kaffe, mens prisen mens jeg var der lå på rundt 550 til 650 tsh per kilo. Dette medførte nødvendigvis at kaffebøndene var usikre på framtiden, og det var vanskelig å overleve på kaffeproduksjon alene. Tidligere tjente kaffebøndene gode penger og Kilimanjaro – Arusha var meget velstående regioner. Observasjoner i regionene understreket dette med flotte hus som forfalt. I tillegg til dårlige priser gikk kaffeproduksjonen ned fordi den enkelte produsent ikke lenger hadde råd til å kjøpe innsatsfaktorer som gjødsel og sprøytemiddel. Samtidig hadde mannlige bønder begynt å arbeide mindre på gården siden de var blitt avhengige av å finne lønnet arbeid andre steder og da gjerne i nærmeste by:

For example my husband he works in town, he leaves early in the morning and come back late in the afternoon around 1900, he doesn't spend time at the farm in the weeks maybe just on weekends so he doesn't know what is going on at the farm, so women do much work at the home (Kvinnelig medlem Uro North Nanjare 2004).

Situasjonen i disse områdene hadde karakter av en ond sirkel der medlemmene var demoralisert og sluttet derfor å delta. En informant beskrev situasjonen slik:

They help us with buying medicine for the coffee this sometimes cost 3000 tsh pr. kilo and the coop helps you with this.³⁷ Because the price is becoming very low for coffee, but other prices are going up. School fees are going up to 300 000 tsh a year and you sell maybe 100 kilo. That's why you need help to have more money. If you just depend on coffee you won't have enough money so you need other sources of income. Me I was giving money for school fees from my father from coffee. But today this is not possible. You have to increase the production of coffee to get the same amount of money. But this is very very difficult especially when pesticides are so expensive. I don't think you can send you children to school if you just depend on the coffee (Medlem Uro North Nanjare 2004).

De to kaffesamvirkene som ble studert hadde ulik strategi for hvordan de skulle løse de økonomiske problemene. Nkoranea ønsket hjelp utenfra i form av økonomisk bistand og helst fra en NGO og ikke staten. Uro North Nanjare ønsket å få flere kvinner til å delta aktivt. Grunnen til dette er i følge generalsekretæren at "nye koster feier bedre". De ga også uttrykk fort tro på at kvinner var mer pliktoppfyllende enn menn. Samtidig ble det påpekt at kvinner også jobbet mye med kaffeproduksjon.

Medlemmene i disse to kaffesamvirkene var ikke misfornøyde med ledelsen, men var skuffet over utviklingen av samvirket:

Are you satisfied with this cooperative? We are not satisfied.
Why not? Because we didn't get all the things they needed like loans
So because you are not getting enough money? Yes
You are happy with how the leadership works? We are happy
It's easy to talk to them and they listen to your problems? Yes when we have problems it's easy to come to them (Kvinnelig medlem Nkoranea 2004).

Medlemmene forsto og var bevisste på at problemene med kaffeprisene ikke var ledelsens ansvar, men kom av grunner som lå utenfor det som hadde med selve samvirket å gjøre. Muligheten for å få tilgang på økonomiske ressurser ved å delta i

³⁷ "Medicine for coffee" referer til insektsmidler og gjødsel

kaffesamvirkene var vesentlig svekket som følge av kaffekrisen. Dette illustrerer også hvor sårbare samvirker basert på eksportrettet råvareproduksjon er i forhold til økonomiske fluktasjoner på verdensmarkedet.

Ledelse og organisasjonserfaring som ressurs

Det var ikke vanlig med incentiver til eller uttrykte politiske ønsker om at kvinner skulle delta i kaffesamvirker. Derfor var det heller ikke vanlig med kvinner i ledelsen. Kaffekrisen har skapt nye problemer for samvirkene. Men samtidig hadde dette i ett av samvirkene jeg studerte åpnet opp for nye muligheter for kvinner til å delta ledelsen.

I Uro North Nanjare hadde de kvotert inn tre kvinner i ledelsen. Lederen håpet med det at andre ”menige” kvinnelige medlemmer skulle delta mer, og at det ville bli lettere for de ”menige” kvinnelige medlemmene å snakke med ledelsen. Kvinnelige medlemmer mente selv at det var lettere å snakke med andre kvinner:

Do you good to have so many women in the committee? I think this started just last year, they started to enter women into the committee, before there were no women. It's good to have more women in the committee of the coop
Can you explain a bit more why you think this is a good thing?
Women do know more about the problems of the family than men because we bring up the family. So if they come to the meetings they can give some advices and it's easier to talk to other women (Kvinnelig medlem Uro North Nanjare 2004).

Siden det kun hadde vært kvinner i ledelsen i ett år da jeg besøkte samvirket, er det litt vanskelig å si noe om den endelige effekten av dette. Mitt inntrykk fra intervjuene jeg hadde med kvinner i dette samvirket var imidlertid at de ikke deltok noe særlig. Det virket som de kvinnene som satt i ledelsen i stor grad ble diktert av mennene. De hadde få eller ingen visjoner eller tanker for egen rolle og hva de ville gjøre i ledelsen.

Den rake motsetningen møtte jeg hos ledelsen i det andre kaffesamvirket, Nkoranea. Her deltok ikke kvinner, og det var ingen, verken fra ledelse eller øvrige medlemmer, som oppfordret til det. Ledelsen så ingen grunn til at kvinner skulle delta, siden de ikke drev med kaffe: ”Women are not members because they don't have farms, but if the husband dies the women can be a member” (Ledelse Nkoranea 2004). Etter det jeg forsto, hadde heller ikke dette samvirket mange kvinnelige medlemmer. Dette var litt uklart fordi i motsetning til Uro North Nanjare ble det ikke ført nøyaktig statistikk over kvinnelige og mannlige medlemmer.

Selv om jeg fikk klart inntrykk at kvinner ikke hadde like mye innflytelse i ledelsen som menn i Uro North Nanjare, var situasjonen klart forskjellig fra Nkoranea, hvor kvinner var helt passive. I Uro North Nanjare ble kvinnene oppfordret til å snakke og delta, mens hos Nkoranea snakket mennene over hodene på kvinnene og lot dem sjelden slippe til. En studie utført av Mwalimu (1998) viser at kvinner prater mindre på møter og deltar mindre i offentlige beslutningsprosesser når menn er tilstede. Dette skiller seg fra forum der kun kvinner er tilstede hvor kvinner prater mye. Kvinnene manglet ikke selvtillit til å snakke i offentlige forum, men snakker likevel ikke når det er menn tilstede. Ansatte i KNCU trakk fram at det er særlig vanskelig for eldre kvinner å delta fordi skikken tidligere var at kvinner skulle tie når menn var tilstede. Problemene med kvinnelig deltakelse var også noe jeg observerte under intervjuene med de to kaffesamvirkene. Spesielt i kaffesamvirket Nkoranea ble kvinnene veldig stille og sjenerte da det kom menn i lokalet.

Opplæringsressurser

I kaffesamvirker hadde de opplæringsprogrammer som ble gitt i regi av KNCU:

This union gives the cooperatives training and education (how to grow the best coffee), marketing advice in for example production statistic on world prices so they can get feed back. We also train the cooperative officers and we also advice their members to start growing organic coffee and they give advice on this. We hope to start exporting next season (Ansatt KNCU 2004).

Siden kvinner i liten grad var medlemmer av kaffesamvirker fikk de stort sett ikke tilgang på slik opplæring, selv om kvinner også faktisk deltok og var viktige for kaffeproduksjonen:

I feel like women traditionally have been working like donkeys on the coffee farm without any benefits. The women have to be encouraged to participate in cooperative because it them who stay at home and have a good understanding of how the farm is doing and they need more the training (Ansatt KNCU 2004).

Maleko (1998) peker på at kvinner blir tapere i kaffesamvirker fordi de jobber mye med kaffeproduksjon, men får ikke tilgang på opplæring på lik linje med mannlige medlemmer. Hun peker på flere grunner til at dette reproducerer et mønster der kvinner blir stående som taperne. 1) Kvinner har ikke kontroll over produktive redskaper og kunnskap om redskapene. Selv om det er i kvinners interesser å redusere

arbeidsintensiteten på gården er moderne jordbruksredskaper kontrollert av menn. 2) Selve jordbruksproduksjonen innebærer bruk av kjemiske stoffer som insektmiddel og gjødsel, samtidig blir kvinner ekskludert fra kurs om bruk av slike kjemikalier. Kvinner får derfor flere skader av kjemikalene. Samtidig kunne kvinner bidratt med verdifulle kunnskaper om praktiske løsninger for bruk av slike kjemikalier siden de daglig jobber med det. 3) Kvinner er en innsatsfaktor som stiller med sin arbeidskraft, men ikke får tilgang på den kunnskapen som de trenger for å forbedre og effektivisere kaffeproduksjonen. 4) Dårlig utdannelse og analfabetisme blant kvinner medfører at de ikke drar nytte av teknisk opplæring og ledelsesprogrammer gitt av jordbruksopplærere som kunne gitt kvinner større muligheter til å drive og delta i samvirker (Malenko 1998, Wonani 2004).

De to kaffesamvirkene som ble studert hadde, som nevnt, ulike strategier for hvor mye kvinner skulle involveres i selve samvirket. I Nkoranea var det få kvinner som deltok i opplæringsprogrammer. Ledelsen i samvirket mente at dette ikke var nødvendig siden kaffeproduksjon ikke var kvinnearbeide:

“Women are just participating members and not active member so they are not given studies. Women are working with bananas and keeping animals the men process coffee” (Ledelse Nkoranea 2004).

Samtidig spurte jeg kvinnene hvordan de deltok i kaffeproduksjon og fikk til svar:

We keep the crops of coffee and cultivate, we harvest, and sometimes if the husband is not around we mill and ground the coffee. We also wash the coffee and dry it. All the washing and drying is the work of women (Kvinnelig medlem Nkoranea 2004).

Kvinnene deltok i kaffeproduksjonen, men hadde i dette samvirket ikke tilgang på opplæring om kaffeproduksjon. I Uro North Nanjare var de mer bevisst denne situasjonen og ønsket at kvinner skulle være mer aktive:

Do you think this cooperative needs women to participate? It is very necessary because they have ideas on how to make members do well with the coffee because they participate in cultivation, so they have good ideas (Ledelse Uro North Nanjare 2004).

Samtidig som det var muligheter for kvinner å få opplæring påpekte kvinnene selv at det var problematisk å delta på de seminarene som ble gitt. Grunnen til dette var arbeidstiden:

It's good for women to participate in a cooperative training, but it's difficult for us because we have to leave the farm. It's good for women to participate, but it's hard because we have to be in their homes and then come here and we don't really have the time. So when you come here it means that nobody are working on the farm (Kvinne i ledelsen UroNorth Nanjare 2004).

Kvinner jobber minimum 2600 timer på gården, mens menn jobber minimum 1600 timer i året (Maleko, 1998, 2001a, Wonani 2004).³⁸ Dette er selvfølgelig med andre aktiviteter enn kaffeproduksjon, men det belyser kvinners arbeidsdag på landbygda i Tanzania. Ved å pålegge kvinner å delta på opplæringsseminarer kan den samlede arbeidsinnsatsen bli for krevende.

Sosial kapital

Nettverk basert på bånd

I kaffesamvirkene fant jeg ikke de samme nære relasjonene mellom medlemmene som i kvinnesamvirkene. Dette var større organisasjoner og fungerte primært som markedstilgang for små lokale kaffeprodusenter. Dette medførte at medlemmene ikke følte den samme forpliktelsen til samvirket som i kvinnesamvirkene. Det fantes nødvendigvis de samme relasjonene av resiprositet i lokalsamfunnet mellom kvinner her som mellom kvinnene i kvinnesamvirkene, men forskjellen lå i at disse ikke ble brakt inn i organisasjonen på samme måte. Sannsynligvis var kvinnene medlemmer av andre organisasjoner der slike nettverk var viktigere.

Nettverk basert på bruer

Begge de to kaffesamvirkene jeg studerte hadde relasjoner med de andre kaffesamvirkene i regionen. De diskuterte seg i mellom mulige strategier framover: "We talk to the other cooperatives about the situation with coffee today" (Ledelse Nkoranea 2004). Dette ga medlemmer i disse samvirkene en mulig tilgang på nettverk utenfor det samvirket de var medlemmer av. Det var imidlertid i hovedsak ledelsen som diskuterte med ledelsen i de andre samvirkene. Medlemmer som ikke jobbet med ledelsesoppgaver eller involverte seg aktivt i og samvirket ble i derfor i liten grad del av slike eksterne nettverk.

³⁸ I Tanzania utfører en rural kvinne følgende andeler av jordbruksarbeidet: "70% hoeing, 50% seed planting, 60% crop harvesting, 80% portage of crop from field to home, 80% crop storage, 90% of processing, 60% marketing surplus, 95% care and feeding of the young and sick and aged, 90% of fetching water and fuel and 50% of domestic animals" (Maleko 1998: 12).

Kaffesamvirkene har vært innflytelsesrike og mektige organisasjoner på den lokale arena og har hatt nære bånd til politiske partier. I dag hevdet alle samvirkene at det var viktig med et skille mellom staten og organisasjonen. De ønsket å være autonome. Samtidig virket det som det fremdeles var relasjoner til CCM. I Uro North Nanjare støttet hele ledelsen CCM og var aktive i partiet. Kontorene til CCM lå et steinkast unna lokalene til samvirkene, og alle de mannlige informantene kom fra disse lokalene for å møte meg. Jeg tror det er belegg for å anta at sentrale medlemmer av kaffesamvirkene fortsatt har god mulighet til å dra nytte av de nettverkene som finnes i dette partiet.

Kaffesamvirkene hadde også nære relasjoner til de regionale kaffeunionene. Disse gir som nevnt opplæring. Relasjonene til kaffeunionene kan gi mulighet til kobling til eksterne nettverk på regionalt og nasjonalt nivå. Det virket som det også for disse nettverkene er ledelsen i samvirkene som drar mest nytte av dem bla i form av avansement utenfor den lokale arenaen. I Uro North Nanjare hadde lederen tidligere vært ansatt i KNCU. Det var en stilling han hadde fått ved å jobbe seg opp gjennom et kaffesamvirke.

Blandete samvirker

Studien inkluderer ett blandet samvirke. Det drev med gruvedrift og hogget ut mursteiner av vulkanstein. Samvirket hadde tre kvinnelige medlemmer. Kvinnenes oppgave var å bære steinen på hodet ut av graven og til området for finhogging til mursteiner, feie opp bøss etter at steinene ble finhogget, vasking og matlagning til de ansatte i samvirket og medlemmene. De hadde også ansvaret for å ansette nye kvinner dersom det skulle være behov for det. Da jeg besøkte samvirket mente ledelsen at det ikke var behov for flere kvinner enn de tre som allerede var medlemmer, fordi de dekket det som var av kvinneoppgaver. Mennene hogget ut steinene i graven, finhogget dem og hadde ansvaret for å finne mannlig arbeidskraft. Samtidig tok de seg alle de administrative oppgavene med samvirket som for eksempel organisering av de innleide arbeiderne og utbetaling av lønn.

Økonomiske ressurser

Top Hill Blocks var etablert som samvirke på bakgrunn av felles økonomisk interesser hos de som jobbet i graven:

When you work one person it is very difficult, but when you work many people it shall be better for us. When we work together we get more money and it is easier for us (Leder Top Hill Blocks 2004).

Kvinnenes inntekter hadde gått opp etter at de hadde blitt medlemmer av samvirket: "I get more money now. Before I got 20 000 tsh but now I can get 100 000 tsh in income" (Kvinnelig medlem Top Hill Blocks 2004). Dette ga seg utslag i at kvinnene var fornøyde med samvirket. De mente at de hadde bedre økonomiske utsikter i dag enn på lenge. Den ene kvinnen var også enke, og hun ga uttrykk for at samvirket var hennes eneste mulighet til å kunne forsørge familien sin. Kvinnene trakk også fram at de kunne spørre samvirket om kortsiktige lån dersom det var en nødvendighet. Det ga kvinnene en ekstra trygghet: "Sometimes if you have a problem, then if you come here to the cooperative they will give you some money to help you solve the problem" (Kvinnelig medlem Top Hill Blocks 2004).

Kvinnene pekte også på at mye av det arbeidet de gjorde var fysisk tungt arbeid og derfor egentlig ikke var kvinnearbeid. Samtidig hadde de få muligheter til å skaffe seg inntekter på andre måter: "This work we do is not the work for women, but since we have no other possibilities its good for us to work here" (Kvinnelig medlem Top Hill Blocks 2004).

Ledelse og organisasjonserfaring som ressurs

I Top Hill Blocks var det fire menn i ledelsen. Kvinnene var ikke opptatt av å komme inn i ledelsen og var godt fornøyde med den ledelsen som var: "We are very happy with the leaders, we don't need to be leaders" (Kvinnelig medlem Top Hill Blocks 2004). De kvinnelige informantene mente også at det var nødvendig med visse egenskaper for å være leder. Samvirket hadde en del ansatte som jobbet med hogging av mursteiner. De ble ansatt som dagarbeidere og fikk utbetalt rundt 1000 tsh etter en arbeidsdag på 10 timer. Denne arbeidskraften kunne være noe ustabil. Kvinnene påpekte at de trengte en sterk ledelse som kunne legge press på arbeiderne til å stille opp hver dag. De mente at de ikke kunne legge like mye press på arbeiderne som menn kunne: "The leaders are good; they can put more challenge on people to come" (kvinnelig medlem Top Hill Blocks 2004). Samtidig påpekte kvinnene at det ikke var vanskelig å komme med forslag til ledelsen eller delta på møter. De ble alltid innkalt når det var møter. Ledelsen mente at

kvinnene kom med mange gode forslag, og at de ble tatt på alvor av ledelsen og resten av samvirket. Et eksempel på dette var at kvinnene hadde kommet med forslag om bygge et utetoalett: "It was the women who proposed to bring in a toilet next to the office, so this is an example that it is necessary for women to participate" (Leder Top Hill Blocks 2004).

Alle informantene fokuserte på at kvinner og menn i samvirket var likeverdige og hadde like interesser. Det som gjorde dem forskjellige var de arbeidsoppgavene de utførte.

Opplæringsressurser

Top Hill Blocks arrangerte seminarer om hvordan et samvirke skulle drives. Disse var åpne for alle medlemmene. Samtidig pekte kvinnene på at det var vanskelig å finne tid til å delta på slike seminarer. Grunnen til dette var den store arbeidsmengden: "It is difficult to go to seminars because we work very much. My husband is dead and it's only me who help my family" (Kvinnelig medlem Top Hill Blocks).

Dette samvirket var også registrert hos myndighetene med demokratiske vedtekter og en konstitusjon som forklarte strategiene til samvirket. Det å utarbeide slike vedtekter og ikke minst strategier som forklarer samvirket virksomhet og hvordan de skal generere et overskudd, kan gi en god opplæring i organisasjonsarbeid. Kvinnene hadde imidlertid ikke vært involvert i dette arbeidet. Det var ledelsen, som også var de som tok initiativ til samvirket, som stod for dette arbeidet. Kvinnene hadde blitt medlemmer på et senere tidspunkt.

Sosial kapital

Nettverk basert på bånd

Top Hill Blocks ble etablert på arbeidsplassen der medlemmene hadde jobbet lenge før de dannet dette samvirket. Medlemmene kjente derfor hverandre godt. Da de dannet samvirket ble også disse tette båndene brakt inn i samvirket: "It is easy participating in this cooperative because we are all very good friends" (Kvinnelig medlem Top Hill Blocks 2004). De kjente til arbeidssituasjonen til de andre deltakerne og hadde et felles ønske om å maksimere det økonomiske utbytte. Siden alle medlemmene hadde god informasjon om problemer ved arbeidsplassen og møttes hver dag på jobben forenklet det

informasjonsstrømmen i samvirket. Det medførte at det formelle aspektet av organisasjonen ble tonet ned og at de kunne ha møter og liknende når det passet eller var behov: “But since we all know each other we can call meeting if there is an emergency” (Leder Top Hill Blocks 2004). Disse nære og tette båndene gjorde at kvinner mente det var enkelt å snakke med ledelsen og generelt delta i samvirket. De ulike medlemmene var også klar over hverandres situasjon og dermed kunne også samvirket benyttes som et forum der de utfordret hverandre eller spurte om hjelp til ulike oppgaver: “We can ask each other for advice and in the meetings we get challenged and can discuss different things” (kvinnelig medlem Top Hill Blocks 2004).

Nettverk basert på bruer

I samvirket ble det ikke identifisert at deltagelse kunne gi tilgang på eksterne eller større nettverk av betydning.

Avslutning

I kapitlet har jeg diskutert om deltakelse i samvirker kan gi tilgang på økonomiske ressurser, opplæringsressurser, ledelses- og organisasjonserfaring og sosial kapital. Gjennomgående er alle typene av ressurser gjensidig avhengige av hverandre. Gjennomgangen i kapitlet viser at kvinner kunne få tilgang på ressursene ved å delta i samvirker. Imidlertid var det sentrale forskjeller mellom de ulike samvirkene.

Når det gjelder de tre kvinnesamvirkene genererte to av dem - Nronga og ARESCO - økonomiske overskudd som ble tilbakeført medlemmene. De satset på opplæringsprogrammer både innenfor den aktiviteten samvirket var involvert i, og i hvordan et samvirke skal fungere optimalt. Videre var de sosiale nettverkene som fantes mellom kvinnene i lokalsamfunnet i stor grad blitt brakt inn i samvirkene. Disse båndene utgjorde en ressurs i form av at samvirkene var tettere organisert og at alle medlemmene hadde god kjennskap og kunnskap om hverandre. Dette medførte at deltakelse var enklere. Både Nronga og ARESCO hadde tilknytning til UWT og kunne tilby eksterne nettverk ut i dette nasjonale partiet. Kvinnegruppen Ongoma genererte ikke økonomiske overskudd, og flere av medlemmene var av den grunn misfornøyde med gruppen. De misfornøyde medlemmene mente at gruppen ikke ga noen fordeler i form av opplæring eller hjelpemidler. Dette hadde skapt en konflikt og to interne grupper i samvirket sto mot

hverandre. Dette hadde lagt hindringer for videre utvikling av gruppen og medlemmenes mulighet til å dra nytte av de øvrige ressursene ved samvirket.

Studien inkluderer to kaffesamvirker. Også disse var forskjellige når det gjaldt de kvinnelige medlemmenes tilgang på de fire typene av ressurser. På grunn av kaffekrisen hadde det økonomiske utbyttet gått betraktelig ned for begge samvirkene. Uro North Nanjare ønsket å inkludere kvinner mer aktivt i samvirket, mens Nkoranea ønsket bistand i form av eksterne økonomiske overføringer. I Uro North Nanjare hadde kvinnene tilgang på å delta på alle opplæringsseminarer og de hadde valgt inn tre kvinner i komiteen. I Nkoranea mente de at kvinnene ikke kunne delta i ledelsen eller på seminarer fordi de ikke var reelle medlemmer, men kun medlemmer gjennom sine menn. Dette kom på tross av at kvinnene var aktive i den fysiske kaffeproduksjonen. Det var ikke det samme nivået av sterke sosiale nettverk mellom kvinnene som var brakt inn i begge disse samvirkene. Samtidig hadde kaffesamvirkene tilgang på eksterne nettverk gjennom sammenslutningen av samvirker. I denne regionen hadde de nær kontakt med KNCU og hadde tilgang på å få ressurser derfra.

Det blandete samvirket genererte et betydelig økonomisk overskudd som de kvinnelige medlemmene var fornøyde med. Det var også preget av uformelle nettverk som gjorde deltakelse på alle nivåer i samvirket enklere for kvinnene.

6. Deltakelse og empowerment

Innledning

Dette kapitlet handler om hvordan kvinner bruker de ressursene som ble diskutert i kapittel 5. Kableer (2001) påpeker at empowerment er en form for sosial endring og hun definerer empowerment som muligheter for personer til å foreta nye valg, som de tidligere var forhindret fra. En slik betydning av begrepet viser at det finnes flere ulike nivåer av empowerment. Friedmanns (1992) tre dimensjoner av empowerment; *sosial empowerment*, *politisk empowerment* og *psykologisk empowerment* benyttes for å analysere om kvinners deltakelse i samvirker kan skape empowerment for kvinner lokalt.

I første del av dette kapitlet analyseres de økonomiske og tekniske (opplæring) ressursene som kvinner fikk tilgang til. Kan tilgang til disse ressursene skape sosial empowerment? Deretter blir deltakelse i samvirkene studert i forhold til om det kan skape politisk empowerment. Det argumenteres for at nære nettverk i organisasjonen er viktig for at kvinnene skal delta i beslutningsprosessene i samvirket. Eksterne nettverk som medlemmene kan få tilgang på gjennom deltakelse i samvirker kan åpne opp til organer utenfor den umiddelbare lokale konteksten. Til slutt drøftes det om deltakelse i samvirkene kan gi kvinner økt selvtillit på grunn av opplæring i demokratiske rettigheter og forpliktelser, og også om økonomiske ressurser kan gi kvinner økt selvtillit. Innefor psykologisk empowerment er det sentrale at kvinner får makt til å identifisere sine egne behov og handle for å ivareta dem.

Friedmann påpeker at alle dimensjonene må være til stede dersom man skal snakke om reell empowerment. Imidlertid må det skje samfunnsendringer på flere nivåer i samfunnet. I konklusjonen trekkes funnene sammen og det diskuteres om deltakelse i samvirker kan være et virkemiddel for kvinner å oppnå empowerment.

Sosial empowerment gjennom likestilling av arbeidsoppgaver?

Sosial kapital er knyttet til tilgang på (nye) materielle og økonomiske ressurser (Friedmann 1992). Kvinner hadde i noen av samvirkene fått tilgang på økte økonomiske ressurser. Utgangspunktet for denne studien er at empowerment innebærer hvordan disse ressursene benyttes. I dette avsnittet blir det diskutert om kvinners arbeidsoppgaver har blitt viktigere fordi de genererer en viktig inntekt.

Økonomiske ressurser

I Kilimanjaro- og Arusharegionen har kaffeproduksjon vært en betydelig inntektskilde, men kaffekrisen har medført at denne har blitt mindre: "Before Kilimanjaro was one of the richest regions in Tanzania, but today we are almost at the bottom" (Ledelse Uro North Nanjare 2004). Inntekter fra kaffeproduksjon var en hovedinntekt for flere hushold, og fallet på kaffeprisen har fått konsekvenser for flere familier:

We feel the crises very well, we can't send our children to school, we can't buy food because the prices of food are so high and the income is so low (Ledelse Uro North Nanjare 2004).

Den inntekten kvinner fikk gjennom deltakelse i samvirker hadde blitt viktigere, fordi mye av inntektsgrunnlaget fra kaffeproduksjoner var forsvunnet. En informant fortalte at familien var avhengig av inntekten: "We need money from this group to help support the family. After the coffee crises we don't have much money" (Medlem Ongoma 2004). Andre kvinnerelaterte arbeidsoppgaver hadde også blitt en viktig inntektskilde for husholdet.³⁹ Et eksempel var bananproduksjon.⁴⁰ En informant i KNCU beskrev situasjonen slik, selv om dette nok er noe spissformulert:

Now I feel the ladies have gotten more power because of the banana. Banana is traditionally a woman's work and hasn't generated much money. After the coffee crises though, women are starting to make more money from the bananas and the man has to ask the woman for money. I think today the men are scared of women because they have gotten so much power (Ansatt KNCU 2004).

Kvinnesamvirkene var organisert rundt andre aktiviteter enn kaffeproduksjon og genererte et betydelig og nødvendig økonomisk tilskudd til husholdet. Kvinnesamvirkene hadde blitt viktigere fordi de kunne skape nødvendige inntekter. Et aspekt ved empowerment er at arbeidsoppgaver likestilles. Det vil si at den oppgaven en kvinne utfører også må anerkjennes på lik linje med arbeidsoppgaver utført av menn. Tradisjonelt har menn jobbet med jordbruksprodukter som ga en økonomisk inntekt, mens kvinner har jobbet med matvareproduksjon. Fordi kvinners inntekt var blitt viktigere for husholdet skapte det en situasjon der kvinners økonomiske aktiviteter og

³⁹ Bananproduksjon, husdyrhold og annen jordbruksvirksomhet som diverse grønnsaker (food crops). Disse ble solgt på markedet, tidligere ble de brukt som byttevare, men i dag genererer det inntekt.

⁴⁰ Banan blir brukt til mat og til å brygge bananøl.

kvinnesamvirker fikk økt status og ble anerkjent som viktige økonomiske organisasjoner i lokalsamfunnet. I denne sammenhengen var det viktig å undersøke om inntekten fra kvinnesamvirkene tilfalt kvinnene selv eller om ektemenn/familieoverhode tok kontroll over den. I de to kvinnesamvirkene ARESCO og Nronga kunne bare medlemmer hente ut inntektene sine: "We have decided that the father is not allowed to take the money from the milk one gets" (Ledelse Nronga 2004). Det var også en bevisst politikk at kvinnene skulle få råderett over egen inntekt. I Nronga pekte informantene på to grunner til dette. For det første hadde kvinnene tjent denne inntekten selv. For det andre mente de at kvinners inntekt kom hele husholdet til gode: "The family gets happy and can develop when women get money "(Ledelse Nronga 2004). Det var også en klar forestilling at kvinner benyttet inntekten på andre og viktigere områder enn menn:

The money of the woman is used for so many different things, they use it for their children, buying decorations in their homes. The husband he doesn't care. If he gets money it's for himself, he does not care about buying clothes and things like that. Before the mama didn't have money for herself, but after this cooperative we have money for ourselves (Medlem Nronga 2004).⁴¹

Sitatet viser at kvinnene selv bestemte hvilke områdene de mente var viktige, og brukte inntekten der. De hadde mulighet til å definere egne økonomiske behov og hadde makt til å handle i tråd med dem. I denne sammenheng er det tre aspekter som kan påvirke mulighetene for sosial empowerment gjennom deltakelse i samvirker: 1) Kvinners inntekt har blitt viktigere i husholdet etter kaffekrisen, 2) kvinner brukte penger på områder de selv hadde definert som viktige, 3) kvinnene selv mente at deres inntekt var viktig for husholdet, og at de brukte inntekten mer fornuftig enn menn.

Informantene pekte også på at det var en klar sammenheng mellom det å ha penger og det å få respekt og makt i lokalsamfunnet: "We get power when we have money for ourselves" (Ledelse Ongoma 2004).

I ARESCO hadde de den samme overbevisningen om at kvinner var mer fornuftige i henhold til penger, jobbet hardere og var mer bevisst sine ansvar. De mente at kvinnesamvirker fungerte bedre enn samvirker med en overvekt av menn, fordi kvinner

⁴¹ Mama referer til kvinne som er gammel nok til å ha født barn.

har bedre forretningssans og er flinkere til å skape bærekraftige prosjekter. Kaffekrisen hadde startet en prosess som ville ha kommet uansett:

All the ladies are more committed. The women look for the family and the banks believe in women. This is because the women can't take the money and run away like men can. So it's easier to get loans for women from the bank. So when you maybe get a loan from somewhere you have to work very hard to be able to pay back the loan. So women make better business, because you have to work hard with your project to make a surplus so that you can pay the money back. So women work seriously on the business to make money to pay back the loan. This is why they are seriously (Ledelse ARESKO).

Som sitatet viser mente de at denne tendensen allerede var i gang og for eksempel fikk kvinner lettere fikk lån i banker fordi de ble ansett som seriøse næringsdrivende.

I Top Hill Blocks hadde kvinnene også fått en høyere inntekt av å delta i samvirket. De var avhengige av denne inntekten for å klare seg i det daglige livet. Situasjonen til den enkelte kvinne hadde økonomisk sett blitt bedre: "This cooperative is good for you because when you seek it you get money" (Kvinnelig medlem Top Hill Blocks 2004). Disse kvinnene deltok i et mannsdominert samvirke og fikk tilgang på de samme økonomiske ressursene. Deres arbeidsområder ble ansett som like viktige som arbeidsområdene til mennene:

We get the same benefits it is no difference and the women and the men have the same interest in participating in this organization. The only difference is the work (Ledelse Top Hill Blocks).

Dette er viktig i forhold til om slike ressurser kan skape sosial empowerment. Her var kvinnes aktivitet likestilt med de mannlige aktivitetene. Mennene mente at kvinners aktiviteter var viktig for samvirket, og at menn og kvinner fikk lik inntekt.

Det fantes også samvirker som ikke genererte økonomiske overskudd. Kvinnegruppen Ongoma tilbakeførte ikke økonomiske ressurser til medlemmene. Som utdypet i kapittel 5 var det flere grunner til dette. Det var vanskelig for medlemmene å melde seg ut fordi de da tapte de opprinnelige investeringene, og de hadde ikke ny kapital tilgjengelig til å starte en ny gruppe. Disse kvinnene ble sittende igjen i en vanskelig situasjon.

I Uro North Nanjare hadde kvinnene, som følge av kaffekrisen, fått tilgang på deltakelse i samvirket. De to årsakene ble diskutert i kapittel 5: 1) Samvirket var

inneforstått med at kvinner deltok i kaffeproduksjonen, 2) mannlige medlemmer deltok mindre i samvirker fordi de var nødt til å arbeide andre steder. Det kan være vanskelig å forstå hvorfor kvinner skulle delta når de i mange tilfeller tjente mer på andre økonomiske aktiviteter enn innsats i kaffeproduksjon. Kvinnene i Uro North Nanjare fokuserte på at de uansett hadde fått ansvaret for mye av arbeidsoppgavene på gården, og det var da interessant for kvinner å delta i samvirket fordi de fikk tilgang på markeder, mulighet til å delta i opplæringsprogrammer og få tilgang på nødvendig teknologi.

På den andre siden kan det argumenteres for at kvinner hadde fått ansvar for kaffeproduksjonen fordi den var blitt mindre verdifull. I realiteten fikk kvinner økte arbeidsoppgaver, men ikke tilsvarende økte inntekter. Dette kan gjøre det vanskeligere for kvinner å dra nytte av andre potensielle økonomiske ressurser fordi de brukte mye tid på kaffeproduksjon.

I dette avsnittet har jeg argumentert for at kvinners arbeidsområder hadde blitt viktigere i lokalsamfunnet fordi disse genererte en viktig inntekt for husholdet. Imidlertid hadde ikke denne endringen kommet på grunnlag av en bevisst endring av samfunnsforhold der kvinners arbeidsoppgaver har lavere status enn menn. Endringen hadde kommet som en konsekvens av økonomiske svingninger på verdensmarkedet og deltakelse i samvirker gir medlemmene liten kontroll over slike svingninger. Det er vanskelig å ha en begrunnet mening om dette er en endring som kan vedvare.

Tekniske ressurser og opplæringsprogrammer

I kvinnesamvirket Nronga var det investert i ny teknologi som ga kvinnene tilgang på mer effektive produksjonsmåter og en enklere hverdag. De hadde for eksempel investert i et kjøleskap slik at melk kunne leveres til samvirket flere ganger om dagen. Medlemmer og ledelse hadde gjennomgått opplæringsprogrammer i husdyrhold (jf kapittel 5). Medlemmene kunne dra nytte av opplæringen fordi samvirket forsøkte å inkorporere den i kvinners hverdag, samtidig som samvirket ikke ønsket å øke arbeidsbyrden for kvinner: "The women work very hard, we want to help, not to give more work. The leaders can change after three years if it is too much" (Ledelse Nronga 2004). Som nevnt i kapittel 5 var det primært ledelsen som fikk opplæring, og hadde ansvar for å overføre kunnskapen til medlemmene. Msonganzila (2000) viser i sin rapport fra Nronga at det fremdeles var et problem at kvinners arbeidsbyrde hadde økt noe ved å delta i samvirket. Hun viser

også at kvinnene hadde fått høyere inntekter på grunn av satsningen på opplæring, nye markeder og nye melkeprodukter.⁴² Det var lettere for kvinner å utnytte disse ressursene fordi samvirket prøvde å tilrettelegge slike programmer for kvinner. En av årsakene til dette var at kvinnene kjente hverandre og hadde god informasjon om hverandres arbeidsdag. Samvirket kunne inkorporere opplæringsprogrammer på en slik måte at disse ikke økte den relative arbeidsbyrden for kvinner. Tross dette var det fremdeles et problem at kvinnene hadde for mange arbeidsoppgaver (Msonganzila 2000).

I Uro North Nanjare hadde kaffekrisen åpnet opp for at kvinner kunne delta i samvirket og i opplæringsprogrammer og de hadde fått tilgang på viktige ressurser i form av opplæring i kaffeproduksjon og tilgang på nye hjelpemidler. Imidlertid hadde kvinnene problemer med å delta i samvirket og dra nytte av disse ressursene fordi det gikk på bekostning av andre viktige arbeidsoppgaver (Jf. kapittel 5). De kvinnelige informantene i Uro North Nanjare var relativt eldre enker, og hadde generelt ikke det samme utdannelsesnivået som mennene.⁴³ Grace Maleko (1998, 2001b) peker også på at dette er en viktig faktor for om kvinner kan tjene på slike programmer. Ikke tilfredsstillende utdanning og analfabetisme har ført til at kvinner er de siste som vinner på opplæringsprogrammer.⁴⁴ Et resultat er at kvinner lite aktive i å stille til valg til lederstillinger i samvirkene og på den måten utfordre strukturene som gir menn prioritet til teknisk assistanse gjennom samvirker (Maleko 1998, 2001b, Towo 2004).

Disse to eksemplene viser at det ikke er tilstrekkelig med tilgang på opplæringsprogrammer og de må også tilrettelegges i forhold til kvinners hverdag. Dersom de ikke er tilrettelagt for kvinnene kan programmer i realiteten skape økte arbeidsbyrder. I kvinnesamvirket Nronga forsøkte de å tilrettelegge slike opplæringsprogrammer. Dette var mulig fordi de kjente til hvordan de ulike medlemmene organiserte sin hverdag.

⁴² Melkeproduktene de produserte er beskrevet i tabell 3 i kapittel 4

⁴³ Få av de kvinnelige informantene i dette samvirket hadde utdanning utover barneskolen. En av informantene snakket kun det lokale språket chagga og hadde ingen utdanning. En informant i KNCU (2004) påpekte at det ikke var vanlig for kvinner å få utdanning for 40 år siden.

⁴⁴ For eksempel var den kvinnelige andelen kvinnelige studenter ved Kooperativ College i Moshi, Advanced Diploma, 13 kvinner av totalt 34 studenter. Fra 1993 – 1998 var det kun 34 kvinner av 133 studenter som tok Advanced Diploma (Maleko 1998:11).

Politisk empowerment gjennom sosial kapital?

I følge Friedmann (1992) er politisk empowerment tilgang til politiske organer og medvirkning i beslutningsprosesser. Det blir under argumentert for at nettverk basert på bånd var viktige for om kvinner deltok reelt i beslutningsprosessene innad i samvirkene. Deretter diskuteres det om deltakelse i samvirker kan gi tilgang til andre organer utenfor samvirket. I kapittel fem beskrev jeg hvordan nettverk basert på bruer kan gi kvinner tilgang på nye og større nettverk. Under blir det diskutert hvordan kvinnene benytter seg av slike nettverk for å få tilgang til andre organer.

Muligheter til å delta i beslutningsprosesser i samvirket

Kapittel 5 viste at kvinnesamvirkene var preget av nære og tette relasjoner mellom medlemmene. Dette var relasjoner mellom kvinner i lokalsamfunn som i stor grad var brakt med inn i samvirkene, og i forhold til deltakelse i beslutningsprosessene var slike bånd viktige. En informant i Nronga mente det var lett å delta og få informasjon om møter og andre beslutningsorganer i samvirket:

Is it easy to talk to the leaders about your problems? Yes, it's easy because we know them very well. How do you participate? We participate in all the meetings and give advice (Medlem Nronga 2004).

Gruppen var tett organisert av relativt like kvinner med relativt like behov og verdier. Dersom et medlem ikke fulgte opp sine forpliktelser innen samvirket kunne dette få negative konsekvenser både i den private sfæren og innenfor samvirket. Opplæringsprogrammer i ledelse, medlemmers forpliktelser og rettigheter (jf kapittel 5) hadde også medført at kvinnene var mer bevisste sin rolle. Antallet medlemmer som deltok på møtene i Nronga hadde økt fra 50% til 75%, og medlemmene var blitt mer aktive i å spørre etter informasjon og stille krav til ledelsen. Medlemmene var også blitt flinkere til å utnytte tilbudene samvirket hadde, for eksempel kunstig inseminering av kuer (Msonganzila 2000).

Kvinnene i Nronga mente også at det var lettere å delta aktivt i beslutningsorganene fordi samvirket kun besto av kvinner. Det var spesielt to årsaker informantene pekte på. For det første mente de at kvinner kunne snakke fritt uten redsel for å bli overkjørt eller undertrykket av mannlige medlemmer:

Women have more power in a society that is just for women, because when we are only women we have freedom, no one to suppress us, we can make our own decisions, we can talk within ourself, we can solve our own problems, when you have men they can suppress us (Ledelse Nronga 2004).

Den andre årsaken var at kvinner kjente til hverandres hverdag, og det var lettere å diskutere problemer med andre kvinner som hadde liknende problemer: "We understand the problems of women and it's easier to work in a group with only women" (Medlem Nronga 2004)

Ledelsen i ARESCO ønsket også å involvere medlemmene på alle arenaene til samvirket. Formålet var at kvinner skulle klare seg alene:

We want with this society that women to depend on themselves and not share with men at all. This is why women have to participate to get money and learn about society (Ledelse ARESCO).

Samvirketets mål var å gi medlemmene økt inntekt, men de hadde også en politisk overbevisning om at kvinner trengte å få en sterkere posisjon, både lokalt og nasjonalt:

Women need to get more power. In politics they are much better than men. This is why we have this cooperative, so that women can get more power. Also women are much more responsible and make better business than men. The men they run away and leave the family alone. This is why this society is dependent on women (Ledelse ARESCO 2004).

Siden en av målsetningene for ARESCO var at kvinner burde delta mer og få mer makt på flere areaer i samfunnet, var også et viktig aspekt å involvere kvinnene i beslutningsprosessene. Da kunne de aktivt benytte de tilbudene samvirket hadde, samtidig som kvinnene fikk opplæring i organisasjonsarbeid og ledelse som også kunne brukes på andre arenaer i samfunnet.

Kvinnegruppen Ongoma hadde også sterke nettverk basert på bånd. Samtidig var det vanskelig for mange medlemmer å få delta i beslutningsprosesser. Noen medlemmer ønsket av den grunn å utfordre ledelsen. Protest og motstand er også viktige elementer i empowerment. Aktørskap refererer til å selv kunne definere sine valg, og det å aktivt protestere mot en dårlig ledelse og ha makt til å påvirke en beslutningsprosess er viktig i politisk empowerment. Forutsetningene er at medlemmene er bevisste sine muligheter og har makt til å benytte de kanalene som finnes i slike samvirker til å endre et system som

de mener er urettferdig. Det kan også gi en god opplæring i hvordan en organisasjon fungerer med de mulighetene som finnes innenfor en demokratisk organisert gruppe.

Eksemplet med Top Hill Blocks viser også hvor viktig de nære nettverkene var for at kvinnene deltok og hadde tilgang på å delta i beslutningsorganene i gruppen. Kvinnene i dette samvirket mente at det ikke var vanskelig å delta i beslutningsprosessene fordi hele gruppen kjente hverandre godt:

Is it difficult to participate in decision making when there are so many men? It's not difficult, it's easy because we are old friends. They ask you to give them advice, also in any activity in the cooperative they allow women to participate (Kvinnelig Medlem Top Hill Blocks).

Lederen i Top Hill Blocks mente at kvinner kom med viktige innspill som var hensiktsmessige for den videre utviklingen av samvirket. Han ønsket å inkludere kvinnenes ideer i alle beslutningsprosessene. Et eksempel var forslaget om å bygge et toalett. Samvirket var organisert rundt en gruve med overvekt av mannlige arbeidere. For menn var det udramatisk å urinere ute, mens kvinner så dette som et problem. Dette eksempelet illustrerte at kvinner hadde påvirkningskraft i beslutningsprosessene og fikk igjennom forslag som ikke nødvendigvis var viktige for overvekten av medlemmene i samvirket som var menn. Lederen påpekte også at siden medlemmene kjente hverandre kunne de komme med synspunkter på et uformelt plan, og at de daglige diskusjonene var like viktige instrumenter som de formelle beslutningsorganene:

We know each other well so we can discuss problems all the time. If there is an emergency we can call a meeting. But this is not necessary for discussing problems (Leder Top Hill Blocs 2004).

Siden arbeidsoppgavene var fordelt etter kjønn, mente lederen at kvinners innspill om hvordan de kvinnerelaterte oppgavene skulle organiseres og gjennomføres, var essensielle.

I Uro North Nanjare hadde kvinnene fått mulighet til å delta i beslutningsorganene. Tre kvinner var valgt inn i styret for første gang i samvirkets historie. Selv om kvinnene hadde muligheter til å delta, brukte de ikke disse mulighetene fullt ut. For det første krevde deltakelse i beslutningsorganene aktiv fysisk tilstedeværelse. Møtene eller liknende ble ofte lagt til tidspunkter som ikke passet inn i

arbeidsdagen til kvinnene. For det andre var samvirket mer formelt organisert, og hadde flere medlemmer som bodde over et større geografisk område. Medlemmene møttes ikke regelmessig utenfor samvirkets rammer, som i Top Hill Blocks, fordi de ikke hadde samme geografiske arbeidsplass. Dette gjorde uformelle samtaler vanskeligere, og alle forslag måtte gå gjennom de formelle kanalene i samvirket. Kvinnene i ledelsen hadde ikke forsøkt å endre samvirkets funksjonsmåte der møter, opplæringsseminarer osv. ble lagt til tidspunkter som passet dårlig inn i kvinners hverdag. Dette hadde ikke skjedd selv om menige kvinnelige medlemmer mente det var lettere å diskutere med kvinner i ledelsen. De mente at kvinner hadde en bedre forståelse av deres problemer og mer relevante innspill for deres situasjon.

Kaffesamvirkene var større og mer tradisjonelt forankrede organisasjoner som hadde hatt en viktig posisjon i lokalsamfunnet. Å delta aktivt i beslutningsorganene var vanskelig uten tidligere erfaring fra liknende aktiviteter. Kaffesamvirket hadde bestemte tradisjoner for beslutningsprosessene, og ingen av kvinnene som hadde blitt valgt inn i styret hadde ledelseserfaring fra tidligere. De hadde heller ingen ambisjoner om å utfordre eller endre oppbygningen til kaffesamvirket. Ester Towo hevdet at en årsak til dette var at kvinnene som ofte blir valgt inn i slike styrer var blitt valgt på bakgrunn av posisjon i lokalsamfunnet. Det var gjerne kvinner som er i slekt med ledelsen eller på annen måte har relasjoner til innflytelsesrike personer i lokalsamfunnet. Disse hadde i liten grad politiske ambisjoner. Hun påpekte at disse tok opp plassen til kvinner som hadde reelle politiske motivasjoner for endring av kaffesamvirkene, og mente det var vanskelig for kvinner uten en slik sterk posisjon å få en aktiv ledelsesstilling i et kaffesamvirke.⁴⁵ Siden de tre kvinnene i styret i Uro North ikke hadde ledelseserfaring fra før kan det ha vært vanskelig for dem å utnytte og forstå systemet godt før de hadde erfaring. Ester Towo (2004) sier også at det generelt er få kvinner som har ledelsesposisjoner eller deltar på møter i kaffesamvirker. Hun mener at to viktige årsaker til dette er arbeidsmengde og kultur.⁴⁶ De kvinnene som deltar på møter er sjenerte og deltar minimalt i utformingen av strategiske rammeverk innad i organisasjonene. Dette peker også Mwalimu (1998) på ved å vise til at kvinner prater mindre i offentlige forum.

⁴⁵ Ester Towo muntlig informasjon 2004.

⁴⁶ Hos chaggaene var det vanlig at kvinner ikke skulle prate dersom det var menn tilstede.

Kvinnens deltakelse og makt i beslutningstaking blir mindre enn menns makt og deltakelse. De eksisterende maktstrukturene i samfunnet er basert på at kvinnen er underordnet mannen. Konsekvensen av at kvinner prater mindre i offentlige fora, er at kvinner ikke er reelle medlemmer av for eksempel kaffesamvirker og opptrer som skygger av sine menn (Mwalimu 1998). På den andre siden viser Ester Towo (2004) at i områder der kvinner har en valgt ledelsesposisjon, er både menn og kvinner mer positivt innstilt til at kvinner kan bli valgt til slike posisjoner. Kvinnene i ledelsesposisjonene i Uro North Nanjare kan på sikt gi andre kvinner tro på at de kan velges til slike posisjoner.

Tilgang på eksterne nettverk

I kvinnesamvirkene Nronga og ARESCO var mange av medlemmene engasjert i politiske aktiviteter gjennom UWT. Dette er et nasjonalt politisk parti, og kvinnene hadde gjennom tilknytning til denne organisasjonen tilgang på større nettverk. Nronga ble startet som et UWT- initiativ og hadde sterke relasjoner til partiet. Grunnlaget for samvirket var primært å gi kvinner markedstilgang og inntekter, men kvinnene skulle selv få kontroll over inntekten. Målsetningen var at kvinner skulle generere sin egen inntekt og benytte denne på egenidentifiserte områder. Bakgrunnen for denne tankegangen var at kvinner brukte penger på områder som kunne hjelpe hele familien. Organisasjonsformen ”samvirke” ble ansett som et godt instrument i å gi kvinner tilgang på kritiske ressurser. Det ble imidlertid lagt vekt på at medlemmene skulle bevisstgjøres i at de selv kunne kontrollere egen inntekt:

Women need to get power for themselves because they develop the home.
Women use money for their homes, education for their children, so even the
home is developing (Ledelse Nronga 2004)

En felles politisk målsetning bandt medlemmene i Nronga og ARESCO sammen. Samtidig ønsket disse samvirkene å bevisstgjøre medlemmene om urettferdige forhold i lokalsamfunnet. En slik bevisstgjøring kan åpne opp for at kvinnene ønsker å benytte relasjonene til UWT i å engasjere seg i en videre kontekst i arbeid mot urettferdige forhold. Bevisstgjøring er også et viktig aspekt av empowerment. I dette ligger det å ha makt til å identifisere forhold som føles urettferdige og handle for å utfordre disse. Datamaterialet denne studien bygger på, er ikke tilfredsstillende for å analysere om dette

skjedde. Alle informantene i Nronga og ARESCO var politisk bevisste fra før de ble medlem av samvirket, og den gjensidige politiske forståelsen var også motivasjonen for dannelsen av samvirkene. Dannelsen av Nronga var en konsekvens av kontakten gjennom UWT relaterte nettverk. Samvirkene ble brukt som ett instrument i å gi kvinner en bedre hverdag i den spesifikke lokale konteksten. Disse to samvirkene vil imidlertid kunne bevisstgjøre nye medlemmer som ikke nødvendigvis har den samme politiske tilknytningen til UWT, og være med å skape politisk engasjement for apolitiske medlemmer. Dersom dette skjer kan også samvirkene tilby et videre nasjonalt nettverk.

Det var tidligere nære bånd mellom myndighetene og samvirker, jf. kapittel 4. I dag er disse båndene brutt og samvirkene fungerte som autonome økonomiske organisasjoner. Dette har redusert samvirkene som en rekrutteringsvei til politiske posisjoner. På den andre siden pekte informanter i Ongoma på at fordi de måtte registreres hos lokalmyndighetene ble navnene deres kjent og de hadde lettere tilgang til tjenester hos lokalmyndighetene: "It's easier to participate in other places because this group is already registered with local government so they know our names" (Medlem Ongoma 2004).

Kaffesamvirkene hadde tilgang på større nettverk gjennom de regionale organisasjonene de var organisert under. Det var i hovedsak ledelsen som hadde kontakt med de regionale organisasjoner. I Uro North Nanjare hadde kvinner kommet inn i ledelsen og hadde tilgang på slike nettverk. De var gitt en mulighet til å forandre de tradisjonelle oppbygningene av kaffesamvirker som gjorde kvinnelig medlemskap arbeidskrevende både på lokalt og regionalt nivå. Datamaterialet viste at ikke kvinner benyttet seg av disse nettverkene.

Psykologisk empowerment gjennom inntekt og opplæring?

Psykologisk empowerment skal gi selvtillit, slik at man er klar over hvilke muligheter man har (Friedmann 1992). Deltakelse i et samvirke kan være med å gi en ny forståelse av de mulighetene man har som kvinne i lokalsamfunnet i Tanzania. Dette skjer gjennom opplæring i demokratiske prinsipper og rettigheter i samvirket og i samfunnet ellers. Medlemskap kan også gi selvtillit ved at kvinner tjener egne penger og setter egne mål som de når.

Økt selvtillit gjennom opplæring i demokratiske prinsipper og rettigheter

Ved å delta i samvirker bygget kvinnene kompetanse i organisasjonsarbeid. Deltakelse ga erfaring og også i mange tilfelle direkte opplæring i hvordan en organisasjon fungerer. Medlemmene ble bevisstgjort på de rettigheter og forpliktelser som følger med et medlemskap. Gjennom direkte opplæring ble kvinnene også mer bevisste på å utnytte de tilbudene samvirkene ga dem:

We work hard to give training and counseling because the members need to know how this cooperative works so they can get benefits and continue to be committed (Ledelse ARESCO 2004).

Erfaring og opplæring i organisasjonsarbeid ga også medlemmene selvtillit til å delta mer aktivt på andre arenaer i samfunnet:

I have learned so many things from participating in this group. Before I didn't know what the word group means, today I know very well (Ledelse Ongoma).

Kableer (2001) peker på at en del av empowerment er ”makt innenfra”. Dette refererer til at man definerer sine egne valg og handler mot å virkeliggjøre dem. For å kunne virkeliggjøre ”makt innenfra” er viktige aspekter forhandlig, manipulering, motstand, refleksjon og analysering i ulike situasjoner. Medlemmene i kvinnesamvirkene Nronga og ARESCO hadde gått sammen om felles interesser og utarbeidet strategier for hvordan disse best skulle ivaretas best. Informantene uttrykket at deltakelse i et samvirke var positivt fordi de kunne bli utfordret og hadde meningsutveksling. De følte at deres forslag kunne være viktige og hadde fått økt tro på seg selv.

Kvinnene i kaffesamvirkene og i Top Hill Blocks pekte også på at det å forsvare standpunkter og snakke om sine egne ideer i større forsamlinger var viktig i forhold til økt selvtillit. Dette hadde også økt troen på at deres ideer kunne være viktige for samvirket.

Økt selvtillit gjennom økonomiske ressurser

Informantene pekte på at det var en sammenheng mellom økte økonomiske ressurser og selvtillit. Tidligere i dette kapitlet pekes det på at kvinneaktiviteter har blitt viktigere fordi de genererer en inntekt av betydning. Kvinner i Nronga mente at de stilte sterkere i husholdet: “Before this cooperative started their husbands were putting them down, after

this cooperative started they are stronger in the house” (Nronga leder 2004). Et viktig aspekt ved dette var at kvinnene definerte bruksområdene for inntektene selv:

women they can save them self, they are strong and they can make their own decisions also they bring with them development its a nice way for women to stand on their own, even the family they can get happy and even women they can have freedom (Medlem Nronga 2004).

Informantene i kvinnesamvirkene var opptatt av denne siden av samvirker. De mente at kvinnene stilte sterkere dersom de forente seg i en gruppe. Det å være med å organisere et samvirke og få et økonomisk overskudd tilbake ga kvinner økt selvtillit:

When we are in a group of women it's easier to get recognized when you are with your sisters than when you are alone. If there are any problems we have more power to go and fight for our rights (Ledelse Ongoma)

Deltakelse i samvirker ga informantene mer makt i lokalsamfunnet og i husholdet og de hadde makt til å vurdere sin situasjon og ta valg ut i fra de behov som de mente var viktige.

Kvinnene i Top Hill Blocks stilte også likhetstegn mellom økte økonomiske ressurser og en sterkere stilling i lokalsamfunnet. De pekte på at samvirket også hadde vært med å gi dem en sterkere stilling, fordi det hadde gitt dem økte inntekter: ”It's good for women to be in a cooperative because they have more money and power and they understand so many more things” (Kvinnelig medlem Top Hill Blocks).

Avslutning

I følge Friedmann (1992) må tre former for empowerment – sosial, politisk og psykologisk - være tilstede om det skal være reell empowerment. Mine studier av de seks samvirkene viser at de tre formene for empowerment i stor grad er gjensidig avhengige av hverandre.

Med bakgrunn i denne forståelsen av empowerment som et sammensatt fenomen, har jeg i dette kapitlet trukket fram og diskutert tre faktorer som synes å være viktige for å skape empowerment gjennom deltakelse i et samvirke. Den første faktoren er at kvinner i større grad får egen inntekt. Dette har skjedd i de studerte lokalsamfunnene. Økte inntekter til kvinnene som deltok i samvirkene har gitt grunnlag for selv å definere egne

økonomiske behov, og til å kunne handle for å ivareta disse. Kvinnene hadde fått inntekter som var viktige i lokalsamfunnet og for familien. Imidlertid hadde dette i stor grad kommet som en konsekvens av økonomiske svingninger på verdensmarkedet og ikke gjennom tilsiktede handlinger for å likestille kvinner og menns arbeidsoppgaver. Det er derfor ikke grunnlag i datamaterialet for å si at det er deltakelse i samvirket i seg selv som eventuelt har ført til empowerment. Den andre faktoren som synes å være viktig er at samvirker som har nære og tette bånd mellom medlemmene gir kvinnene flere muligheter til å utnytte de andre kritiske ressursene og tjenestene samvirkene tilbyr. Dette gjelder både tilgangen og de reelle mulighetene til å delta i beslutningsprosessene, de praktiske mulighetene til å ta del i opplæringstilbudene, og mulighetene til å benytte seg av samvirkenes tjenester og støtte knyttet til produksjonen. Datamaterialet viser at sentralt i dette var at tette bånd mellom kvinnene førte til at aktivitetene ble tilpasset kvinnenens hverdag og omgangsform. Den siste faktoren er om samvirket har tilknytning eller basis i en ideologisk eller politiske overbygning. Samvirkene med tilknytning til UWT var aktive i å bevisstgjøre sine medlemmer om deres muligheter og rettigheter både innefor samvirket og i lokalsamfunnet. De hadde også nære relasjoner til UWT og kunne tilby eksterne nettverk til dette politiske partiet. Samtidig sier ikke datamaterialet nok om hvordan og i hvilken grad disse nettverkene ble benyttet til at det kan trekkes klare konklusjoner om effekten i forhold til empowerment.

I studien har jeg også argumentert for at empowerment er en prosess som må skje på flere nivåer i samfunnet; individuelt, institusjonelt og strukturelt (jf. tabell 2). Det blir derfor også et viktig spørsmål om mitt datamateriale gir belegg for å si om de ovennevnte forholdene har ført til endringer på de tre nivåene. Det må kunne trekkes den konklusjon at kvinnenens økte inntekter har ført til større innflytelse på egen hverdag på individuelt nivå. Datamaterialet gir meg imidlertid ikke grunnlag for å si noe om det har skjedd eller vil skje endringer på institusjonelt og strukturelt nivå. Det er også grunn til å tro at dette er noe som vil ta lengre tid enn endringer på individuelt nivå. Det kan argumenteres for at samvirker med nettverk basert på nære bånd mellom medlemmene både gir endringer på individuelt og institusjonelt nivå innen det enkelte samvirket. Institusjonelle endringer kom i form av at regler og prosedyrer i samvirkene ble tilpasset kvinners behov og væremåte. Samtidig peker mitt datamateriale i retning av at kvinner i slike samvirker ikke

fikk makt til å utfordre institusjonelle og strukturelle forhold utenfor samvirket. For eksempel fikk kvinner økte arbeidsoppgaver ved å delta. Sett i lys av dette kan det være interessant å se om kvinner vil kunne benytte eksterne nettverk som for eksempel tilknytning til politiske bevegelser til å oppnå endringer utover det individuelle nivået og samvirkenivå.

7. Konklusjoner

I studien har jeg diskutert om kvinner kan få tilgang på kritiske ressurser gjennom å delta i lokale samvirker i Tanzania og om kvinnene utnytter tilgang på disse ressursene til empowerment. Jeg har brukt seks lokale samvirker som studieobjekt. På basis av litteratur om samvirker i Tanzania og datamateriale innhentet fra de seks samvirkene har jeg gjennomført en analyse i tre trinn. Først har jeg undersøkt hva som karakteriserer et samvirke i Tanzania i dag generelt og spesielt for de seks utvalgte samvirkene. Videre har jeg drøftet om samvirkene kan gi kvinner tilgang på kritiske ressurser for empowerment; økonomiske ressurser, opplæringsressurser, ledelse og organisasjonserfaring og sosial kapital med fokus på sosiale nettverk. Deretter har jeg undersøkt om og hvordan kvinnene utnytter disse ressursene. Jeg har lagt til grunn at det er en nødvendig forutsetning, men ikke en tilstrekkelig, at kvinner har tilgang på slike ressurser dersom deltakelse i samvirker skal kunne skape en prosess av empowerment. En prosess av empowerment krever at kvinnene tar i bruk ressursene til å bli agenter for egen utvikling.

Tilbake til problemstillingene

Hva karakteriserer samvirker i Tanzania?

For å svare på dette spørsmålet var det nødvendig med en historisk gjennomgåelse av utviklingen av samvirker. Jeg har vist at samvirker ikke lenger er direkte styrt av staten, men opererer som autonome organisasjoner innenfor ulike økonomiske aktiviteter. De har i dag i større grad karakter av å være økonomiske selvhjelpsorganisasjoner. Staten skal fungere som tilrettelegger gjennom å fastsette krav til overordnede rammer og regelverk. Samvirket er én av flere lokale organisasjoner som kvinner kan delta i. Det som gjør samvirkene viktige i forhold til empowerment av kvinner, er at de skaper markedstilgang for lokale produkter og gir opplæring knyttet til produksjonen av disse produktene. Samvirkene er derfor viktige for å gi kvinner økonomiske ressurser. Kvinner står for mye av jordbruksproduksjonen i Tanzania og samarbeid gjennom samvirkene kan sikre inntekt og bedre levekår. Deltakelse i samvirkene kan også gi kvinner tilgang på andre viktige ressurser. Samvirker fungerer som demokratiske organisasjoner og deltakelse gir mulighet for opplæring og erfaring i demokratiske styrings- og ledelsesformer.

Hva slags ressurser kan kvinner få ved å delta?

I studien har jeg lagt vekt på at tilgang på fire kritiske ressurser - økonomiske ressurser, opplæringsressurser, ledelses- og organisasjonserfaring og sosial kapital - er nødvendig, men ikke tilstrekkelig, for å skape en prosess av empowerment. Disse ressursene ble funnet i de studerte samvirkene, slik at kvinner faktisk kan få tilgang på disse ved å delta. Imidlertid viser også studien at det er noen sentrale forskjeller mellom de ulike samvirkene når det gjelder i hvilken grad kvinnene får tilgang på de forskjellige ressursene.

Hovedmålsetningen ved samvirkeorganisering er å generere inntekter til medlemmene. I kvinnesamvirkene ARESCO og Nronga, og det blandede samvirket Top Hill Blocks genererte de et overskudd som tilfalt medlemmene. I kvinnegruppen Ongoma hadde de ikke økonomisk overskudd. I kaffesamvirkene hadde det økonomiske overskuddet gått ned på grunn av kaffekrisen. Kvinner er av tradisjonelle grunner i liten grad medlemmer av kaffesamvirkene, men i kaffesamvirket Uro North hadde de på bakgrunn av kaffekrisen åpnet opp for at kvinner kunne delta mer. Selv om det var varierende i hvilken grad kvinnene fikk økte inntekter gjennom deltakelse i samvirker bekrefter min studie at kvinner får tilgang på denne kritiske ressursen.

I Nronga og ARESCO ønsket de å gi kvinner tilgang til å delta på alle arenaer i samvirket og dermed gi dem ledelses- og organisasjonserfaring. Både medlemmer og ledelse hadde fått opplæring i hvordan man driver et samvirke, og dette hadde medført at medlemmene og ledelsen var mer aktive i å utnytte samvirkets tjenester. I Ongoma var det en konflikt mellom ledelsen og en del av medlemmene. Medlemmene mente at ledelsen blokkerte for deres muligheter til å delta i ledelsen og beslutningsprosessene. Samtidig ønsket en del av medlemmene å benytte den makt de hadde i form av å være medlemmer til å skifte ut ledelsen. I Uro North Nanjare hadde tre kvinner blitt valgt inn i ledelsen. Dette var en prosess som hadde pågått under ett år og det var vanskelig å vurdere den endelige effekten av dette. Imidlertid virket det ikke som at kvinnene aktivt utnyttet de mulighetene de hadde som valgte delegater i ledelsen. For eksempel utfordret de ikke samvirkets funksjonsmåte som medførte at kvinner fikk økte arbeidsbyrder av å delta. Imidlertid var det en klar forskjell til kaffesamvirket Nkoranea hvor det ikke var noen uttrykte ønsker om at kvinner skulle delta i samvirket generelt, eller i valgte

posisjoner i ledelsen. Tradisjonelt hadde det heller ikke vært vanlig at kvinner hadde slike posisjoner i kaffesamvirkene, og at kvinner var valgt inn i styret i Uro North Nanjare viste en endring av denne tradisjonen. Tilgangen til ressursen ledelses- og organisasjonserfaring varierte altså sterkt mellom de studerte samvirkene. Det må konkluderes med at deltakelse i samvirker ikke gir kvinner noen garanti for at de får tilgang til denne ressursen. Imidlertid er det helt tydelig at de rene kvinnesamvirkene med en klar ideologisk forankring, gir kvinnene mye større muligheter enn de andre samvirkene som ble studert.

I alle kvinnesamvirkene hadde de opplæringsprogrammer som var tilpasset kvinners hverdag. Det var færre fysiske hindringer for at kvinner kunne delta i slike programmer. Kvinnene i Uro North Nanjare hadde også mulighet til å delta i slike programmer, og resten av samvirket hadde anerkjent at kvinnen jobbet mye med kaffeproduksjon. Dette sto i kontrast til Nkoranea der kvinner ikke hadde tilgang på å delta på ulike seminarer og opplæringsprogrammer. Dette til tross for at kvinner faktisk også deltok i kaffeproduksjon. Generelt for alle samvirker påpekes det i kapittel 5 at det var vanskelig for kvinner å delta på seminarer og kurs fordi de hadde for mange arbeidsoppgaver. Samlet sett vil jeg likevel konkludere med at deltakelse i samvirker gir kvinner tilgang på opplæring som en ressurs.

I kvinnesamvirkene og i det blandede samvirket var det sterke nettverk basert på bånd. Disse fantes i hovedsak i lokalsamfunnet og var brakt inn i organisasjonene. Disse samvirkene var tettere organisert og hadde god kunnskap om medlemmene. Opplæringsseminar, møter og liknende kunne best mulig tilpasses kvinners hverdag. I kaffesamvirkene fantes det ikke den samme utbredelsen av slike bånd. To av kvinnesamvirkene hadde nettverk basert på bruer til det nasjonale feministiske partiet UWT. Den klare politiske tilknytningen og ideologiske innretningen ga medlemmene av disse samvirkene mulighet til tilgang på nasjonale nettverk utenfor den lokale konteksten til gruppen, både knyttet til UWT og til det politiske arbeidet med kvinnespørsmål. Ongoma og kaffesamvirkene hadde relasjoner til de regionale kaffeunionene som kunne gi dem tilgang på videre eksterne nettverk. Det kan konkluderes med at deltakelse i samvirker ikke nødvendigvis gir kvinner tilgang på ressursen sosial kapital i form av nettverk basert på bånd. Kaffesamvirkene illustrerer dette. Samtidig er denne ressursen i

stor grad til stede i alle de andre samvirkene som er studert. Eksemplet Top Hill Blocks viser at svært lokalt basert samvirker ikke nødvendigvis gir tilgang på nettverk basert på bruer.

Blir disse ressursene tatt i bruk slik at de skaper lokal empowerment for kvinner?

I kapittel 6 har jeg trukket fram og diskutert tre sentrale faktorer som kan være viktige for å skape en prosess av empowerment. Den første faktoren var at kvinners arbeidsområder var blitt viktigere økonomisk sett og dermed at kvinnesamvirkene som genererte en inntekt var blitt viktigere i den lokale konteksten. Dette hadde kommet som en konsekvens av kaffekrisen, og ikke gjennom tilsiktede handlinger eller kamp for likestilling av arbeidsoppgaver. Informantene pekte på at det var en viktig sammenheng mellom inntekt og makt i lokalsamfunnet og familien. Samtidig hadde kaffekrisen også gitt kvinner mulighet til å delta mer aktivt i et kaffesamvirke, og dermed få del i inntekten fra kaffeproduksjonen. På den annen side kan det være vanskelig å forstå hvorfor kvinner skulle delta i kaffesamvirkene, dersom de ikke fikk en betraktelig høyere inntekt enn ved andre økonomiske aktiviteter. I kaffesamvirket Uro North Nanjare hadde kvinner i realiteten fått flere arbeidsoppgaver uten at de fikk tilsvarende økonomiske gevinst. Selv om kvinners arbeidsområder hadde blitt viktigere, hadde de relativt sett fått flere arbeidsoppgaver fordi de fremdeles også utførte andre arbeidsoppgaver. Samlet sett kan det likevel konkluderes med at økt viktighet av kvinners inntekt har gitt kvinnene grunnlag for selv å definere egne økonomiske behov og handle for å ivareta disse.

Det andre viktig faktoren som er trukket fram er tilgang på sosial kapital. Tette og nære relasjoner basert på bånd var viktige for at kvinnene kunne utnytte de andre kritiske ressursene og tjenestene som samvirkene tilbød. I de samvirkene som var preget av slike nettverk, påpekte informantene at det var lettere å delta i beslutningsprosesser og møter, at opplæringsprogrammer ble bedre tilrettelagt for deres hverdag og at aktiviteten i sin alminnelighet ble tilpasset kvinners behov. Årsaken til dette var at de i utgangspunktet kjente hverandre godt og var klare over hverandres utfordringer og problemer. At tilgang på slik sosial kapital var viktig illustreres ved kaffesamvirket Uro North Nanjare. Der hadde kvinner blitt aktivt rekruttert inn i ledelsen, og hadde i realiteten gode muligheter til å endre samvirkets struktur slik at det ble mer kvinnevennlig. Imidlertid klarte de ikke

å utfordre de strukturer som gjorde at kvinner hadde problemer med å delta. De hadde ikke støtte i de nære nettverk basert på bånd som preget kvinnesamvirkene.

Den siste faktoren er tilknytning til en ideologisk eller politisk overbygning. To av kvinnesamvirkene hadde nære relasjoner til kvinnepartiet UWT. Disse samvirkene var også preget av at medlemmene var bevisst kvinners situasjon og ønsket å forbedre denne. I forholdt til økonomiske ressurser mente de at samvirkene kunne gi kvinnene egen inntekt som kvinnene selv skulle ha kontroll over og benytte på områder de identifiserte selv. Informantene ga uttrykk for en klar overbevisning om at kvinner brukte inntekten på andre og viktigere områder enn menn og at kvinners inntekt hjalp hele familien og lokalsamfunnet. Kvinnene ønsket også å bruke samvirket som et instrument til å gi kvinner mer makt lokalt. Koblingen med UWT kunne også gi kvinnene tilgang på nye eksterne nettverk utenfor den lokale konteksten. Samvirkets medlemmer ble forent både gjennom behov og gjennom felles politisk overbevisning.

Hva nå? Kan samvirker som lokale organisasjoner gi lokal utvikling i form av empowerment?

Hovedformålet med denne studien er å undersøke om lokale organisasjoner kan gi lokal utvikling for kvinner gjennom empowerment. Dette er gjort gjennom å bruke samvirker som undersøkelsesorganisasjoner. Studien viser at det var sentrale forskjeller mellom samvirkene, og det er vanskelig å komme med en enhetlig konklusjon, fordi hver av de seks samvirkene hadde særegne egenskaper. Disse forskjellene hadde innvirkning på hva slags ressurser kvinnene fikk tilgang på ved å delta og hvordan kvinnene utnyttet disse.

Empowerment innebærer en prosess hvor kvinner får makt til kontrollere sin egen livssituasjon og ta valg ut i fra egne definerte behov, som de tidligere var forhindret fra. Denne studien bygger også på en forståelse av empowerment som en prosess som går over tre nivåer –individuell, institusjonell og strukturell (jf. tabell 2). Sett i lys av denne forståelsen er empowerment også en form for samfunnsendring

Studien viser at kvinnene i de studerte samvirkene i stor grad fikk økt inntekt, og gjennom dette fikk makt til å definere på hvilke områder de ville benytte sin egen inntekt på. I kapittel 6 trekkes den konklusjon at kvinners økte inntekt har ført til større innflytelse på egen hverdag, men at datamaterialet ikke gir grunnlag til å si om det har skjedd eller vil skje endringer på institusjonell eller strukturell nivå. Analysen gir også

grunnlag for å si at samvirker med ressurser i form av sosial kapital basert på nære bånd gir endringer både på individuelt nivå og institusjonelt nivå innad i samvirket.

Samvirkene er lokalt forankrede organisasjoner uten særlige muligheter for å endre organisering av samfunnet utenfor den umiddelbare lokale konteksten. Dette er heller ikke den grunnleggende hensikten bak organisering i samvirker. Målsettingen er først og fremst å gi medlemmene tilgang på økte økonomiske ressurser gjennom forbedret produksjon og markedstilgang. For å få reelle endringer som gir kvinner mulighet til å ta makt over egen livssituasjon og som er bærekraftig, må endringer skje gjennom tilsiktede handlinger som gir effekter på alle de tre ulike nivåene. Det betyr at endringene må komme på individ eller gruppe nivå, på samfunnsnivå (de politiske, økonomiske og sosiale sfærene) og på et dypere nivå som består av dypere strukturer som fordeler ressurser og makt i et samfunn og reproducerer dem over tid (Kableer 2001).

Det er derfor vanskelig å tro at etablering av samvirker som lokale organisasjoner i seg selv vil føre forandring av samfunnsstrukturer som er medvirkende til at kvinner ikke har makt til å ta kontroll over egen livssituasjon. Med utgangspunkt i min studie er det naturlig å reise spørsmål om ikke også involvering fra andre institusjoner på høyere nivåer er nødvendig for å få i gang slike samfunnsendringer. I denne sammenheng ville det vært interessant å se på hvilken rolle staten kunne spille. Er det også nødvendig med statelig intervensjon for å skape reelle muligheter for empowerment gjennom samvirker?

Selv om datamaterialet fra studien ikke gir grunnlag for ensidig å konkludere med at samvirker kan føre til empowerment for kvinner, finnes det elementer som er interessante for videre forskning. I min studie fant jeg koblingen mellom kvinnesamvirker og det politiske partiet UWT interessant. Det kunne derfor være interessant å studere nærmere koblinger mellom samvirker og politiske bevegelser og om slike koblinger kan ha positive effekter for kvinnelig empowerment. Tre spørsmål vil være sentrale: 1) Om slike koblinger er med å bevisstgjøre kvinner i lokale samvirker om kvinners rettigheter og deres livssituasjon. 2) Om kvinner kan få tilgang på viktige nasjonale nettverk gjennom slike koblinger og om de utnyttes til å skape en bedre situasjon for kvinner. 3) Om samvirkene kan benyttes aktivt som instrumenter til empowerment på bakgrunn av relasjonene til politiske bevegelser.

Referanseliste

- Allen, T. & Thomas, A. (2000). *Poverty and Development into the 21st Century*. Oxford University Press, Oxford.
- Alvesson, M. & Sköldbberg, K. (1994). *Tolkning och reflection. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Arnfred, S., (2001). "Questions of Power: Women's Movement. Feminist Theory and Development Aid" i: Sisask, A. (red.). *Discussing Women's empowerment – Theory and Practice*. Sida Studies, Stockholm.
- von Cranenbourg, O. (1990). *The Widening Gyre, the Tanzanian One-Party State and Policy Toward Rural Cooperatives*. Leiden Eburon Publisher, Delf.
- Edwards, B. m.fl. (red.) (2001). *Beyond Tocqueville. Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective*. University Press of New England, Tufts University, Hanover.
- Field, J. (2003). *Social Kapital Key Ideas*. Routledge, London.
- Friedmann, J. (1992). *Empowerment. The Politics of Alternative Development*. Blackwell Publishers, Cambridge.
- Gomm, R. m.fl. (red.) (2000). *Case Study Method: Key Issues, Key Texts*. Sage Publications, London.
- Grønmo, S. (1996). "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskning" i: Holter, H. og Kalleberg, R. (red.). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Harriss, J. (2002). *Depoliticizing Development. The World Bank and Social Capital*. Anthem Press, London.
- Havnevik, K.J. (1993). *Tanzania. The Limits to Development from Above*. Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala.
- Holmén, H. (1991). *Building Organisations for Rural Development.*, Lund University Press, Lund. (Meddelanden från Lund universitets Geografiske Institutioner, Avhandlingar 113)
- Kableer, N. (2001). "Resoures, Agency and Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment." i: Sisask, A. (red.). *Discussing Women's empowerment – Theory and Practice*. Sida Studies, Stockholm.

- Kvale, S. (2004). *Det kvalitative forskningsintervju*. Ad Notam Gyldendal, Oslo.
- Larsen, T.S. m.fl. (2003). *Member Empowerment and Enterprise Development Programme. MEMCOOP Phase 2. Appraisal report*. Noragric Report nr. 18, Noragric, Agricultural University of Norway, Ås.
- Maleko, G. (1998). *Gender Constraints to Women's Membership and Ownership in Cooperatives and Possible Solutions: The Case of RPCS and SACCOS in Kilimanjaro and Ruvumba*. Paper presented to Annual Symposium, Cooperative College, Moshi.
- Maleko, G. (2001a). *Performance of Co-operatives in Coffee Procurement: the Case of Kilimanjaro*. Paper presented to Annual Symposium, Cooperative College, Moshi.
- Maleko, G. (2001b). *Women's Participation in Agricultural Cooperative Societies: the Case of Some Selected Societies in Kilimanjaro*. Paper presented to National Workshop on Management of Gender Issues in Cooperatives, Cooperative College, Moshi.
- Mohan, G. & Stokke, K. (2000). "Participatory development and Empowerment: The Dangers of Localism." i: *Third World Quarterly*. Vol. 21 no. 2. 247-268.
- Mosi, M.E. W. (1993). *The Appropriateness and Relevance of maximizing the Wealth of shareholders as a primary business (Finance) goal in a Cooperative society in the year 2000*. Paper presented at Annual Symposium, Cooperative College, Moshi.
- Msonganzila, M. (2000). *Member Empowerment in Co-operatives and Other Economic Community Based Groups: the Case of Noronga Women Dairy Co-operative Society- Hai District- Kilimanjaro*. Cooperative College, Moshi.
- Mwalimu, F.M.M. (1998). *Gender Inequality in Public Talking and its Implications on Women's Membership in Co-operative Organizations in Tanzania: the Quest for Intervention*. Paper presented to Annual Symposium, Cooperative College, Moshi.
- Narayan, D. & Pritchett, L. (1997). *Cent and Sociability: Household Income and Social Capital in Rural Tanzania*. Policy Research Working Paper, Verdensbanken, Washington D.C.
- Norges forskningsråd (2005). *Sosial Kapital; Klargjøring av ulike perspektiver. Kunnskapsstatus, funn og forskningsbehov. Forslag til videre satsning på forskning om sosial kapital i Norge*. Innstilling til et utredningsutvalg oppnevnt av Norges forskningsråd, Norges forskningsråd, Oslo.
- Oxfam UK and Ireland (1994). "Power and Empowerment." i: *The Oxfam Gender*

- Training Manual. Handout 33.*
- Parpart, J.L. m.fl. (ed.). (2002). *Rethinking Empowerment: Gender and Development in a Global/Local World*. Warwick studies in Globalisation: 3, Routledge, London.
- Peter, M.C. (1999). *The State and Independent Civil Organisations: the Case of Tanzania Women Council (BAWATA)*. Paper prepared for the Civil Society and Governance in East Africa Project, Department of International Law, University of Dar es Salaam, Dar es Salaam.
- Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Radtke, H.L. & Stam, H.J. (1994). *Power/ Gender. Social Relations in Theory and Practice*. Sage Publications, London.
- Rowlands, J. (1998). "A Word of the Times, but What Does it Mean? Empowerment in the Discourse and Practice of Development." i: Afshar, H. (red.) *Women and Empowerment*. MacMillan Press Ltd., London.
- Slagsvold, M. (2004). "Sosial kapital – et redskap for politikken?" i: Norges forskningsråd (2005). *Sosial Kapital; Klargjøring av ulike perspektiver. Kunnskapsstatus, funn og forskningsbehov. Forslag til videre satsning på forskning om sosial kapital i Norge*. Innstilling til et utredningsutvalg oppnevnt av Norges forskningsråd, Norges forskningsråd, Oslo.
- Selvik, I. (1996). *Cooperatives in Tanzania- From Government Control to Liberalization. Response and attitudes among coffee producing smallholders in the Kilimanjaro region*. Hovedoppgave i samfunnsgeografi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Staveren, I. (2002). *Social Capital: What is in it for Feminist Economics?* Working Paper Series No. 368, Institute of Social Studies, The Hague.
- Stokke, K. (2000). *Habitus, capital and fields. Conceptualizing the capacity of actor in local politics*. Upublisert materiale. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitet i Oslo, Oslo.
- Thagaard, T. (2002). *Systematikk og Innlevelse. En innføring i kvantitativ metode*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Towo, E. (2004). *Gender in Rural Producer Organisations the Case of Selected Rural Producer Organisations in Tanzania*. Business Experience Exchange Program (BEEP), Cooperative College, Moshi

- The United Republic of Tanzania. (2002). *The Cooperative Development Policy, 1997*. Ministry of Agriculture and Cooperative, Government Printers, Dar-es-Salaam.
- The United Republic of Tanzania.(2002). *The Cooperative Development Policy, 2002*. Ministry of Agriculture and Cooperative, Government Printers, Dar-es-Salaam.
- Utouh, L.S.L , (1993). *Cooperatives as Buisness Organisations*. Paper presented at the Annual Symposium, Cooperative College, Moshi.
- Wonani, C. (2004). *The Gender Dimensions of Rural Producer Organizations in Zambia*. Business Experience Exchange Program (BEEP), Institute of Economic and Social Research, University of Zambia.
- Wollebæck, D. & Selle, P. (2004). “Hvorfor studere sosial kapital i Norge?” i: Norges forskningsråd (2005). *Sosial Kapital; Klargjøring av ulike perspektiver. Kunnskapsstatus, funn og forskningsbehov. Forslag til videre satsning på forskning om sosial kapital i Norge*. Innstilling til et utredningsutvalg oppnevnt av Norges forskningsråd, Norges forskningsråd, Oslo.
- Yin, R.K. (1994). *Case Study Reseach. Design and Methods*. Applied Social Research Method Series, Sage Publications, Thousand Oaks, CA.

9. Vedlegg

Vedlegg 1. Liste over informanter

1. Ongoma Development Group

Dato	Sted	Ledelse	Medlemmer
Februar 2004	Region: Kilimanjaro Distrikt: Uro North	Sekretær, nestleder, økonomiansvarlig (alle kvinner).	To medlemmer. (alle kvinner).
Mars 2004	Region: Kilimanjaro Distrikt: Uro North	Leder, nestleder, økonomiansvarlig og et komitémedlem (alle kvinner).	Tre medlemmer som ikke var de samme som ved forrige møte (alle kvinner).

2. Uro North Nanjare

Dato	Sted	Ledelse	Medlemmer
Mars 2004	Region: Kilimanjaro Distrikt: Uro North	Leder, nestleder og 12 komitémedlemmer. Fire av disse 12 var kvinner	Fire medlemmer: To kvinnelige medlemmer; disse hadde arvet medlemskapet etter sine avdøde menn. To menn; hvorav en var en ung gutt som nettopp hadde arvet gården og en eldre mann.

3. Top Hill Blocks

Dato	Sted	Ledelse	Medlemmer
Mars 2004	Region: Kilimanjaro Distrikt: Moshi	Leder, nestleder og økonomiansvarlig (alle menn)	To kvinnelige medlemmer. Disse ble intervjuet separat.

4. Nronga

Dato	Sted	Ledelse	Medlemmer
Mars 2004	Region: Kilimanjaro Distrikt: Hai	Leder og to komitémedlemmer (alle kvinner)	I utgangspunktet to medlemmer, men utover i intervjuet kom det ytterligere tre (alle kvinner).

5. Nkoranea

Dato	Sted	Ledelse	Medlemmer
April 2004	Region: Arusha Distrikt: Arusha by	Leder, nestleder, sekretær og tre komité medlem. Sammen med denne gruppen ble det også intervjuet ytterligere fem mannlige "vanlig" medlemmer	Fire kvinnelige medlemmer. En var enke og hadde arvet medlemskap etter ektefellen. De tre andre var medlemmer gjennom mannen og kunne stemme på deres nummer.

6. ARESKO

Dato	Sted	Ledelse	Medlemmer
April 2004	Region: Arusha Distrikt: Arusha by	Leder, nestleder, sekretær og to komitémedlemmer	Ingen.

Vedlegg 2: Intervjuguider

Gruppe 1. Ledelsen

1. Hva er et kooperativ?

Hva er aktiviteten til kooperativet?

Hvordan er de bygget opp? På hvilke områder virker de?

Hvordan deltar man? Hvem deltar?

Hvordan blir beslutninger tatt? Kan alle fremme forslag som kan bli vedtatt?

Hvordan er gangen i dette?

Er den enkel/ vanskelig å sette seg inn i?

Hva er bakgrunnen for samvirkene? Hvorfor velger folk å delta?

Hva er målene? Hva ønsker man å oppnå?

Hvordan tas beslutninger? Hvem tar disse? Hvor tas de?

2. Hva bygger de på? Bakgrunnen for samvirkene

Hva slags rolle har de i samfunnet? Er denne kun økonomisk eller innen produksjon?

Har de en politisk rolle? Eventuelt på hvilken måte? Eventuelt hvordan samvirkene og eventuelt de som deltar benytter seg av denne?

Har de en politisk rolle utenfor på en måte jordbruket, hva med lokal demokratiet osv.?

3. Hva slags rolle spiller kvinner i samvirkene?

Hvor og hvordan engasjerer de seg?

Kjemper de for spesielle saker?

Hva slags kvinner deltar i samvirket?? For eksempel i forhold til kvinner som ikke velger å delta?

Er det vanskelig for kvinner å bli hørt i organisasjonen?

Er det noen tradisjon for at kvinner deltar i slike samvirker? Samvirkene har tross alt en lang historisk tradisjon i Tanzania?

Hvorfor ønsker man at kvinner deltar i samvirkene? Kan kvinnene tilby noe spesielt for organisasjonen? Er det omvendt at samvirket kan "hjelp" kvinner? Ved for eksempel å gi dem en stemme, selvtillit eller økonomisk utvikling?

Gruppe 2. Medlemmer.

1. Personlige opplysninger

Navn, alder, yrke, hva man driver med.

Hvor lenge har man vært involvert i organisasjonen. Hvordan ble man medlem?

Hvorfor ble man medlem?

2. Hva slags utbytte du har av å være med i samvirket

Engasjerer du deg for noen spesielle saker?

Synes du de sakene du er interessert i får prioritet i organisasjonen?

Synes du det er lett å nå fram med dine synspunkter?

Synes du kvinner fokuserer på andre saker enn menn?

Dersom ja, får menn mer eller mindre støtte for sine saker?

Synes du det er lett å manøvrere i organisasjonen?

Skjønner du hvordan den er oppbygd? Hvordan må man gå fram for å få igjennom saker?

Hva slag utbytte har du personlig fått av å være med i organisasjonen?

3. Hvordan de deltar i organisasjonen

Hvorfor valgte du å bli medlem i medlem?

Hva slags interesser har du innen organisasjonen?

På hvilken måte deltar du?

Hvordan deltar du? På møter? Hvor ofte? Hvor mye engasjerer du deg?

Føler du at organisasjonen gir deg noe? I så fall hva?

Hva er fordelene med deltakelse samvirket?

4. Annet engasjement

Etter å ha deltatt i organisasjonen synes du det er lettere å forstå annet politisk arbeid?

Har du blitt mer bevisst i forhold til andre samfunnsspørsmål?

Synes du det er blitt enklere å delta i andre politiske prosesser? Har du fått mer selvtillit i forhold til å engasjere deg på andre arenaer?

Er du blitt mer bevisst og har mer meninger om andre forhold?

Tror du at du kan gjøre en forskjell?

Dersom du eller andre blir urettferdig behandlet, er dette noe du vil gjøre noe med?

Har dette endret seg etter at du ble medlem av organisasjonen?

Hvorfor tror du kvinner blir medlemmer? Føler du at kvinner samarbeider innen organisasjonen?

Tror du dette kan skje på andre arenaer? Synes du at kvinner burde engasjere seg mer?

Vil du engasjere deg mer i såkalte kvinnesaker?

Tror du at det å være medlem i denne organisasjonen kan være en hjelp til å lære om organisasjonsarbeid for kvinner?

Tror du det du har lært kan brukes på andre politiske arenaer? For eksempel mot lokaldemokratiet?

Tror du det er lettere å engasjere seg andre steder når en først har vært engasjert et sted?

Synes du at du har lært noe om organisasjonsarbeid?